

«The heart of Christian doctrine is not only that Jesus is divine, but that God is Christlike and in him is no un-Christlikeness at all»

En studie av Arthur Michael Ramseys kristologi

Masteroppgave i teologi Teol 350

Gunnar Eldevik

Sammendrag

I denne oppgaven er det forsøkt å gi et deskriptivt riss av den lære om Jesus Kristus som kommer frem gjennom et utvalg av tidligere erkebiskop av Canterbury Arthur Michael Ramseys bøker. De hovedlinjer som jeg trekker frem gjennom anvendelse av disse bøkene vil føres i dialog med andre sentrale teologiske stemmer, hovedsakelig fra Ramseys egen samtid. Sekundærlitteratur om teologene Dietrich Bonhoeffer, Karl Barth og Rudolf Bultmann gis rom, samt vies det oppmerksomhet mot biskop i den anglikanske kirke John A.T. Robinsons bok *Honest to God*. Gjennom denne boken kommer også teologen Paul Tillich sin kristologiske posisjon til å bli sammenlignet med posisjonen til Ramsey. Slik drøftelsen skrider frem vil det videre være naturlig å trekke inn andre kristologiske refleksjoner fra teologer og teologiske publikasjoner som sammenfaller med dem jeg mener å finne gjennom Ramseys litteratur. Det gis et lite innblikk i Ramseys liv og forfatterskap, men problemstillingen gir oppgaven hele tiden en klar retning mot å søke de kristologiske hovedlinjer hos Ramsey.

Jeg søker først å beskrive hvordan Ramsey forankrer kristologien i de skriftlige evangeliene, videre hvordan Jesus Kristus kan være tilgjengelig i skaperverket, samt gjennom den kirkelige tradisjon. Deretter forsøkes det å skissere opp kjennetegn ved den anglikanske tradisjon og generelle tendenser som preget den teologiske samtalen gjennom det 20. århundre. Ved å gripe tak i utfordringen fra boken som *Honest to God*, som vakte stor oppmerksomhet midt under perioden hvor Ramsey var erkebiskop, søkes det å vise Ramseys konserverende kristologiske fokus i en noe kaotisk teologisk situasjon. Gjennom de nevnte toneangivende teologer er det også hos noen av disse ulike uttrykk for en eksistensteologi som til en viss grad hevdes å stå i en kontrast til Ramseys kristologiske hovedlinjer. Hos den tidligere engelske erkebiskop er det en sterk betoning av å forankre kristologien i historien fordi Gud i Jesus Kristus fra Nasaret nettopp er åpenbart i et konkret historisk levd liv. Til dette vil forholdet mellom den pågående kristologiske aktivitet og Jesus fra Nasaret sin identitet bli drøftet. Gjennom Ramseys forfatterskap er det en sterk orientering mot en kristosentrisk teisme som synes å komme klart til uttrykk. Guds ansikt er fullt og helt gjort synlig i personen Jesus Kristus og hans levde liv. Fortellingen om Jesu liv i evangeliene blir av dette vesentlig viktig da det konkret gir mulighet for å uttrykke bekreftende utsagn om Guds vesen- det indre liv i Den treenige Gud.

Kontaktinformasjon:
gunnareldevik@gmail.com

Forord

Det har vært en stor glede for meg å være student ved NLA Høgskolen i fem innholdsrike studieår. Jeg har lært mye av mange, både fra medstudenter og av forelesere. Først vil jeg takke Gunnar Innerdal for gode råd og god innsikt både i forbindelse med denne avhandlingen, samt gjennom ulike teologiske emner gjennom hele studieløpet. Videre vil jeg få takke de tidligere studentprestene Rune Richardsen og Egil Reindal for deres gode tilstedeværelse på huset. Det ble en inngang for meg til å bli kjent med betydningen av tidebønnstradisjonen. Dere gav meg mange små drypp av stadig nye innsikter i evangeliet. En takk også til nåværende studentprest Petter for mange gode oppmuntringer og tillit til å lede samlinger i kapellet. Ikke minst er jeg takknemlig overfor alle forelesere underveis i studieløpet for gode undervisningstimer med mye godt innhold.

Denne avhandlingen er blitt til ut fra et ønske om å søke seg inn til det sentrale i den kristne tro, ut fra lengselen etter å få kjenne Gud – slik han *er*. Læren om Jesus Kristus er det den kristne tro står og faller på. Teologen, læreren og forkynneren, Øyvind Andersen, formulerer det slik i sin troslære når han skal til å starte på emnet *Om Sønnens person og verk*:

«Derfor er det et grunnleggende spørsmål, et livsspørsmål i aller egentligste forstand vi skal ta opp i det følgende: hvem var Jesus av Nasaret?¹».

Et livsspørsmål i aller egentligste forstand er nettopp det kristologien befatter seg med. I denne tid og i vår verden er det ikke alltid så lett å begripe hvorfor det skulle være et avgjørende livsspørsmål for oss, hvem denne Jesus fra Nasaret *er*. Av den grunn har det vært mitt ønske å finne en god samtalepartner som særlig kan være til hjelp for å drøfte forholdet mellom verden slik den er og Jesus slik han er. Denne samtalepartneren er funnet i den tidligere erkebiskop av Canterbury, Arthur Michael Ramsey. I dialog og samtale med ham har jeg funnet nye innsikter i forståelsen av Jesus Kristus.

En takk vil jeg få rette til personalet ved biblioteket i Sandviken, som alltid er hyggelige og hjelpelige med det jeg måtte ha behov for av litteratur. Takk for den gode stillheten på biblioteket om ettermiddagene.

Takk til kantinen i Sandviken for god mat og drikke. Takk til Robin og Vegard som jeg alltid kan slå av en fotballprat med. I skrivende stund også en del gullprat! Videre takk til resepsjonister, samt vaktmester, for god hjelp og et godt samarbeid vedrørende mitt engasjement som assistent ved lageret i Sandviken.

Stor takk til alle gode venner for fine stunder både i kantinen, på lesesaler, i kapellet, på grupperom, og ikke minst i bordtennisrommet. Avhandlingen dedikeres til min gode bror Håkon.

Takk til Faderen, Sønnen og Den hellige ånd som var, er og være skal, én sann Gud fra evighet og til evighet. Takk til Jesus fra Nasaret som tok på seg alt menneskelig og viste hva sann menneskelighet er. Takk for ditt levde liv, din død og oppstandelse og alt det gode i ditt skaperverk. Uten deg kan jeg ingenting gjøre.

TOTA SPES NOSTRA EST IN MOTRE DOMINI² - Alt vårt håp er i Herrens død.

Sandviken, Bergen

Søndag før Pinsedag, 13. mai, 2018.

¹ Andersen: *Troslære*. 1997, 161.

² Fra alterskapet i Mariakirken i Bergen.

Innhold

Sammendrag	1
Forord	3
1.1: Problemformulering og den videre prosess for å svare på problemstillingen	9
1.2: Metodiske problemstillinger og litteraturutvalg	10
1.2.1: Presentasjon av metode og utvalg av primær og sekundærlitteratur	10
1.2.2: Kristologi som disiplin	15
1.3: Ramseys liv og virke - en oversikt	19
2. Teologi i Jesu Kristi ansikt	23
2.1: Kristologiens kilder	23
2.1.1: Det nye testamentet	23
2.1.2: Skaperverket	28
2.1.3: Tradisjonen	34
2.1.4: Det anglikanske sinnelag	36
3. Klassisk kristen teisme i den moderne tid.	40
3.1: I kjølvannet av Bonhoeffer og samspill med Bultmann og Barth	40
3.1.1: Bonhoeffer	41
3.1.2: Barth	44
3.1.3: Bultmann	47
3.2: Gud i det dype – i vår værens grunn	50
3.3: Ramsey i møte med eksistensteologien	60
3.4: Kristosentrisk teisme	69
3.5: Kjærligheten søker ikke sitt eget – om Guds indre liv	76
4. Avsluttende del	85
4.1: Tilbake til mannen fra Nasaret – fortellingen om ham er fortellingen om Gud	85
4.2: Utblikk	87
5. Kilder	91
5.1: Litteraturliste	91
5.2: Tillegg: Oversikt over Ramseys bibliografi	95

1.1: Problemformulering og den videre prosess for å svare på problemstillingen

Med denne oppgaven vil det være mitt ønske å gå i dialog med litteratur fra den tidligere engelske biskop av Canterbury, Arthur Michael Ramsey, ved å gi en beskrivelse av kristologien som kommer til uttrykk gjennom et utvalg av hans publikasjoner. Før det forklares videre om den valgte problemstilling vil jeg presentere det som vil være denne oppgavens problemformulering:

Hva er hovedlinjene i Arthur Michael Ramseys kristologi?

Til å svare på denne problemstilling er det nødvendig å vise til det som er tilgjengelig av både primær og sekundærlitteratur som kan være til hjelp med å finne svar på denne gitte problemformulering. Det vil i det følgende komme frem hvordan fremgangsmåten med å svare på problemstillingen vil bli.

I starten vil jeg presentere en kort og deskriptiv skisse over Arthur Michael Ramseys liv og virke, for slik å danne det rette bilde både av hans person og samtid. Deretter vil det være ønskelig å fremskaffe et overblikk over hvordan Ramsey forankrer sin kristologiske lære. Dette vil ikke være en fullkommen oversikt, men et forsøk på å systematisere et utgangspunkt for å forstå det grunnlag Ramsey baserer sin kristologi på. Til dette er det min analyse og lesning av Ramsey som legges til grunn for de føringer og konstateringer som gis. Det blir da delt opp under tre ulike overskrifter i *Det nye testamentet*, *skaperverket* og *tradisjonen*. For å nå målet med å svare grundig på problemstillingen er det også viktig å presentere ham som en person i den kirkelige tradisjon og kontekst som han befant seg i. En kort innføring i den anglikanske tradisjons profil synes av den grunn rimelig. I denne sammenheng er det relevant og naturlig å stille kjennetegn ved den anglikanske tradisjon opp etter jeg har forsøkt å gjøre rede for hvordan Ramsey forankrer sin kristologi. I hoveddelen ønsker jeg å dra inn noen kristologiske perspektiv fra teologene Dietrich Bonhoeffer, Karl Barth og Rudolf Bultmann. Ved å gå i dialog med sekundærlitteratur om sentrale trekk ved deres kristologi er siktemålet å få øye på Ramseys kristologiske hovedlinjer gjennom paralleller og kontraster til disse toneangivende figuranter. Videre vil utfordringen fra den anglikanske biskop John A. T. Robinson³ i boken *Honest God* i 1963 bli trukket frem. Denne utfordringen fra Robinson mener jeg er relevant fordi den opptok Ramsey gjennom hans viktige år som erkebiskop. Her er det en todelt utfordring som jeg ønsker å belyse for dermed å søke etter de kristologiske

³ Britisk nytestamentlig forsker og anglikansk prest. Fra 1959 til 1969 biskop av Woolwich. 1919-1983.

hovedlinjer Ramsey selv står for i møte med impulsene fra denne boken. Den første utfordringen handler om tilretteleggelsen mellom en tradisjonell kristologisk bekjennelse og den moderne verdens stadige nyervervede innsikt i virkeligheten. I forlengelse av dette er det ønskelig å løfte frem et fenomen som jeg også mener vil tjene til å få frem den gjennomgående tonen i Ramseys kristologi. Dette handler om utfordringen fra eksistensteologien. Et fokus på denne vil tjene til å svare saksvarende på problemstillingen. Eksistensteologien søkes ikke fremstilles som en enhetlig størrelse, men som en kristologisk tendens som øver innflytelse på Ramseys egne kristologiske refleksjoner. Eksistensteologien som fenomen er ikke knyttet til «trekløveret» Bonhoeffer, Barth og Bultmann, men av disse er det nok Bultmann som gjennom anvendt sekundærlitteratur i størst grad knyttes til denne teologiske retningen. Det er i hovedsak gjennom Robinsons bruk at teologen Paul Tillich i boken *Honest to God* at eksistensteologien blir synliggjort som en motsats til min lesning av Ramseys kristologiske hovedlinjer. Til dette punktet vil det være en fokusering på å skjelne mellom den pågående kristologiske aktivitet og Jesus fra Nasaret sin identitet, da dette kan belyse en viktig hovedlinje i Ramseys kristologi. Et neste hovedpunkt i drøftelsen vil være rettet inn mot Ramseys litteratur og fokuseringen på en kristosentrisk teisme. Med teisme menes den generelle oppfattelsen av Gud som forestillingen av den kraft eller person som er utenfor tid og rom, og som står som i relasjon til verden som Skaperen eller skaperkraften. Til dette søker jeg samtidig å finne teologiske refleksjoner fra publikasjoner som kan samsvare med dem jeg finner hos Ramsey. Videre ut fra dette punkt søker jeg da i siste fase av hoveddelen å gripe tak i et tydelig gjentakende fenomen og begrep i den kristosentriske teisme som Ramsey utarbeider. Det handler om å trekke tydelige linjer mellom forståelsen av Guds vesen og de hovedtendenser som kommer frem fra Jesu historiske liv ifølge evangeliene. Her søkes det å belyse de egenskaper ved Gud som fremhever Det treenige guddomsvesens *annerledeshet* i forhold til mennesket og verden. Punktene 3.4. og 3.5 i drøftingsdelen vil naturlig gli over i hverandre og henge tett sammen i det innhold som søkes å påvise. Mot slutten følger det som blir en kortfattet og oppsummerende beskrivelse av de hovedlinjer som er funnet i Ramseys kristologi.

1.2: Metodiske problemstillinger og litteraturutvalg

1.2.1: Presentasjon av metode og utvalg av primær og sekundærlitteratur

Gjennom hele oppgaven søkes det å gi en deskriptiv innføring gjennom det materiale som er gjort tilgjengelig av primær og sekundærlitteratur. Ved å gå i samtale med Ramseys egen

stemme og andre kristologiske stemmer fra det 20. århundrets teologiske diskusjon er siktemålet å peke på noen av hovedlinjene i Arthur Michaels kristologi. Oppgaven vil altså både tilrettelegge for å la Ramseys egen stemme komme til uttrykk, samt føre denne stemme i dialog med ulike omtaler av relevante og toneangivende figuranter fra det 20. århundrets kristologiske samtale. Det er et bevisst valg å velge samtalepartnere fra Ramseys egen samtid, da forutsetningene for den kristologiske samtalen finner sted under det 20. århundrets felles horisont. Det eneste delvise unntaket her vil være Bonhoeffer som døde i fangenskap i april 1945. Likevel skulle hans refleksjoner absolutt få innvirkninger også i tiårene etter krigen. De kontrastfylte spenningene og ulike parallellene til andre teologer vil hele tiden søkes å samtale med den kristologi som presenteres fra Ramseys litteratur. Det vil være en metodisk utfordring å hente frem ulike fremstillinger av teologer som har et slikt variert og omfattende teologisk materiale som Bultmann, Barth og Bonhoeffer, da resepsjonshistorien av deres arbeid kan fremstå ulikt og benyttes til å argumentere for ulike teologiske posisjoner. Likevel søker jeg å hente inn omtaler og beskrivelser av disse slik de er fremstilt gjennom et variert utvalg som på ulikt vis omtaler tendenser i deres teologi. Når en sammenligning mellom Ramsey og ulike teologiske stemmer og posisjoner gjøres er det også viktig å være klar over hvilken rolle de ulike figurantene hadde i sin samtid. Ramsey fremstår med en tydelig praktisk-teologisk profil som på alle måter har en stemme som kommer til uttrykk innenfor den kirkelige ramme i den anglikanske tradisjon. Robinson, som trekkes inn i avsnitt 3.2 og 3.3, er den som er i en tydelig sammenlignbar situasjon som geistlig innenfor samme konfesjon. Bultmann, Barth og Tillich er eksempler på stemmer som arbeidet mer spesifikt innenfor ulike grener av skoleteologien. Når disse figurantene likevel trekkes inn i en kristologisk samtale med Ramsey er det fordi jeg mener det tjener som hjelp til å forstå hovedlinjene i Ramseys kristologi. Med disse dryppene av deskriptiv innføring i ulike kristologiske posisjoner som hentes inn er det ønskelig å legge til rette for en presentasjon som kan tydeliggjøre de hovedlinjer som jeg mener å kunne godtgjøre for å finne i Ramseys forfatterskap.

Det vil alltid være et utvalg som blir gjort vedrørende hvilken litteratur som velges, hvilket sitat som trekkes frem og hva som ikke får komme frem. Når det gjelder primærlitteraturen av Ramsey så er det viktig å presentere en så fullstendig oversikt som mulig over Ramseys samlede bibliografi, slik at det dermed er mulig å danne seg et bilde av det utvalg som denne oppgaven foretar. I litteraturhenvisningen vil det være oppført et tillegg med en egen liste over Ramseys samlede utgivelser av litteratur. Den som vil lete etter en generell oversikt over

det Ramsey produserte gjennom sitt liv og virke vil da finne at dette fremstår som nokså oversiktlig og overkommelig, selv om noe av Ramseys produksjon også var små oppbyggelige andakter i aviser o.l. som det er vanskelig å tro er lett tilgjengelig for ettertiden. Det kan dermed være noe ulikt hvor detaljert fremstilt oversikten over Ramseys forfatterskap vil være. Det som nok er mer påtrengende nødvendig å kommentere er hvordan og hvorfor jeg har valgt å trekke frem de bøker som er valgt. Til dette kan først konstateres at den teologiske produksjon fra Ramsey synes rimelig oversiktlig og overkommelig. De fleste bøker oppført i bibliografien til slutt i avhandlingen virker å være tilgjengelige gjennom kjøp eller biblioteklån. Det er altså langt fra alle bøker som er listet opp i Ramseys bibliografi jeg har lest eller skaffet tilgang til. Heller ikke har jeg lest alt i alle bøker som jeg har fått tilgang til. Av de bøker som har vært tilgjengelig har jeg søkt meg frem til dem som i størst mulig grad berører det kristologiske emne. Når feilmarginene er slik de er, skaper det en betydelig sjanse for at problemstillingen ikke har hatt det rette grunnlag for å kunne bli belyst og besvart på en tilfredsstillende måte. En del av Ramseys refleksjoner om kristologi kan nemlig selvsagt ha havnet i min blindsoner, eller det kan ha vært sentrale kristologiske hovedlinjer i de bøkene som jeg ikke har kjennskap til. Mitt håp og min tro er likevel at det ut fra de bøkene jeg har hatt tilgang til, og slik disse vil bli benyttet i denne oppgaven, er rimelig å anta at det er et tilstrekkelig bredt og variert materiale som på en troverdig måte får frem hovedlinjene i Ramseys kristologiske hovedtanker. Gjennom en sammenligning av Ramseys bøker i litteraturlisten og den bibliografiske oppføring av Ramseys totale produksjon, kan leseren selv vurdere hvorvidt omfanget av den litteratur som ikke er med i oppgaven er betydelig eller mindre betydelig i forhold til muligheten for å svare godt på den problemstilling som er gitt. Ved siden av at oversikten over benyttet primærlitteratur er gitt i litteraturlisten synes det nødvendig å også her gi en oversiktlig oppsummering av de bøker som oppgaven benytter. Fullstendig henvisning til disse bøker er gitt til slutt i litteraturlisten. Her presenteres de i den kronologiske rekkefølge som de ble utgitt første gang:

The Gospel and the catholic church (1936).

The resurrection of Christ (1945).

The Glory of God and the transfiguration of Christ (1949).

Sacred and Secular (1965).

God, Christ & The World. A study in contemporary Theology (1969).

Holy Spirit (1977).

Jesus and the living past (1980).

Det finnes en bok av Ramsey som er gjort tilgjengelig på norsk. Denne har tittelen *Gud, Kristus og verden* og er altså en oversettelse av boken som kom ut i 1969. Utdrag fra denne boken vil da veksle noe mellom å gjengi den engelske utgaven eller norske oversettelsen. Som det kommer frem gjennom overstilte liste er det et bredt utvalg av litteratur som representerer både den tidlige og sene Ramsey. Dette mener jeg vil være en fordel for å kunne svare grundig på den gitte problemstilling. Av disse er det *The Glory of God and the transfiguration of Christ* som i minst grad på en direkte måte blir benyttet. Boken fra 1969, som finnes tilgjengelig både på engelsk og norsk er en som jeg har valgt å benytte i større grad til arbeidet med å svare på problemstillingen. Likevel er det i alle disse bøkene forsøkt å lete frem sentrale kristologiske hovedlinjer. Utvalget som er gjort er like fullt mitt og beror på min oppfattelse av at de selektive sitater som er tatt med i særlig grad kan bidra til å svare godt på problemformuleringen.

Det vil være ryddig å også kort presentere de bøker og artikler som jeg har funnet tilgjengelig som omtaler og/eller biografier om Ramseys liv og virke. Først kan nevnes den boken som er yngst og benyttet i denne avhandlingen, nemlig *Glory descending*⁴, hvor ulike artikkelforfattere gir sine forskjellige perspektiv på Ramsey. I denne boken finnes også den opprinnelige oversatte artikkelen som Rowan bruker, oversatt til norsk, i antologien *Moderne teologi* fra 2008. Videre har jeg funnet tilgjengelig boken *Michael Ramsey – a life*⁵ av nå avdøde forfatter Owen Chadwick⁶. I forbindelse med fru Ramseys bortgang i 1995 ble det også gitt ut en bok om Ramsey med ulike artikkelforfattere under tittelen *Michael Ramsey as Theologian*⁷. Dette er det tre bøkene som synes tilgjengelig for et dypere innblikk i Ramseys liv og virke. Denne avhandlingen har kun lånt noe materiale fra boken *Glory Descending*. *Michael Ramsey as Theologian* har jeg hatt tilgjengelig, men ikke funnet rom for å benytte direkte.

For å kunne svare rimelig på problemstillingen ønsker jeg å komme i dialog med noen av Ramseys samtidige teologiske trendsetterere. Hvilket utvalg som skal gjøres her finner jeg delvis grunnlagt i Ramseys egne bøker, der han viser kjennskap og avhengighet til særlig noen

⁴ Dales, Habgood, Rowell and Williams: *Glory descending. Michael Ramsey & His writings*. Utgitt 2005.

⁵ Chadwick: Første gang utgitt i 1990.

⁶ Britisk prest, akdedemiker og kirkehistoriker. 1916-2015.

⁷ Gill and Kendall (editors). 1995.

spesifikke teologer. Samtidig velger jeg å trekke frem noen toneangivende figuranter som vil være kjent for en allmenn leserkrets av det 20. århundrets teologiske produksjon. Jeg velger altså særlig å fokusere på teologene Karl Barth⁸, Rudolf Bultmann⁹ og Dietrich Bonhoeffer¹⁰. De to førstnevnte er fra Ramseys egen samtid og velges fordi disse eksplisitt nevnes av Ramsey gjennom ulike bøker, og virker å på noe ulikt vis å få frem kontraster til Ramseys kristologiske profil. Bonhoeffer er sentral av delvis samme grunn. Ramsey er godt kjent med mange av den tyske teologs utgivelser. Samtidig er den tyske teologen en viktig bakgrunnstemme for J.A.T Robinsons bokutgivelse i *Honest to God*. Videre vil det i lys av drøftelsen i hoveddelen synes naturlig å trekke inn refleksjoner fra den amerikansk-tyske teologen Paul Tillich¹¹ og Wolfhart Pannenberg¹². Grunnene for at disse trekkes inn, sammen med enkelte andre teologiske stemmer, vil komme naturlig til syne slik drøftelsen glir frem. Hele veien er tanken at de på ulike måter vil være til hjelp for at Ramseys kristologiske refleksjoner kan bli synlig og tydeliggjort. Til alt dette vil det utelukkende være sekundærlitteratur om nevnte toneangivende figuranter som vil bli benyttet. Kapasiteten innenfor denne avhandlingens ramme og problemstilling vil ellers sprenges. Hva gjelder anvendelsen av sekundærlitteratur om de teologer som blir brukt som «samtalepartnere» i drøftelsen, er det bestrebet på å finne relevant, kortfattet og noe variert litteratur. Av mest benyttet litteratur kan nevnes den finske teologen Veli-Matti Kärkäinen¹³ sin bok *Christology*. Samt er antologien *Moderne teologi* og boken *20. århundrets teologi* valgt som informative kilder som kan gi en sannferdig presentasjon av teologer som Barth, Bonhoeffer, Bultmann og Tillich. Ikke minst er dette litteratur som benyttes for også å fange opp trender i det 20. århundrets teologiske epoke som sådan. Den som slipper til med «sin egen stemme» er Robinson som siteres noe gjennom sin bok *Honest to God*. En sårbarhet ved å forsøke å gi et rekonstruert deskriptivt bilde av Ramseys kristologi vil også være at de sitat som bringes frem ikke på fullstendig vis bringer meg deg fylde av konteksten de står i. Det er da min bestrebelse at sitater ikke tas løsrevet fra sin sammenheng, men at det gis et visst riss av den sammenheng de er hentet ut fra. Likevel kan det selvsagt være en fare for feil bruk av sitater når de med nødvendighet må kortes ned og trekkes inn i sammenheng med at avhandlingen krever flyt og en stram ramme. Ved å forsøke å supplere Ramseys egne refleksjoner med en

⁸ Sveitsisk evangelisk-reformert teolog. 1886-1968.

⁹ Tysk luthersk teolog. 1884-1976.

¹⁰ Tysk luthersk teolog. 1906-1945.

¹¹ 1886-1965.

¹² Tysk luthersk teolog. 1928-2014.

¹³ Født 1958. Professor ved Fuller Theological Seminary, California, USA.

stadig sammenligning og korrespondanse med andre teologer fra hans samtid blir dette det metodiske grep som er gjort for å svare på problemstillingen. Metoden er ikke uten svakheter, men samtidig vil det være etterprøvbart gjennom fotnoteapparatet å undersøke at sitatene i vesentlig grad representerer nevnte teolog på en troverdig måte. Med de ulike teologiske stemmene, sammen med Ramseys grunntone gjennom avhandlingen, er det da ønskelig å skape rom for et kristologisk verksted hvor refleksjoner og ståsted presenteres og drøftes.

1.2.2: Kristologi som disiplin

Det å drøfte kristologi i et moderne og vitenskapelig lys kan gi rom for noen problemstillinger som synes relevant å vie noe oppmerksomhet. Denne avhandlingen vil befinne seg innenfor den systematiske grenen av teologien. Kristologi befatter seg med spørsmålet om *hvem* Jesus Kristus er. Tidligere professor i systematisk teologi ved det teologiske menighetsfakultet, Torleiv Austad, spør i boken *Kristologi – en innføring*, hva kristologi er? Til dette svarer han kortfattet og presist:

«Kristologi er lære om Jesus Kristus. Det er et fagområde i teologien som befatter seg med studiet av Jesus fra Nasaret og forståelsen av ham som Kristus. Navnet Jesus betyr *frelser* (...). Kristologi i betydningen læren om Jesus Kristus er altså mer enn en framstilling av Jesus fra Nasaret; den handler også om hans messianske misjon og tjeneste¹⁴».

Til metodiske grep i kristologien skriver Austad om forskjellen mellom det å innta en *historisk* eller *systematisk* tilnærming til kristologien. Her presiseres det at den systematisk-teologiske posisjon befatter seg med å fremstillie den samlede læren om Jesus Kristus for nåtiden, men at en slik fremstilling selvsagt samtidig beror på kunnskap om den historiske Jesus og den historiske utfoldelsen av denne Jesus-troen¹⁵. En systematisk-orientert kristologi må bestrebe seg på å fremstille og begrunne denne historiske personens relevans og troverdighet for vår tid. I det videre viser Austad til tre grunnspørsmål i kristologien. Det første inviterer til refleksjon rundt spørsmålet av Jesus som historisk karakter, deretter hvorvidt Jesus i kirkens 2000-årige historie har blitt formet, og sist er det grunnspørsmålet om hvilken forståelse av Jesus Kristus som skal bestemme innholdet i det kristne budskapet i dag¹⁶. Til dette siste skriver Austad at er en systematisk- teologisk oppgave som eier en

¹⁴ Austad: *Kristologi – en innføring*. 2012, 13.

¹⁵ Ibid. 16.

¹⁶ Ibid. 14.

normativ karakter. Om summen av de grunnspørsmål kristologien befatter seg med skriver han oppsummerende:

«Med disse som kritisk norm vil en måtte ta stilling til ulike læretradisjoner i kirken og besvare spørsmål i samtiden om Gud. Utfordringen er å kunne utforme og formidle et sant og rett bilde av Jesus Kristus for mennesker i vår tid¹⁷».

Kristologi som fag presenteres ofte som tverdisiplinert¹⁸. Det systematiske fokus på kristologien i møte med sin samtid er et av hovedspørsmålene som Ramsey reflekterer rundt. Denne tilretteleggingen mellom læren om Jesus Kristus og vår tids virkelighet vil være et tema som naturlig vil dukke opp gjennom arbeidet med å svare på det spørsmålet som er gitt i problemstillingen. Teolog og filosof ved det teologiske menighetsfakultet, Jan Olav Henriksen, behandler denne teologiske oppgaven som omhandler det å bygge broer mellom det som skjedde den gang da og det som er viktig, sant og relevant for oss her og nå. I sin bok *Teologi i dag*, redegjør Henriksen nokså tidlig at for at teologi må det være noe *mer* enn en ren gjengivelse av det som står i Bibelen og i de kirkelige bekjennelsesskrifter. Det må begrunnes for dens gyldighet i dag. Om dette skriver han:

«(...) troen må knyttes sammen med forståelsesforutsetninger som finnes i samtidskonteksten (...) Teologi innebærer å formulere hva som kan gjelde som et gyldig uttrykk for hva kristen tro er i dag¹⁹».

For denne avhandlingens tematikk, nemlig kristologien, vil Henriksen da være opptatt av å gå i dialog med det han kaller samtidens kunnskapsunivers og begrunne berettigelsen til det vedvarende eksistensielle trosgrunnlaget som den kristne kirke finner i Bibelen og sine oldkirkelige og/eller reformatoriske bekjennelsesskrifter. Når denne avhandlingen sikter på å deskriptivt vurdere den kristologi som Ramsey presenterer er det da nødvendig å vite at mange av spørsmålene Ramsey drøfter nettopp handler om tilretteleggelsen av kristologi i møte med en helhetlig virkelighetshorisont. I mitt arbeid med å sette meg inn i Ramseys kristologiske refleksjoner og hovedlinjer er dette et stadig tilbakevendende spørsmål som for meg synes nødvendig å påpeke. I kirkens klassiske forståelse av Jesus Kristus ligger er det ofte en forutsetning, eller et aksiom som går ut fra at han *gav avkall* på sin pre-eksistente tilværelse da han ble menneske. Dette synes særlig viktig å påpeke da begrepene *selvoppgivelse* og *selvhengivelse* er fremtredende i Ramseys kristologiske forståelse. Denne

¹⁷ Ibid. 14.

¹⁸ Bibelfaglig, teologihistorisk og systematisk-teologisk. Se: <https://www.nla.no/studietilbud/emner/2018/kristologi-i-mote-med-var-tid/>.

¹⁹ Henriksen: *Teologi i dag*. 2007, 19.

pre-eksistente tilværelse er det i et vitenskapelig lys ikke mulig å etterprøve på noen måte. Med Jesu liv, hans død og til og med hans oppstandelse stiller det seg noe annerledes. Hvis evangeliene for stå som mer eller mindre historiske dokumenter, kan det sannsynliggjøres hvorvidt Jesus virkelig kan ha sagt setning a og b, om han døde på tidspunkt c eller d, og at person x og y hevdes å ha sett Jesus i levende live på gitte tidspunkt. Det kan ikke dokumenteres, men i et historisk-vitenskapelig og litteraturvitenskapelig lys kan det vurderes ulikt hvor sannsynlig disse begivenhetene er. Det er nemlig tekster som eksisterer og som må vurderes ut fra sin sjanger, tilblivelse og sitt faktiske innhold. Store deler av den nytestamentlige forskningen har spurt seg om hva i fremstillingen av Jesus som eventuelt tilhører datidens virkelighetshorisont og som ikke kan overføres til en vitenskapelig sammenheng i en tid som har en betydelig større innsikt i virkeligheten enn forfatterne av Det nye testamentet kunne eie. Den nytestamentlige historiker og teolog Rudolf Bultmann vil i avhandlingen bli noe presentert. Denne tyske nytestamentlige teolog og historiker er en av mange som nok vil gå langt i å avvise premisset om at en pre-eksistent tilværelse, sammen med den avkallstanken som derav følger med gjennom inkarnasjonsfortellingen, er en gyldig forståelsesramme av personen Jesus Kristus i den moderne tid. Tanken om pre-eksistens, unnfangelse ved Den hellige ånd og av dette den kristologiske avkallstanken, vil ikke gi mening til et moderne menneske. Da vil det være en tradisjon innenfor den systematiske teologi som vil arbeide med å oversette den mening slike mytologiske refleksjoner i Det nye testamentet kan bety for vår tid. Til selve innholdet i det som skal drøftes og behandles, nemlig kristologien, et det nødvendig å vite at det er utfordringer ved å vurdere hvordan læren om Jesus Kristus kan begrunnes med de redskaper til fortolkning av virkeligheten som i vår tid er tilgjengelig. Da blir det den systematiske teologien som må ta ansvaret med å fortolke og gi mening til begreper som pre-eksistens, jomfrufødsel og inkarnasjon. Her er det ikke overraskende ulike teologiske tradisjoner, variasjoner og svar på hvordan disse begrep presenteres som gyldige dogmer for vår tid²⁰. Professor for teologi, diakoni og ledelsesfag ved VID vitenskapelige høyskole, Knut Alfsvåg, har i artikkelen *Martin Luther og den inkarnatoriske virkelighetsforståelse*, presentert noen refleksjoner om forholdet mellom kristologi og virkelighetsforståelse som kan være en nyttig refleksjon i lys av Ramseys kristologiske hovedlinjer. I denne artikkelen konstateres det innledningsvis følgende:

²⁰ Et ferskt eksempel på ulik tilrettelegging av kristologi og inkarnasjonsteologi kan eksempelvis leses i Teologisk tidsskrift 03/2014, volum 3. Artikkelen er en korreksjon til boken av *Inkarnasjonen – mye eller faktum* av forfatter Oskar Skarsaune. Teologene Årstein Justnes og Morten Klepp Beckmann starter en diskusjonstråd med artikkelen *Jesus fra Nikea? – Tre merknader til Oskars Skarsaunes visdomskristologi*.

«Religiøsitet under moderniteten har normalt et mer teistisk preg som skiller seg fra Luthers insistering på alltid å se det guddommelige og menneskelige sammen²¹».

Dette er ikke et særegent tilfelle for Luther. Mange kristne tenkere og teologer, Ramsey inkludert, er tydelig på å sammenholde det guddommelige og menneskelige i en inkarnatorisk kristologi. En kristologi som insiterer på en tydelig inkarnatorisk virkelighet vil kunne bli vanskelig å avklare innenfor en metafysikk som ikke er åpen for en transcendent virkelighet. Det som ligger til grunn for virkeligheten, om det eventuelt kan la seg observere eller ikke, er et «dypt metafysisk spørsmål²²». Guds eksistens og Kristus-bekjennelsens tro til Jesu to to naturer i en person er for vitenskapen ingen grunnantakelse som virkeligheten forstås i lys av. Likevel er det ikke mulig å ut fra empiriske undersøkelser eller analyser av årsakssammenhenger å nekte disse påstandene. Det blir da, slik jeg forstår det, en apologetisk oppgave for den systematisk-teologiske disiplin som vil tjene kirken å sannsynliggjøre kirkens sentrale dogmer. En inkarnatorisk kristologi vil opprettholde distinksjonen mellom det transcendent og det immanente, med en tydelig bevissthet av et reelt guddommelig nærvær i vår virkelighet. Om kristologiens metodiske utfordringer er det mye som kunne vært nevnt. Tilretteleggelsen av forholdet mellom den tro som rettes mot den historiske Jesus fra Nasaret og vår tids totale innsikt om det som ligger til grunn for vår virkelighet og vår eksistens, altså metafysikken, blir gjennom Ramseys kristologiske hovedlinjer, et tema i denne avhandlingens innhold. I en annen artikkel av Alfsvåg, som bærer tittelen *Troens fundament: Om inkarnasjonen som grunnlag og grense for kristen teologi* spør han etter hva som er teologiens grunnleggende forutsetning, metodisk og innholdsmessig? Her spør han etter hva som er den kristne kirkes sentrale budskap fra aposteltiden til i dag og kommer med følgende forslag:

«Den kristne kirke har alltid og under alle omstendigheter fastholdt sin tro på at der er én Gud som har skapt alt som fins og bevart det fra tilintetgjørelse til denne dag; denne Gud har derfor alle mennesker et forhold til, om enn ikke alltid like klart erkjent. Videre har den kristne kirke også alltid og under alle forhold fastholdt sin tro på at denne Gud har gitt seg til kjenne for oss ved selv å bli menneske; på den måten har han vist oss hvem han er, hvem vi er og hvordan vi bør leve²³».

Alfsvåg argumenterer for at denne gudstro og inkarnasjons-bekjennelse er en kort og konsis beskrivelse av det grunnleggende trosinnhold som både er presis nok og rommelig nok til å få

²¹ Alfsvåg: *Martin Luther og den inkarnatoriske virkelighetsforståelse*. Teologisk tidsskrift 2017. Sitat hentet fra innledende sammendrag.

²² Bøhn Duenger: *Metafysikk*. <https://snl.no/metafysikk>.

²³ Alfsvåg: *Troens fundament: Om inkarnasjonen som grense og mulighet for kristen teologi*. Tidsskrift for teologi og kirke 02/2006, 82-97.

tilslutning i et «historisk og aktuelt perspektiv». Når Alfsvåg skal forsøke å svare på hva som er teologiens innholdsmessige og metodiske fundament er det nettopp en konsentrasjon mot å være i sammenheng med en «økumenisk og historisk integrasjon», altså den verdensvide og historiske kirke, men samtidig påpeker han at svaret også må være saksvarende i møte med samtidens utfordringer. Disse beskriver han som: «en økende erkjennelse av mangfold og større innsikt i sammenhenger både hva gjelder kultur og natur angår (...)»²⁴. Videre må da disse innsiktene føre kirken til det Alfsvåg omtaler som:

«(...) en reel for-øket innsikt i hvem han er som etter kirkens bekjennelse er verdens -Skaper og Herre, og hvem vi er i forhold til ham. Teologiens innholdsmessige og metodiske fundament må altså utformes på en slik måte at den i en ny tid gir ny innsikt²⁵».

Mye av det Alfsvåg skriver i denne artikkelen kunne vært relevant å trekke frem i den kristologiske ramme som den følgende avhandling befinner seg i. Da innholdet i Ramseys kristologi selv tar opp slike spørsmål vil det også punktvis berøres i den videre drøftelsen. Da denne avhandling vil søke å beskrive de kristologiske hovedlinjer hos Ramsey, vil altså innholdet i de kristologiske spørsmål som reises i stor grad handle om det metodiske grunnlag for tilretteleggelsen av en normativ kristologi som viser det tilstrekkelig hensyn kristologien i et vitenskapelig lys må ta, sammenholdt med en kristologi som også spør etter hvem Jesus er som historisk karakter og hvem han er ifølge kirkens tradisjon og bekjennelsesskrifter.

1.3: Ramseys liv og virke - en oversikt

Det vil være i denne avhandlingens interesse å tegne opp en skisse av det liv og vitnesbyrd som Ramsey var bærer av. Ved å føre opp både en biografisk linje og en bibliografisk oversikt kan disse linjer sammenlignes og forhåpentligvis danne et bilde av det liv og det virke som Ramsey etterlot seg. Disse oversiktene er begge hentet fra boken *Glory Descending* som inneholder sammendrag av utvalgte utdrag fra Ramseys forfatterskap, samt flere artikler som drøfter innholdet av det Ramsey skrev. Etter at den biografiske linjen er gjengitt vil det være naturlig å kort gi en beskrivelse av visse kjennetegn ved mennesket og kirkemannen Michael Ramsey basert på de inntrykk som jeg har dannet meg, og gjennom ulike omtaler av ham. Denne biografiske linje blir da her direkte oversatt av meg til norsk. Verdt å merke seg er det at i denne biografiske linjen er kun nevnt første bok som av Ramsey ble utgitt i 1936:

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

1904: Født i Cambridge 14 November.

1927: Førsteklasses grad i Teologi ved Cambridge; ordinert ved Cuddesdon, Oxford.

1928: Ordinert som kappellan of St Nicholas, Liverpool.

1930: Lederassistent ved Lincoln theological college.

1936: Publiserte boken *The Gospel and the Catholic Church*.

1937: Senior kappellan ved Boston, Lincolnshire.

1939: Vikar ved St Benet's Cambridge.

1940: Canon²⁶ professor av Divinity at Cambridge.

1942: Gift med Joan Hamilton (Fru Ramsey).

1950: Regius²⁷ professor av Divinity at Cambridge.

1952: Biskop i Durham.

1956: Erkebiskop av York.

1961: Erkebiskop av Canterbury.

1966: Møte med Pave Paul VI i Roma.

1974: Pensjonert. Flytter til Cuddesdon.

1977: Flyttet til Durham.

1986: Flyttet til Bishopthorpe, York.

1987: Flyttet til St John's Home, Oxford.

1988: Døde den 23 April: begravet ved Canterbury Cathedral 3. mai.

1995: Fru og enke Joan Ramsey dør. Begravet ved Canterbury Cathedral den 17 Februar²⁸.

Arthur Michael Ramsey blir beskrevet som en økumenisk anlagt biskop med hjerte for verden og evangeliet. Det kan nok være mange eksempler på at hans økumeniske hjerte fikk konkrete uttrykk gjennom hans kirkelige virksomhet. Et av disse konkrete uttrykk kom jeg over i en

²⁶ Slik jeg oppfatter begrepet er det ment som at kirkelige tjenester ble forvaltet av Ramsey i denne stillingen.

²⁷ Kongelige professorater ved de gamle universitetene i Storbritannia.

²⁸ Dales, Habgood, Rowell and Williams: *Glory Descending*, xxii.

footnote til en artikkel skrevet av tidligere biskop i Norge, Per Lønning²⁹. Artikkelen som sådan handler om omstendighetene rundt pavevalget av Joseph Ratzinger i 2005 og Lønnings økumeniske refleksjoner og betraktninger i lys av hans kjennskap til denne nye paven. Denne konkrete erfaringen Lønning refererer fra i det følgende mener jeg kan tjene til å forstå Ramsey og hans kirkelige profil. Lønning presiserer i fotnoten at det inntil for få år siden var slik at lutherske kirker og Church of England savnet «en avtale om nattverdsfellesskap». Det som sto i veien var om norske biskoper oppfylte anglikanske kriterier for *apostolisk suksisjon*. I en hendelse fra 1970 blir Ramseys nevnt på denne måten:

«Da den høykirkelige Canterbury-erkebisp Michael Ramsey i 1970 gjestet Oslo bispedømmes 900-årsjubileum, overrasket han gledelig ved å ta imot nattverden i Akershus slottskirke som *a token, in expectation of the communion between our churches soon to come* (sitat etter hukommelsen). Den formelle avtalen som legaliserte hans fremadskuende avgjørelse, kom først i 1992 (The Porvoo Declaration)³⁰».

Etter denne gudstjenesten, skriver Lønning, hvor han da var den første norske geistlige etter reformasjonen til å rekke nattverdssakramentet til en utsending fra Church of England, har han fått «en spesiell forståelse for markeringseffekten av foregripende økumeniske handling³¹. Mange i det verdensvide kirkelige kollegium vil nok kunne trekke frem denne samme inkluderende holdning som Ramsey utviste gjennom sin kirkelige gjerning. Dette var et særpreg ved hans holdning og tankegang. Engasjementet for en ekklesiologi som rammer bredt og vidt både i sin samtids kirkelige virkelighet, men også imot kirkens samlede tradisjon, trer frem som et hovedtrekk ved hans kirkelige virke. Slik sett plasserer Ramsey seg midt i det som er den tradisjonelle anglikanske kirkes kjennetegn, nemlig en bestrebelse for at det kirkelige fellesskap slår broer over ulike teologiske kløfter. Denne økumenisk anlagte biskopen hadde også sin kirkelige profil som også gjerne kan fortelle noe om årsaken til hans økumeniske profil. Den tidligere norske kirkehistorikeren Einar Molland³² nevner Ramsey slik i sin bok *Kristenhetens kirker og trossamfunn*:

«Ennå i 1940-årene syntes den høykirkelige retning å være toneangivende i Church of England, men fra 1950-årene har den evangeliske retning igjen gjort seg sterkere gjeldende. En kirkemann av

²⁹ Norsk professor, teolog og tidligere biskop. 1928-2016.

³⁰ Lønning: *Catholsk i Hovedet – noen observasjoner rundt Benedict XVI's teologi*. Nytt norsk tidsskrift 02/2005, footnote syv.

³¹ Ibid.

³² Professor i kirkehistorie ved Universitetet i Oslo. 1908-1976

evangelisk preg ble erkebiskop av Canterbury da Donald Coggan i 1974 avløste den anglokatoiske Michael Ramsey i dette embete³³».

Uten at det kan gis rom til å gi begrepet *anglokatoisk* en fyldig beskrivelse, handler det om en kjærlighet til klassisk kirkelig liturgi, en høy bevissthet om sakramentets reelle guddommelige nærvær, samt en særlig varsomhet til å holde fast ved kirkens tradisjon. For Ramsey fikk dette konkrete utslag i en iver etter å samles som verdensvid kirke, og målet var gjerne så konkret som en felles samling rundt Herrens bord. Einar Mollands beskrivelser av det anglikanske sinnelag og særpreg skal få noe rom i det videre. Til tross for at det ikke er en oppdatert bok, og mye er endret i den anglikanske tradisjon, finner jeg den formålstjenlig, presis og treffende for den tid Ramsey fungerte som arbeider og medlem i den anglikanske kirke. Selv om lang tid er gått siden denne boken ble utgitt vil jeg også våge den påstand at dens beskrivelser av anglikansk teologi og tradisjon fortsatt er tydelig gjenkjennbart målt opp mot den situasjon den engelsk-anglikanske kirken befinner seg i dag. Før det vendes tilbake til Molland kan kort nevnes en kort setning hvor Ramsey beskrives i samsvar med det bilde som er gitt til nå. Det er en kort kommentar av teolog og fagkonsulent Tormod Engelsviken, tilgjengelig på Store norske leksikon sine nettsider: «Ramsey kombinerte høykirkelig teologi med evangelisk siktepunkt og var sterk økumenisk innstilt³⁴».

Antydninger gjennom de ulike artiklene i andre halvdel av boken *Glory Descending*, samt åpne nettressurser på nettet betegner Ramseys oppvekst som preget av evangelisk kristendom, med delvis reformert preg³⁵. Ramsey valgte altså å følge det kirkelige kallet. Han etterlot seg ingen barn, men ble gift midt under krigen, tidlig på sommeren 1942. Det kommer frem av hele hans forfatterskap at han har personlig kjennskap til både de sorger som livet fører med seg, og hvordan den kristne tro kan gi livstolkning til disse. En oppriktighet til å ta på alvor tilværelsens mange gode grunner for å trekke det kristne budskap i tvil, skimtes som en grunntone gjennom hans bøker. Slik jeg har blitt kjent med Ramsey tar han ingen snarveier og trekker ingen lettvinde konklusjoner på troens vei, men tar på alvor den intellektuelle utfordringen det kristne evangelium blir stilt overfor i den moderne verden, samt de ulike personlige eksistensielle utfordringer i møte mellom livet slik det er og den kristne tro. Hvordan og fra hvem Ramsey fikk sine teologiske impulser formet vil det ikke være rom for å drøfte innenfor denne avhandlingens disponible rammer, men et navn skal kort kun nevnes, da

³³ Molland: 1976, 154.

³⁴ Engelsviken: *Arthur Michael Ramsey*. https://snl.no/Arthur_Michael_Ramsey.

³⁵ Se eksempel den åpne nettressursen: https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Ramsey#Personal_life.

det er gjennomgående referert til i tilgjengelige biografiske omtaler, nemlig presten og skoleteologen Sir Edwyn Hoskyns³⁶. Ramsey var primært en kirkelig forankret teolog, som da av naturlige årsaker ikke kunne vie seg til den akademiske teologien fullt og helt. En gjennomgangstone i mye av det som er skrevet om Ramsey vil like fullt være at han eide en stor arbeidskapasitet når det gjaldt det å engasjere seg i sin samtids refleksjoner omkring religion og samfunn generelt. Eksempelvis skrives følgende korte bemerkning om Ramsey i et kirkelig blad i forbindelse med hans bortgang:

«Yet one wonders if he ever lost this role; not many Archbishops would find time, or make time, to keep up to date the latest *Death of God Theology* and to respond to it, as he did in the sixties³⁷».

Nettopp i den ikke utenkelig travle kirkelige hverdag på 60-tallet fant Ramsey tid og rom til å engasjere seg i den teologiske diskusjon som i dette tidsrom hadde en høy intensitet³⁸. I Ramseys bøker fra 60-årene er forholdet mellom *Kristus og verden* satt i sentrum av den kristologiske refleksjon og diskusjon. Dette synes å være en særlig fremtredende, viktig og fruktbar fase av Ramseys virke. Bibliografien under litteraturhenvisningene vil vise at det ikke er et systematisert fagteologisk bibliotek fra en rendyrket akademiker som denne avhandling skal gå i dialog med, men heller en dedikert anglikansk biskop som bestrebet seg på å levere aktuelle analyser og bidrag til sin samtids diskusjon omkring tro, kirke, filosofi og samfunn.

2. Teologi i Jesu Kristi ansikt

2.1: Kristologiens kilder

2.1.1: Det nye testamentet

Det finnes gjennom ulike bøker utgitt av Ramsey en tydelig generell tillit til Det nye testamentets vitnesbyrd om hvem Jesus fra Nasaret er. Slik jeg leser en del av det eksegetiske arbeidet til Ramsey, er det en tydelig og bevisst refleksjon mellom viktigheten av å skjelne rett mellom den gamle og den nye pakt³⁹. Tilliten til Det nye testamentets sammensatte tilrettelegging av kristologien er likevel ikke en vanntett og ukritisk tillit, men en gjennomarbeidet, kritisk og reflektert tillit til at det på tross av motsetninger i evangeliene, av kontrastfylte Jesus-fremstillinger evangelistene imellom, samt en sammensatt og variert

³⁶ Akademiker og prest i Den engelske kirke. 1884-1937.

³⁷ Howard: *Michael Ramsey. The modern Churchman*. Volume XXXI, No 2, 1989.

³⁸ Her tenkes det særlig på utfordringen fra boken *Honest to God*, samt ulike varianter av *Gud er død-teorier*. Mer om dette vil komme frem gjennom drøftingsdelen, særlig under avsnittene tilhørende under punkt 3.2.

³⁹ Her tenkes i særdeleshet på boken *The Glory of God and the transfiguration of Christ*.

kristologi i brevlitteraturen, nettopp er *her* – i den til dels kaotiske teologien som finnes i Det nye testamentet – det finnes en troverdig fortelling om Jesus fra Nasaret. Det er grunn til å historisk sett feste tillit til denne som en troverdig kilde og fremstilling av personen Jesus fra Nasaret. Det er en gjennomgående grunntone hos Ramsey at Jesu ord som evangelistene i alminnelighet og Johannes i særdeleshet, tillegger Jesus å ha uttalt før hans død, får forbli et grunnleggende kristologisk utgangspunkt for en relevant systematisering også i dag. Dette skjer altså ikke ukritisk, men vil likevel stå i en kontrast til andre teologer og forskere på Det nye testamentet som i større grad føler seg forpliktet til å se vekk fra Jesu-ord som indikerer at Jesus har en tydelig høykristologisk identitet og en selvforstående bevissthet om at han er kommet til verden på et guddommelig oppdrag. Hvilket premiss som skal stå som utgangspunkt for å vurdere de kristologiske hovedlinjer i Det nye testamentet, vil utvilsomt påvirke den kristologi som systematiseres og begrunnes som aktuell i vår tid. Følgende sitat fra Ramsey kan illustrere dette poenget:

«When, however, the necessity of his own suffering and death came into view Jesus so predicted his own suffering and death as to make it clear that they would be not a catastrophic defeat but part and parcel of his divine mission. What was in one aspect a crime plotted by enemies of Jesus was in another aspect a mighty divine work to be wrought through him. It was necessary (Mark 8. 31, 9. 31, 10. 34) (...)»⁴⁰.

Soteriologien, altså læren om Jesu frelsesoppdrag, henger naturlig tett sammen med læren om hans person. Ramsey påpeker i den videre sammenheng her en forståelse av Jesu død som tar høyde for at frelsesoppdraget fullført gjennom hans egen død, var i sentrum og i hjerte for hans misjon og autoritet⁴¹. På denne måten mener jeg det tydeliggjøres en posisjon og en inngang til hvordan Ramsey behandler evangeliene. Et videre blikk på boken *The Gospel and the Catholic church* viser eksempelvis et syn på forsoningen som tydeliggjør at den forstås som forutbestemt av Gud. Jesu død fremstilles som forankret i Guds råd og inkarnasjonen har da døden og oppstandelsen som en bærende hensikt. Det kommer frem både her og i *The resurrection of Christ*, hvor eksempelvis Nikeaformuleringen⁴², samt mange overordnede perspektiv fra Johannesevangeliet⁴³ får kaste sitt lys på korshendelsen som troverdige og

⁴⁰ Ramsey: *God, Christ & World*, 89.

⁴¹ Ibid.

⁴² Her tenkes på følgende ordlyd (...) *som for oss mennesker og for vår frelses skyld steg ned fra himmelen, og ved Den Hellige Ånd ble kjødt*. Brunvoll: 2016. *Den norske kirkes bekjennelsesskrifter*. 2016, 24.

⁴³ Se f. eks henvisning til Johannesevangeliets tiende kapittel, vers 17-18 i *The Resurrection of Christ*, 82. I norsk oversettelse lyder verset slik: «*Far elsker meg fordi jeg gir livet mitt for siden å ta det tilbake. Ingen tar mitt liv, jeg gir det frivillig. For jeg har makt til å gi det og makt til å ta det tilbake. Dette er det oppdraget jeg har fått av min Far*».

autentiske Jesu ord som han gav sine disipler før sin lidelse og død. Av særlig kristologisk interesse kan det også tas med en utleggelse av begrepene for *sannhet* og *visdom*. Det er nemlig tydelig at Ramsey er informert, samt inspirert om den oldkirkelige visdomskristologi. Denne visdommen beskrives som manifestert i mennesket Jesus Kristus med en referanse til Kolosserbrevets andre kapittel⁴⁴ og deretter poengteres det:

«Nay more, Christ is Himself the Wisdom of God, for to Him are ascribed those functions of creating, sustaining the universe, ruling over history and disclosing God's purpose to men, functions which belong to the Wisdom of God in the wisdom literature (...)»⁴⁵.

Videre kan det være nyttig å få frem den kjennskap Ramsey har til de mange legitime innvendinger mot Det nye testamentets premisser for den fremstillingen av Jesus som trer frem. I kapitlet *The evidence of the Gospels* fra boken *The resurrection of Christ*, skriver han om den historiske forskning på Det nye testamentet og denne forsknings mange og ulike forsøk på å oppdage den *virkelige Jesus* bak det bildet som forfatterne av bøkene i Det nye testamentet tegner. Ramsey beskriver moderne forsknings forsøk på å harmonisere og rekonstruere hendelse med Jesus som en fascinerende øvelse. Han følger gjerne denne forskning et stykke på veien, men påpeker at en rekonstruksjon av den virkelige Jesus må komme til en grense. Deretter spør han det spørsmålet som han mener vil være det mest adekvate å stille, og gir også et bekræftende svar på det spørsmål han selv stiller. I det følgende synes jeg det kommer godt frem hvordan Ramsey forholder seg til Det nye testamentet:

«(...) the right question are: Can we account for the plan adopted by each evangelist? Do the narratives include primitive traditions? Do these traditions concur with one another in their testimony to the main event? Are these traditions corroborated by our other evidence about the primitive preaching of the Apostles? It does not seem to be too confident for us to affirm that the answer to each of these questions is, yes»⁴⁶.

Det er et ja, men dog ikke ubetinget ja, til å la de fire evangeliens kristologiske vitnesbyrd, samt den samlede brevlitteratur, stå som et normativt utgangspunkt for den systematiseringen som kirken er kalt til å gjennomføre. Hele veien i sitt forfatterskap virker Ramsey å være oppmerksom på kritikken mot evangeliene som sikker kilde til Jesu autentiske liv. I kapitlet *History and criticism* fra samme bok skriver han i forbindelse med nytestamentlig forskning

⁴⁴ Kolosserbrevet 2, 3: «For i ham er alle visdommens og kunnskapens skatter skjult til stede».

⁴⁵ Ramsey: *The gospel and the Catholic church*, 123.

⁴⁶ Ramsey: *The resurrection of Christ*, 68. Se også eks 49.

og med tydelig godt kjennskap til den historisk-kritiske metode og generelle litterære og historiske problemstillinger, med en bemerkelsesverdig konstatering:

«It is by their readiness to welcome such inquiry and to participate in it that the teachers of Christianity make good their claim that the Gospel rests upon fact⁴⁷».

Denne konstateringen forteller mye om en kristologisk forankring i Det nye testamentet, som er basert på en jordnær og virkelig beskrivelse av Jesus fra Nasarets liv og virke. Det er ikke utelukkende ur-menighetens abstrakte filosofiske refleksjoner over Jesus, men virkelige hendelser met et bestemt menneske som danner grunnlag for den *læren om Jesus* som trer frem i Det nye testamentet. I boken *The transfiguration of Christ*, fra 1948 er det et lite utdrag som kan være med å vise det faktum som synes klart, nemlig at Ramsey gjennom hele sitt forfatterskap virker å være opplest og påvirket av den Nytestamentlige forskningen som i stor grad kom til å prege den teologiske samtalen gjennom det 20. århundre. Dette er en bok som beskjeftiger seg med å analysere og eksegere begrepet *Glory* – og fremstår som en grundig eksegetisk analyse av dette sentrale bibelske uttrykk⁴⁸. Det er fortellingen om Jesus på forklarelsens berg⁴⁹ som er i sentrum for Ramseys refleksjoner i denne bok. Det som det her skal konsentreres et fokus på, er den aktsomhet som utvises for at det kan være nytestamentlige fortellinger og beskrivelser av Jesus som kritisk må vurderes, om de skal få stå som utgangspunkt for en rett kristologisk forståelse av Jesus Kristus.

«The modern study of the Transfiguration has passed through phases determined by the general tendencies of New Testament criticism. There was a period of the liberal *Lives of Jesus* based especially upon the narrative of Saint Mark. In some of these *lives* the Transfiguration was rationalized or explained away or regarded as an unhistorical accretion in accordance with a general rejection of supernatural element in the Gospel⁵⁰».

Denne enkelte hendelse som Ramsey her refererer fra skal ikke vurderes i det følgende, men kan tjene til å vise en forståelse av Ramseys vurdering av hva i evangeliene som skal få stå som troverdige kilder til Jesu liv. Det som trer frem som en viktig nøkkel hva gjelder de fire nytestamentlige evangeliens kildetroverdighet som utgangspunkt for kristologien, er det tydelige tyngdepunktet Ramsey flere steder fremhever rettet mot Jesu død og oppstandelse. Ramsey skriver i boken *The resurrection of Christ*:

⁴⁷ Ibid. 39.

⁴⁸ Om noen kritiske synspunkt til Ramsey som ekseget, se Williams artikkel i *Moderne teologi*, 482-484.

⁴⁹ Se Lukas 9, 28ff med parallelltekster i Matteus 17, 1-8 og Markus 9, 2-8.

⁵⁰ Ramsey: *The Glory of God and the transfiguration of Christ*, 102.

«So it is that the centre of Apostolic Christianity is *Crucifixion-Resurrection*; not Crucifixion alone nor Resurrection alone, nor even Crucifixion as the prelude and Resurrection as the finale but the blending of the two in a way that is as real to the Gospel as it is defiant to the world⁵¹».

Her er det en tydelig forståelse av at evangeliet er bærer av en kjerne. Jesu død og oppstandelse er innholdet i denne kjernen. Dette er vel også i samsvar med de de oldkirkelige trosbekjennelse som tydelig har Jesu død og oppstandelse i sentrum slik andre artikkel i disse er formulert. Vel og merke er Ramsey levende opptatt av Jesu liv som kilde til Gudserkjennelsen. Avhandlingen i sin helhet vil vise dette. Når Jesu død og oppstandelse likevel for Ramsey er kjernen i evangeliet kan det kanskje være en pekepinn på at han ikke velger seg et fokus til evangeliene som gjerne er typisk i et frigjoringsteologisk perspektiv, som i hovedsak gjerne ser Jesu ord og liv som politisk frigjørende. Dette blir kun min egen refleksjon, men at død og oppstandelses-fokuset er fremtredende i forståelsen av hvem Jesus er, mener jeg kan indikere en kristologisk profil som i det minste er bevisst og tydelig forankret i kirkens oldkirkelige bekjennelsesskrifter.

Det synes rimelig å konkludere med at Ramsey virker å feste særlig lit til den nytestamentlige brevlitteraturen, som i stor grad tenker seg en tett sammenheng mellom ur-kirkens tidlige forkynnelse og den historiske Jesus, slik hans liv og virke faktisk var. Den nokså kristologisk konservative brevlitteraturen får da kaste sitt lys over den fortellingen om Jesus som presenteres i evangeliene⁵². Den johanneiske kristologi får også rikelig plass til å være en konkret kilde for de hovedlinjer som Ramsey tegner opp av Jesus Kristus. Hvor avgjørende posisjoneringen til Det nye testamentets Kristus-vitnesbyrd er for den systematiske tilretteleggelsen av evangeliet finner også uttrykk i et dagsaktuelt eksempel fra en debatt i forbindelse med utgivelsen av boken *Gjenoppdag kristendommen*, skrevet av den nå avdøde teologen Marcus Borg⁵³. Det skal ikke redegjøres for den presentasjon av Jesus Kristus som kommer frem gjennom denne boken, men noen norske teologer har i kjølvannet av denne bok diskutert den i et offentlig ordskifte. I forbindelse med en debatt mellom den norske teologen Halvor Moxnes og nåværende biskop i Bjørgvin, Halvor Nordhaug, trer det frem en ulikhet hva gjelder hvilket forhold den systematiske kristologi skal nære til evangeliene. Hva og hvordan forholdet er mellom den historiske Jesus og troens Kristus, er diskusjonens kjerne. Den norske teologen Jostein Ådna⁵⁴ skriver følgende inn i denne sammenhengen, og jeg

⁵¹ Ramsey: *The Resurrection of Christ*, 20.

⁵² Her er det rimelig å tenke eksklusivt på de tre synoptiske evangelier.

⁵³ 1942- 2015.

⁵⁴ Professor ved VID, fakultet for teologi, diakoni og ledelsesfag.

mener det på mange måter samsvarer med den inngang og det forhold Ramsey viser til evangeliene. Verdt å legge merke til er ordet *sannsynliggjøres*. For i dette ligger det en åpenhet for korreksjon, og ikke en absolutt påståelse av at alt i Det nye testamentet er fullstendig låst fast. Denne åpenhet for den historisk- kritiske forskning, er nemlig noe som samtidig er gjennomgående i Ramseys forhold til evangeliene. Slik uttrykker Ådna seg i denne teologiske samtalen:

«Jeg mener det kan historiefaglig sannsynliggjøres at de avgjørende impulsene for bekjennelsen av Jesus som Messias og Guds Sønn, frelser for syndere gjennom sin død på korset, stammer fra Jesus slik han underviste disiplene sine⁵⁵».

Det blir sluttordet for hvordan jeg også forstår Ramseys forhold til Det nye testamentets samlede vitnesbyrd og beskrivelse av Jesus Kristus. Det er nettopp viktig å få frem viktigheten Ramsey synes å ha til nødvendigheten til å historiefaglig sannsynliggjøre det kristologiske vitnesbyrds troverdighet i disse skriftene.

2.1.2: Skaperverket

Det vil være rikelig av muligheter til å trekke frem eksempler fra Ramseys forfatterskap som kobler Jesus Kristus tett til skaperverket. Ramsey betoner gjennomgående en sterk skapelsesteologi. Denne betoningen mener jeg igjen henger nøye sammen med forståelsen av Jesu identitet som den pre-eksistente Visdom som verdens forstås skapt ved. Ramsey gjenkjenner Visdommens aktivitet på mange måter i det skaperverket som er blitt til ved ham⁵⁶. Det åpner for en holdning mot verden som er åpen for det den kan lære oss om Gud. I boken *Sacred and secular* påpeker Ramsey nødvendigheten av at kristne har ulike kall, noen gjerne mer tilbaketrukket i bønn og kontemplasjon, andre i større grad i sentrum av all verdens daglige aktivitet. Her er fokuset på at den kristne er kalt til å ta del i skaperverket, slik Kristus også i sitt liv hadde omsorg og tok del i skaperverket. Ramsey bruker Johannesevangeliet til å beskrive Jesu jordiske vei som en stadig vandring mot Faderen. Samtidig som det er en stadig opphøyelse mot Faderen i Jesu liv er det da også samtidig innlevelse i den menneskelige smerte, sorg og i tilværelsens dype grunn. Til dette påpeker Ramsey:

⁵⁵ Ådna: *Før og etter påske* (Publisert 14/02/2018, <http://www.verdidebatt.no/innlegg/11715284-for-og-etter-paske>)

⁵⁶ Johannes 1, 3-4a: «*Alt er blitt til ved ham, uten ham er ikke noe blitt til. Det som ble til i ham, var liv*».

«But the journey to the Father was at every moment a journey deeper and deeper into humanity with its sin, its sorrow and its death. And nowhere was Jesus more utterly in the Father's glory than when in bearing the world's darkness and dereliction on Calvary he cried out that he was bereft of God. Towards heaven, towards the world's darkness: these were the two facets of one journey and of one Christ⁵⁷».

Det Ramsey er opptatt av i det nevnte sitat handler om at Jesus i sitt liv stadig bekrefter det sant menneskelige. Jesus gleder seg i bryllupet i Kana, han spiser, drikker, sover, gjør seg avhengig av vennskap og peker ofte i sine lignelser på det liv som finnes i skaperverket. En nytestamentlig og oldkirkelig forståelse av kristologien vet da et det nettopp er Jesus fra Nasaret som er arkitekten og livgiveren til det skaperverket han i sitt jordeliv bekrefter og tar del i. På samme måte som Kristus tok del i alt menneskelig skal en etterfølger av Kristus på alle måter ta del i den verden han er til. Det er en dyp inkarnatorisk kallsbevissthet Ramsey viser til. Det er ikke mulig å være åndelig uten å ha del i eller omsorg for den jord Gud har skapt. Det mest åndelige øvelse en kristen kan gjøre er kanskje da å stikke fingeren i jorden, helt konkret forstått. Det er dypt kristelig å bli tungt involvert i verden og det som fyller den – for alt som fyller den, tilhører Gud⁵⁸. Mot slutten av kapittelet skriver Ramsey videre i denne boken som i stor grad diskuterer forholdet mellom det alminnelige og det hellige.

«Sacred and secular, otherworldly and this-worldly, my conclusion is that Christianity is uncompromisingly both (...). As Christ was in the world and not of the world, so is his Church called to be⁵⁹».

Det er ikke bare det å teologisk fundere teoretisk rundt visdomskristologi og inkarnasjonsteologi som er gjenkjennelig i store deler av den kristologi Ramsey presenterer. Det påfallende trekk i mye av det Ramsey skriver er en virkelig villighet til å gjenkjenne Jesu reelle nærvær i den verden han har skapt. I boken *Gud, Kristus og verden* skriver Ramsey om den konkrete åpenheten som kristologien bør utvise overfor den verden som Gud har skapt, sammenholdt med klar forståelse av evangeliets iboende brodd mot verdens visdom.

«Åpenhet mot verden må alltid forbindes med en åpenhet mot den korsfestede Kristus, for ellers kan verdens visdom villedes. Det er behov for alle slags åpenhet – mot fortiden og nåtiden, mot verden og himmelen og evigheten⁶⁰».

⁵⁷ Ramsey: *Sacred and secular*, 76.

⁵⁸ Salme 24, 1. «Jorden og det som fyller den hører Herren til, verden og de som bor der, er hans».

⁵⁹ *Sacred and secular*, 70.

⁶⁰ Ramsey: *Gud, Kristus og verden*, 112.

Videre i samme bok kommer det frem hvordan Ramsey på en tett måte knytter sammen denne verdens visdom med den personifiserte Visdommen som verden er skapt ved. Dette åpner opp for en bred innhentelse av kristologisk kunnskap og kjennskap fra skaperverket. Om kirkens kristologiske kilder i verden påpeker Ramsey:

«Den kristne teologis autoritet til å korrigere og blottstille villedende tankeretninger er på alle måter knyttet til en ydmykhet som vil lære av samtiden og som er våken for de guddommelige krefter i den. Inkarnasjonen var ikke bare Skaperens nedstigen til skapningen, den Uendelige til den endelige, men også en nedstige av det guddommelige Ords visdom til menneskelige uttrykksformer⁶¹».

Her er det en inkarnatorisk tydelig bevissthet som skimtes. Ramsey poengterer også tankevekkende når han påpeker at samvittigheten, som er nedlagt i skaperverket, kan ha den konsekvens at den kristne også må blir korrigert av den ikke-kristne samvittighet. Sannheten kan med andre ord komme fra uventet hold. Det krever en årvåkenhet og endringsvillighet til å være mottakelige for den visdom som også den sekulære, moderne verden kan ha stor eiendel i. Under deloverskriften *The Spirit and the world* helt mot slutten av boken *Holy Spirit* kommer Ramsey med nyttige bemerkninger som kan kaste et særlig viktig lys over forholdet mellom Gud og den verden vi lever i:

«The first Christians, however, for all the intensity of their experience of the Holy Spirit in the *ecclesia*, had not abandoned the belief that God was the world's creator, active within it, and making himself known to the minds and consciences of men. They would not repudiate the Old Testament teaching about the divine *ruach*, nor the teaching of the Wisdom writers about the operations of the divine wisdom such as the Book of Proverbs or the Book of Wisdom describe⁶²».

I samme bok vises det hvordan kirkens lære om Kristus kan finnes i en samtidig lesning mellom Den hellige skrift som primærkilde og ulike vitenskaper som sekundærkilde. Det er en åpenhet for dermed å la kristologien hele tiden bli utfordret eller utfylt av nye ulike innsikter *fra og ved* skaperverket:

«As God is the author of all truth and the source of every quest for truth in the human race, the sciences are disclosures of this truth. So truth disclosed in certain of the sciences can illuminate the Christian's understanding of God's revelation of himself in Holy Scripture⁶³».

⁶¹ Ibid. 104.

⁶² Ramsey: *Holy Spirit*, 121-122.

⁶³ Ibid. 124.

I boken *Jesus and the living past* er det for å videreføre overnevnte refleksjoner verdt å ta med et utdrag som med all mulig tydelighet viser den tyngde Ramsey tillegger en kristologi som henter impulser fra et bredt spekter av den verden og virkelighet kirken er en del av:

«The Wisdom of God is working through all created life, and far and wide is the sustainer and the inspirer of the thought and the endeavour of men. The Church will therefore reverence every honest activity of the minds of men⁶⁴».

Det er en bevisst refleksjon knyttet til at visdommen og Den hellige ånds gjerning er virksom i et bredt spekter av menneskelig streben etter kunnskap og innsikt. Dette holdes videre sammen med en tydelig bevissthet om at kirken også har fått åpenbart en spesiell og unik kilde til Gudserkjennelse. Ramsey påpeker nemlig at mennesket er rammet av selvhevdelse og en blindhet som må løses ved en erkjennelse av behovet for gjenfødelse og fornyelse. Det er da en balansegang for kirken forkynne evangeliet for verden, sammenholdt med at kirken også må være åpen for å lære av den visdom og innsikt som er gjort tilgjengelig i og gjennom en generell deltakelse i skaperverket. Et kort konkret eksempel til nettopp det faktum at Ramsey lar seg korrigere av ny oppdatert kunnskap kan være verdt å trekke frem. Her er det innsikt om hvordan livet ble til, som jeg mener tjener til å frem Ramseys mottakelige og lærevillige sinnelag:

«Thus the advance of evolutionary biology had enabled a new understanding of the wonder of divine creation as a process through many stages of nature, with man as climax⁶⁵».

Videre peker Ramsey på den historiske vitenskapsdisiplin, litteraturvitenskap, drama, poesi, myter og symbolikk som arenaer som kan tjene til økt innsikt og kunnskap om både Guds verden og Hans vesen. I møte med andre verdensreligioner viser også Ramsey en åpenhet som den kristne kirke bør eie. Dette sammenholdes hele tiden med en klar opprettholdelse av kirkens eksklusive rett til å proklamere enerett på sannheten i personen Jesus Kristus. Den kristne vil likevel vite, påpeker Ramsey:

«Taught by the Johannine prologue he will know that in the other religions there is truth and goodness derived from the light that lightens every man. At the same time he believes that Jesus is the perfect revelation of God, the fulfilment of all that is true, the final Word⁶⁶».

⁶⁴ Ramsey: *The gospel and the catholic church*, 125.

⁶⁵ Ramsey: *Holy Spirit*, 124.

⁶⁶ Ibid. 125.

Et prisverdig misjonsperspektiv bør også her tas med. Det viser på alle måter at Ramsey åpenhet kombinert med et tydelig evangelisk siktemål: «The missionary brings Christ to those of other faiths while he is awake to finding Christ there⁶⁷».

I boken *The gospel and the catholic church* skriver Ramsey også om en kristologisk forankret skapelsesteologi og det å gjenfinne Kristus i den skapte verden. Her er det godt synlig hvordan Ramsey forutsetter den ur og old- kirkelige bekjennelse til at Jesus er både skapermidler og frelser:

«The range of this wisdom is as wide as the whole world, for the whole world, created by God, becomes intelligible in the light of the crucifixion wherein the character and method of divine government are disclosed. He who redeemed men is also He who created the world and in whom all things shall be summed up (...)»⁶⁸.

I den tid Ramsey var en kirkelig leder var det en tilsynelatende stadig mer sekulær kultur som preget kirkens omgivelser. Nå kan det nok være mange nyanser i en slik beskrivelse av situasjonen, men for samtiden opplevdes nok som om kirken sin betydning som livstolker av livet og virkeligheten ble utfordret. Ifølge norsk ordbok betyr begrepet sekulær *timelig* eller *verdslig*. I en inkarnatorisk bevisst kristologi kan imidlertid dette være honnørord, men det var gjerne en viss frykt for at religionen hadde utspilt sin rolle og var på vei mot å miste rotfestet da livet her og nå for mange opplevdes å kunne nytes og opprettholdes uten religionens, kirkens og Guds hjelp. Om kirkens rolle i den moderne tid vil det kommenteres mer under punkt 3.2. som ønsker å drøfte forholdet mellom *kristen teisme* og *den moderne tid*. At Ramsey som kirkelig leder var lærevillig også i møte med den «sekulære utfordring», mener jeg får frem hvor sterkt Ramsey identifiserer verden med dens Skaper. Slik formulerer Ramsey seg i boken *Sacred and secular*:

«This truth is that God is to be found within the secular world, and it is the task of the Christian Church not only to bring the Gospel of Christ to the secular world as from beyond it but also to be learning from the secular world about the presence and activity of God within it»⁶⁹.

Det kan oppsummerende påpekes med tydelig presisjon at samtidig som Ramsey åpner opp for at kirken må være mottakelig for å vinne nye innsikter fra verdens vitenskaper, religioner og den verden kirken skal tjene med evangeliet, er det en ikke desto mindre tydelig skjelning

⁶⁷ Ibid. 125.

⁶⁸ Ramsey: *The gospel and the catholic church*, 124.

⁶⁹ Ramsey: *Sacred and secular*, 59.

mellom den generelle og spesielle åpenbaring. Mennesker må *bli født på ny*⁷⁰ skal det komme i en rett stilling til skaperverket og frelsesverket, til skaperen og frelseren – Jesus Kristus. Følgende ord fra Ramsey kan kaste lys over en bevissthet av den eksklusive åpenbaringen av Gud i Jesus Kristus:

«The Wisdom of the Cross seems at first to deny the wisdom of the Spirit of God in the created world; it scandalizes men's sense of the good and the beautiful. But the Christians, who have first faced the scandal, discover in the Cross a key to the meaning of all creation. The Cross unlocks its secret and its sorrows, and interprets them in terms of the power of God⁷¹».

Gjennom de eksempler som er gitt om den tillit Ramsey virker å være til hele skaperverket, samt til en betydelig kulturoptimisme og religionsinkluderende språk, kan det på mange måter være nærliggende å spørre om det bli en dissonans til det som er Det nye testamentets vitnesbyrd virkelighetsbeskrivelse av menneskers naturlige tilgang og evne til å søke Gud⁷². Er det et for optimistisk syn på skapelsen Ramsey eier⁷³? Fra min synsvinkel er det påfallende hvor sterkt Ramsey betoner det gode i skaperverket. Er ikke sporene Visdommen har satt i skaperverket i større grad ødelagt og perversert av synden som mennesket og alt i skaperverket er rammet av? Det blir kun mitt foreløpige spørsmålstegn. En rett balanse mellom å gjenkjenne Kristus i det skjønne, det sanne og det gode⁷⁴ og samtidig identifisere grunnskaden som synden har påført mennesket mener jeg er en hårfin balansegang for kirkens lærere manøvrere rett i. En refleksjon som jeg finner prisverdig kan kanskje korrigere min mulige kritikk av Ramseys noe optimistiske grunnsyn på skapelsen. Det er en refleksjon som forteller noe om den teologiske forståelse til antropologien. Det følgende kan kanskje da vise at Ramsey ikke har latt syndefallet havne i en blindsoner. Det påpekes nemlig treffende:

⁷⁰ Se eks. Jesu ord til Nikodemus ifølge Johannes tredje kapittel, femte vers: «*Sannelig, sannelig, jeg sier deg: Den som ikke blir født av vann og Ånd, kan ikke komme inn i Guds rike*».

⁷¹ Ramsey: *The gospel and the catholic church*, 125.

⁷² Se eks Romerbrevet 3, 9ff hvor det blant annet uttrykkes: «*Det finnes ikke én som er rettferdig, ikke en eneste. Det finnes ikke én som er forstandig, ikke én som søker Gud*».

⁷³ Evangelisk-luthersk lære om mennesket blir fra tid til annen gjerne beskyldt for å betone menneskeslektens synd for sterkt på bekostning av at mennesket også er skapt i Guds bilde. Reformert lære gjerne er enda mer utsatt for slik kritikk. Det kan ikke gis rom for konkrete eksempler på slik kritikk. I bekjennelsesskriftet for lutherske kirker, Confessio Augustana, uttrykker artikkel to seg slik: «*Like ens lærer de at alle mennesker som er forplantet på naturlig vis, etter Adams fall blir født med synd, det vil si uten frykt for Gud, uten tillit til Gud (...)*». (Første del av første setning under overskriften «*Om arvesynden*»).

⁷⁴ Typisk forestilling fra antikkens filosofi.

«Humanism has neither the height nor the depth of the Christian doctrine of man. It knows neither the depth of man's impotence and frustration as a sinner, nor the height's of man's potentiality in the holiness which will lead to the vision of God in eternity⁷⁵».

En sterk forståelse av at Kristus har medvirket og medvirker i og gjennom skapelsen fremstår hos Ramsey tydelig, sammen med en ikke glemte varsomhet for at synden fremdeles er en makt og trussel i verden. Det gjenstår nå å kort skissere opp at også den kirkelige tradisjon er bærer av kristologisk innsikt, som Ramsey vier stor oppmerksomhet og tillit.

2.1.3: Tradisjonen

Den hellige ånd har gjennom historien lagt ned spor av innsikt som enhver kirkelig samtid, inkludert den moderne tid, må forholde seg til si sin systematisering av kristologien. I forlengelsen av at den tillit til Skriftene som Ramsey legger til grunn, finner jeg en genuin tillit til at Den hellige ånd, som ble utgytt over alt kjøtt på en bestemt dag i historien, har veiledet Kirken til å kunne forstå og systematisere Skriftene. Ved Den hellige ånds virke kan dybden og bredden i Skriftene hjelpe oss til, å nettopp lodde dypere og forstå bredere, den Jesus fra Nasaret som er tegnet opp i Det nye testamentets vitnesbyrd. Det er en forståelse av Guds ord hos Ramsey som nok fordeler mer og myndighet over på Åndens virkningshistorie gjennom kirkens tradisjon, slik at samtidig som det vises høy tillit til evangeliene, vil det nok finnes posisjoner som i enda større grad låser seg fast til evangeliene som sluttdokumenter av den guddommelige åpenbaring. Slik jeg forstår Ramseys posisjon må åpenbaringen systematiseres av kirken som har fått Sannhetens Ånd til å sortere den tro som oppstod da Gud antok det menneskelige og kom inn i tid og rom. Slik formulerer han seg også i slutten av boken *Holy Spirit*, hvor han under deloverskriften *The Spirit and the true God* kommenterer at læren om Treenigheten nok kan ha mange antydninger i Den hellige skrift⁷⁶, men at det like fullt er en erfaring som kirken har erfart og deretter systematisert etter hvert som Ånden har gitt og stadig gir stadig nye innsikter om dette troens mysterium⁷⁷. På samme måte konkluderer han når han kort presiserer noen refleksjoner knyttet til pneumatologien:

«But if we ask the books of the New Testament to furnish a *doctrine of the Spirit*, we find that the answer is an incomplete one, for while these books answer many questions they also pose some questions for the Church still to answer. Some of the questions came to be answered within the

⁷⁵ Ramsey: *Sacred and secular*, 66.

⁷⁶ Ramsey nevner dåpsformelen i misjonsbefalingen i Matteus 28, 16ff. og den såkalte apostoliske velsignelse 2. Korinterbrev 13, 13 som tydelige åpenbaringsteder av Den Treenige Gud. *Holy Spirit*, 118ff.

⁷⁷ *Holy Spirit*, 118-120.

tradition of the Church, some of them call for a continuing answer in the Church's thought and experience⁷⁸».

Slik danner det seg et bilde av en moderne teolog som har dyp tillit i den tro som kirken har fått overlevert og bearbeidet siden pinsedagen. Det har nødvendigvis også vært slik at Den hellige Ånd i tid og rom stadig har *mer* å si oss om Gud enn det de første vitner gjennom første ti-årene etter pinsedagen fikk innsikt i. På samme måte som Skapelsen kan være et pågående Guds arbeid er Den hellige Ånds undervisning om Sønnen et pågående arbeid, da i et indre-kirkelig perspektiv. Ramsey har også en klar bevissthet for at det er mye som det ikke er mulig å si om Gud. Det er også en grense for *hvor* nytt og annerledes kirkens lære kan være fra den nytestamentlige åpenbaring. I moderne tid og i hans samtid kom det som det vil bli drøftet under punkt 3.2 i hoveddelen, inn noen nokså radikale annerledes teologiske refleksjoner som avskrev en klassisk kristen teisme. Slik jeg forstår Ramsey er det en betydelig åpenhet mot at den kristne erfaringen av Jesus Kristus kan utfylle og være en bidragsyter til de vitnesbyrd om Kristus som skaperverket og evangeliene gir. Like fullt; disse må definitivt vurderes opp mot kirkens klassiske dogmer. Nøyaktig hvordan balansegangen mellom Skriften, erfaringen og tradisjonen hos Ramsey ser ut, er vanskelig å nøyaktig måle opp, men med den evangeliske tillitt som utgangspunkt er det nok rimelig å anta at han vil være villig til å skjære vekk kristologiske «grener» som vokser for langt unna stammen i det nytestamentlige evangelium. Her skal søkes å gi noen små glimt fra Ramsey som kan være hint i retning av den vekt jeg mener Ramsey tillegger den kirkelige tradisjon som kilde for kristologien. I boken *Gud, Kristus og verden* skriver Ramsey i polemikk mot Bultmann om den tidlige fase i overgangen mellom ur-kirken og old-kirken. For Ramsey er det mindre problematisk å forutsette en minimal kontrast mellom historiens Jesus og den oldkirkelige bekjennelse til Jesus Kristus:

«Det finnes ingen mer vilkårlig hypotese enn den at kirken ikke var interessert i å erindre og berette *hvordan Jesus var*⁷⁹».

Dette handler om den tidlige fase av kirkens tradisjon og tilrettelegger for en sammenheng mellom historiens Jesus og troens Kristus. Tradisjonen om Kristus i kirken tenkes som dypt interessert i å få frem den Jesus var – som menneske i historien. Det samme perspektivet

⁷⁸ Ibid. 118.

⁷⁹ Ramsey: *Gud, Kristus og verden*, 76.

kommer også frem gjennom følgende bemerkning knyttet til utviklingen av de første ur-kirkelige hovedlinjer i kristologien:

«The theology of the Apostles sprang, as we have seen, not from their own theorizing, but from certain historical events which led them to beliefs far removed from their own preconceived notions. The most significant of the events was the Resurrection⁸⁰».

Oppstandelsen som konkret historisk hendelse forstås som ur- og old-kirkens troverdige omdreiningspunkt for å utvikle den kristologi som har preget den kirkelige tradisjon helt frem mot den moderne tid. Dette er særlig et naturlig tema i boken *The Resurrection of Christ*. Den misforståelsen som mange teologer i Ramseys samtid hevdet eksisterte mellom Jesu egen forkynnelse og den første post-oppstandne kristne forkynnelse blir hos Ramsey heller oppfattet som en troverdig videreføring av faktisk opplevde hendelser fra reelle møter mellom mennesker og mennesket Jesus Kristus. Sammenhengen mellom utviklingen av de kristologiske dogmer og den faktiske historien om Jesu liv kommer slik til uttrykk i boken *Jesus and the living past*:

«The reluctance of the apostolic writers to say precisely that Jesus is God is understandable against a deeply monotheistic background, but the striking thing is not that the passage identifying Jesus directly with God are few but that there is the recurrence of an attitude towards Jesus which would verge upon idolatry unless Jesus is not only on the creature's side but also on the creator's side of the line which distinguishes creature and creator. It is in this context that the language about the cosmic Christ appears⁸¹».

Bekjennelsen til Jesus som både Gud og mann har for Ramsey linjer tilbake til den erfaringen de første disipler hadde av Jesus. Den hengivenhet og tro som de rettet mot hans person er en konkret opprinnelse til utmeislingen av de kristologiske dogmer som har preget den kristne kirke gjennom tidene. Det kommer frem gjennom fylde av det Ramsey skriver at han gir evangeliene og Det nye testamentet rom til å få stå som kristologiens viktigste dokument, men at han også spiller inn kirkens senere nødvendige systematiske og dogmatiske presisjoner av den tro som disse skriftene presenterer. At Bibelen presenterer seg som avsluttet og en komplett og fullstendig åpenbaring av Gud er noe Ramsey ville protestert mot. Den anglikanske konfesjons forhold til Det nye testamentet, til skaperverket og den kirkelige tradisjon kunne nok absolutt variere på Ramseys tid. Gjennom det som nå er nevnt om Ramseys forhold til disse kristologiske kilder mener jeg at den følgende korte skisse av

⁸⁰ Ramsey: *The resurrection of Christ*, 35.

⁸¹ Ramsey: *Jesus and the living past*, 45.

sentrale trekk ved anglikanske sinnelag også i stor grad samsvarer med det sinnelag Ramsey representerte.

2.1.4: Det anglikanske sinnelag

Forfatter av artikkelen *Anglican Theology*, Peter Sedgwick skriver i antologien *The Modern Theologians* om den situasjonen som rådde i den anglikanske kirke rundt begynnelsen av 1900-tallet. Her nevnes både en intellektuell og en åndelig krise, samt en utbredt sosial fattigdom i befolkningen som tydeliggjorde klasseskillene i det engelske samfunnet. I dette klimaet responderte den anglikanske teologi med en tendens til å vektlegge en inkarnatorisk, kenotisk teologi som identifiserer Gud med den menneskelige lidelse og med den kulturelle krise⁸². Det 20. århundre brakte med seg mange ulike kriser, med to verdenskriger som i særlig grad utløste nødvendige teologiske diskusjoner for hvordan den kristne tro kunne være en relevant livstolker til virkeligheten slik ulike mennesker opplevde den. Som nevnt innledningsvis virker Ramsey å ha en oppriktig appetitt på å ta til seg lærdommer fra den verden og den virkelighet som Gud har skapt. Med lærdom tenkes da også inkludert *inntrykk* som generell menneskelig erfaring gir. Både Ramsey og det generelle anglikanske sinnelag mener jeg skiller seg noe fra den reformerte og rene dialektiske teologi, uten at jeg vil gjøre unødvendig urett mot den reformerte bevegelse. Ramsey vil vite at det ligger sannheter utenfor det den bibelske åpenbaring har fanget opp, og disse sannhetene, om de kommer fra menneskelig erfaring eller fra vitenskapelig arbeid, har kirken og teologien ansvar for å systematisere sammen med de troens ord som ligger i den spesielle åpenbaring. Kanskje kan det uttrykkes slik at kirken har ansvaret for å flette kunnskapen om virkeligheten inn sammen med det vi vet om Gud gjennom Den hellige skrift og tradisjonen. Som jeg vil komme tilbake til i drøftingen er ikke dette kun utelukkende et pragmatisk standpunkt for på en måte å drive et teologisk samspill med «tidsånden», men virker for Ramsey som dypt forankret i hans forståelse av kristologien som i anglikansk tradisjon på en sterk måte identifiserer det guddommelige og det menneskelige. Kirkehistorikeren Einar Molland beskriver det anglikanske sinnelag i sin bok *Kristenhetens kirker og trossamfunn*. Det er en stund siden dette er skrevet, men inn i Ramsey sin samtid, samt til Ramsey slik jeg har blitt kjent med ham, virker det å treffe godt med sin beskrivelse. Det er heller ikke slik at de kjennetegn som Molland presenterer av anglikansk teologi og kirkeliv går ut på dato, selv om det ikke er

⁸² Ford: *The modern Theologians, an introduction to Christian Theology since 1918*, 178.

automatikk at det bilde han tegner opp med nødvendighet treffer like godt med den virkeligheten som er i dag. Følgende skriver han om den anglikanske teologi:

«Karakteristisk for den anglikanske teologi som helhet er hva enkelte typisk anglikanske teologer kaller *appeal to sound learning*. Til «den sunne lærdom» hører et harmonisk forhold mellom vitenskapen og troen. Man vil ha en rasjonell og realistisk teologi. Her møter vi igjen det anglikanske temperament, forskjellig både fra den form for skolastikk som vil bevise all lære ved logiske beviser, og fra den teologi som detroniserer fornuften. *Probability*, rimelighet, fornuftighet, er ett av denne teologis naturlige uttrykk⁸³».

Dette sinnelag vil jeg hevde kommer til syne gjennom det som er det foregripende for denne avhandlingen, nemlig å lete etter hovedlinjene i Ramseys lære om Jesus Kristus. Forholdet mellom verden og Kristus er et gjennomgående emne i hans forfatterskap. Som allerede nevnt er det i 60-årene at sammenhengen mellom *det allmenne og det hellige* kommer opp som et sentralt teologisk tema. Den anglikanske kirke har også tradisjonelt alltid vist et romslig sinnelag til å samle ulike teologiske standpunkt inn under samme kirketak. Om dette presiserer Molland:

«Anglikanere er i den konfesjonelle og teologiske diskusjon tilbøyelige til å finne noe berettiget i det som sies på begge sider. Derfor har den anglikanske teologi alltid vært mer avbalansert enn f. eks. den tyske⁸⁴».

Denne tilbøyeligheten danner også en ramme som Ramsey definitivt passer godt inn i. Molland påpeker også bemerkelsesverdig at: «Skulle man nevne noen læreeiendommelighet som karakteristisk for anglikanismen som helhet, måtte det være inkarnasjonsteologien.⁸⁵».

En inkarnasjonspreget kristologi som bærer med seg en åpenhet både mot verdens tilgjengelige kunnskap, samt mot andre konfesjonelle kirkesamfunn er det bilde Molland tegner opp. I antologien over tenkningen hos det 20. hundrets teologer gis et godt riss over viktige hovedfiguranter som hver for seg kan ha gitt Ramsey impulser. Det vil blant annet kunne skimtes et nært slektskap mellom Ramsey og tradisjonell østlig ortodoks teologi. Rowan Williams⁸⁶ peker særlig på den gjensidige avhengigheten mellom den romersk-katolske Hans- Urs Balthasar⁸⁷ og Ramsey. Plasseringen som Molland tilskriver Ramsey som en kirkelig leder med en tydelig katolsk forankring er noe som også vil gjenfinnes i andre

⁸³ Molland: *Kristenhetens kirker og trossamfunn*, 155.

⁸⁴ Ibid. 150.

⁸⁵ Ibid. 154.

⁸⁶ Erkebiskop av Canterbury fra desember 2002 til desember 2012.

⁸⁷ Sveitsisk teolog. 1905-1988. Spilte en viktig rolle under det annet Vatikankonsil (1962-1965).

generelle omtaler av ham. Det synes nyttig av den grunn å kort kaste et blikk på visse kjennetegn ved den romersk-katolske teologi, for ved det å kunne gjenkjenne mønstre i den kristologi som Ramsey tilrettelegger for. Det er viktig å i denne sammenhengen kort presisere at det er en klar distinksjon mellom begrepet *romersk-katolsk* i eksklusiv forstand og *katolsk kristen* i alminnelig forstand. Om Den romersk- katolske kirke i det 20. århundre skriver artikkelforfatter Ola Tjørholm om generelle kjennetegn ved det som er klassisk romersk-katolsk teologi. Det er særlig åpenheten mot verden og alt liv som er en gjenkjennelig grunn tone hos Ramsey. Tjørholm peker på den katolske visjonen som sikter på «romme det som tros overalt, til enhver tid og av alle» som forutsetter «et åpent sinn og menneskelig sjenerøsitet⁸⁸». Med utgangspunktet i skapelsen og inkarnasjonen kan kirken innta en «kreativ dialog med kulturen og verden⁸⁹». Det 2. vatikankonsil hadde en viktig betydning for en gjenoppdagelse av at Kristus kan gjenkjennes mange steder og i mange sammenhenger i hele skaperverket:

«Og denne skapelsesteologien får sin urokkelige bekreftelse i og med inkarnasjonen. Slik blir døren til den moderne verden – som også er Guds verden – slått på vidt gap⁹⁰».

Dette mener jeg i stor grad også er beskrivende for den anglokatolske Ramseys holdning den verden og det som fyller den. Nå er det nok variasjoner innad i denne anglikanske konfesjon, men med mitt blikk på Ramseys litteratur og med plasseringen av ham som anglokatolsk mener jeg det er sannsynliggjort at det Tjørholm beskriver i overnevnte sitat er beskrivende for Ramseys kobling mellom skapelse og inkarnasjon, mellom Kristus og verden. Ramsey virket som økumenisk anlagt biskop hvor «Åpenhet i forhold til Guds skapte verden er en av de alle viktigste konsekvensene av det 20. århundrets utvikling innenfor katolsk teologi⁹¹».

Balanse kan være et annet stikkord som beskriver den anglikanske sinnelag, og som i stor grad også i Den romersk-katolske kirke etter det 2. vatikankonsil konkretiseres i form en samtidig åpenhet mot verdens religioner og den nye kunnskap vunnet gjennom ulike vitenskapelige disipliner, og en ikke desto mindre tydelig fastholdelse av kirkens og kristologiens klassiske dogmer. Vel har det vært moderne teologer, både på romersk-katolsk og på anglikansk mark som har utfordret kirken på sin klassiske dogmatikk, men uten at det kan åpnes opp for en lengre beskrivelse av eksempler på disse, vil jeg hevde at de i liten, om

⁸⁸ Tjørholm i *Moderne teologi*, 48.

⁸⁹ Ibid. 50.

⁹⁰ Ibid. 54-55.

⁹¹ Ibid. 58.

noen grad har fått påvirke eller endre kirkenes offisielle holdning til de oldkirkelige bekjennelser. For Ramsey sin del finner balansegangen sitt uttrykk i en samtidig evangelisk forkynnelse kombinert med en helhetlig omsorg for hele mennesket og verden. Dette er også det bildet som Molland tegner opp. Det 20. århundrets stadige progresjon i den økumeniske samtalen, med Ramsey som en tydelig anglikansk stemme og bidragsyter til dette, førte til en tverrkirkelig bevissthet som Tjørholm i en annen artikkel fra samme antologi skriver om under overskriften *Økumenisk i det 20 århundre*: Her blir det konkretisert hva den såkalte læreøkumenikken har ført til:

«Slik blir det klart at målet med kirkens tjeneste ikke bare er at et antall sjeler skal bli frelst, men at hele Guds skaperverk skal bli forløst. Kirken er altså prest for hele skaperverket⁹²».

Det er ikke usannsynlig at det er en sammenheng mellom den anglikanske tradisjon sin tydelige vektlegging og kjærlighet for inkarnasjonsmysteriet som fører med seg en oppvurdering av alt som er sant menneskelig. Det at biskoper i den anglikanske kirke tradisjonelt har vekslet mellom såkalte anglokatolske og mer evangelisk orienterte betyr dermed ikke at det ene utelukker det andre. For hver biskop vil det være sannsynlig å finne en balanse i oppmerksomheten som både nærer omsorg for menneskers frelse og for menneskers totale eksistensgrunnlag. Hos Ramsey synes denne balansegangen å være svært fininnstilt.

3. Klassisk kristen teisme i den moderne tid

3.1: I kjølvannet av Bonhoeffer og samspill med Bultmann og Barth

Noe av det 20. århundrets teologiske stemmer er det grunn til å bli noe mer kjent med for å søke å finne svar på hva som kjennetegner Ramseys kristologi. Det vil i det følgende bli konsentrert oppmerksomhet om toneangivende teologer i Ramseys samtid, samt også på motstandsmannen Bonhoeffer som endte sitt liv våren 1945 etter en tid i nazistisk fangenskap. Ved siden av disse dukker også den tysk-amerikanske teologen Paul Tillich opp som en arkitekt bak de refleksjoner som Robinson brakte på banen i sin biskopstid på 1960-tallet. Disse toneangivende figurantene i det 20- århundres teologiske samtale var altså stemmer som helt sikkert Ramsey mer eller mindre var påvirket av. Ved dette tegnes forhåpentligvis det seg et bilde av noen posisjoner som blir viktige kristologiske samtalepartnere mot hovedlinjene som finnes hos Ramsey. Helt kort innledningsvis kan en beskrivelse av det teologiske landskap i det 20. århundre tegnes opp. I antologien *Moderne teologi* skriver

⁹² Ibid. 577-578.

artikkelforfatterne Kristiansen og Rise følgende, med spesifikke benevnelse av noen sentrale toneangivende stemmer:

«Det 20. århundre fremstår som et av de mest skapende århundrer i teologiens historie (...) Fornyelsen kommer fra alle de tre teologiske tradisjonene (...) Fra protestantisk hold er det nærliggende å fremheve Karl Barths storstilte gjennomtenkning av den kristne dogmatikken, men også de omfattende bidragene fra teologene Paul Tillich, Jürgen Moltmann, Eberhard Jüngel og Wolfhart Pannenberg. Midten og andre halvdel av århundret representerer samtidig *en gullalder* for katolsk teologi, (...)»⁹³.

I denne oversikten er det videre gjennomgående en presisering av at dette århundres teologiske klima var innholdsmettet av kreativitet, utvikling, og en renessanse av kirkens treenighetslære. Noen av bidragsyterne til dette var utvilsomt de tre teologer som det nå skal gis et kort riss av: Verken skoleteologen Paul Tillich eller Ramseys biskop-kollega Robinson blir fokusert på i det følgende, om dem blir det mer fokusert senere i drøftingsdelen under avsnittene tilhørende punkt 3.2 og 3.3.

3.1.1: Bonhoeffer

Diskusjonen om Jesus Kristus som relevant i en verden som stadig vinner kunnskap på nye og brede felt, samt forventningen om at religionen som sådan snart sto på dørstokken til å bli lite annet enn et historisk fenomen, var forhold som preget arbeidet til Ramsey ved inngangen til 60-årene. Til dette var det noen refleksjoner fra Bonhoeffers fengselsbrev som særlig gav næring til diskusjonen. I boken *Christology* av Dietrich Bonhoeffer, her i engelsk oversettelse, skriver innledningsvis Edwin H. Robertson om tre grunnleggende elementer i Bonhoeffers kristologi. Her blir det først nevnt at Jesus Kristus forstås som tilstedeværende ved grensen av den menneskelige eksistens hvor han gir mening og håp som ingen annen kan gi. Deretter beskriver Robertson Bonhoeffers kristologi med en forståelse av Jesus hvor han er plassert i sentrum av tilværelsens mening og historie, og at Bonhoeffer, som Ramsey, forankrer kristologien i historien. Det siste punktet i sin kommentar av Bonhoeffers kristologi formulerer han slik:

«Jesus Christ is the heart of nature. Bonhoeffer does not deduce from nature that God is at work. He denies that it is possible to deduce God from nature. But he claims that Christ, who is already known, can be recognized in nature. He alone gives meaning to nature and hope (...)»⁹⁴.

⁹³ Rise og Kristiansen: Ibid. 21.

⁹⁴ Robertson i introduksjonen til Bonhoeffer: *Christology* (in english translation), 24.

Her beskrives en forankring av kristologien både i den konkrete historien og i og gjennom skaperverket. Dette er ikke ulikt Ramsey. Videre om Bonhoeffer skriver forfatterne av boken *Det 20 århundrets teologi* følgende om Bonhoeffers påvirkning og likhet med Karl Barths kristologi:

«Bonhoeffer var påvirket av flere teologer. Men i Karl Barth fant han sin nærmeste åndsfrende (...) I likhet med Barth trodde Bonhoeffer at Guds åpenbaring kun kommer i og gjennom Jesus Kristus og at denne guddommelige selv-avsløring (og derfor kristologi) er hjerteslaget i teologi og etikk⁹⁵».

Videre i samme sammenheng påpekes likheten mellom Bonhoeffer og Barth hva gjelder forståelsen av den skarpe kontrasten mellom den transcendent Guds-åpenbaring og den immanente selv-refleksjon som forsøker å nå opp til Gud⁹⁶. Det hevdes at det er denne bakgrunnen som utgjør grunnlaget for den omtale og det kall Bonhoeffer skulle bli kjent for, nemlig *den religionsløse kristendom*. Denne tanken beror på forestillingen som Bonhoeffer gav begrepet *den myndiggjorte verden*⁹⁷. Bonhoeffer mente med dette at menneskeslekten nå var kommet så langt i «alder og visdom» at forestillingen som mennesket, dannet ved tilværelsens og eksistensens grenser, hadde om Gud i tidligere tider, nå ikke lenger kunne fungere som en adekvat livstolkning. Gud var en *arbeidshypotese* som altså det myndiggjorte og dannede mennesket nå måtte riste av seg forestillingen av. Det er klart at disse radikale refleksjonene tilhører *den sene* Bonhoeffer, og fremstilles nokså usystematiske betraktninger omkring hvordan Jesus Kristus er tilgjengelig i og for vår verden i dag. Likevel er det særlig disse refleksjonene som kom til å få prege den kristologiske diskusjonen på 1960-tallet – hvor forholdet mellom Kristus og verden preget de teologiske spørsmålene som ble diskutert. I mellomkrigsårene hadde Bonhoeffer også undervist og utgitt forelesninger i den boken som kom til å bli utgitt med tittelen *Nachfolge*⁹⁸, i norsk oversettelse *Etterfølgelse*. Hva ulikhetene er mellom den kristologien til den sene og tidlige Bonhoeffer består i, kan ikke nevnes mer om, men en antydning om at det er en viss kontrast fremstår som sannsynlig. Det er en gjennomgående fokusering på å gjenfinne Kristus midt i denne verdens liv, lidelse og lidenskap. Tendensen til at Gud ble skyvet ut til å først bli relevant på kanten av livet – ble det protestert mot. Det besteborgerlige livet i Tyskland fra mellomkrigsårene, hvor middelklassen og aristokratene bedagelig gikk i kirken, men ikke hadde del i evangeliet, blir i boken *Etterfølgelse* en tydelig samtidskritikk. I en slik kristendom, om det nå er en treffende

⁹⁵ Grenz og Olson: *20. århundrets teologi*, 169-170.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Ibid. 171.

⁹⁸ Utgitt første gang på tysk i 1937.

beskrivelse eller ei, blir Kristus fort skjøvet ut fra dagliglivet og hverdagens mange og viktige øyeblikk. Den kristne må få øye på Kristus midt i livet, for han er tilgjengelig nettopp der.

Følgende skriver de forfatterne Grenz og Olson videre om Bonhoeffer:

«Faktisk var det eldre synet på Gud et falskt syn, hevdet Bonhoeffer. Det henviste til en Gud som fylte hullene, en Gud som ble kalt inn for å ta ansvar for det som ikke kunne forklares på annen måte. Gud ble brukt som fugemasse i hullene i den menneskelige kunnskap (...) Endelig avviste Bonhoeffer den type religion hvor holdningen var at Gud innføres som den kompletterende faktor i et menneskes liv – lagt til ved grensene av menneskelige behov⁹⁹».

Så er det likevel slik at Gud i Kristus tillater verden å skyve ham ut av vår virkelighet, og nærmest utenfor stupet. I fengselet tegner nemlig Bonhoeffer et bilde av en Jesus som i den myndiggjorte verden bli: «Svak og kraftløs (...), som *tillater seg selv å bli skjøvet ut av verden og opp på korset*. Bare på denne måten kan Gud være med oss og hjelpe oss¹⁰⁰».

Det er en dyp inkarnatorisk kristologi forfatterne av boken *det 20. århundrets teologi* tegner av Bonhoeffers lære om Jesus Kristus. Han er i det dype, midt i livet og i alt det som er sant menneskelig. En etterfølger av Kristus skal *stå midt i landsbyen* fordi det er her Kristus er å finne, midt i det menneskelige liv og eksistens. Det kristne livet skal leves i verden og ikke i en privat religiøs sektor av samfunnet¹⁰¹: «Å delta i livet på jorden betyr på den ene siden å bekrefte livet og all godheten som er gitt oss i livet for at vi skal nyte den¹⁰²», skriver forfatterne som en konstatering av Bonhoeffers refleksjoner.

Det gjelder på mange måter å få øye på det numinøse i det ordinære – å gjenkjenne Kristus midt i livet¹⁰³. Det er ikke uten videre helt enkelt å utlegge en eksakt kristologi slik Bonhoeffer tilrettelegger den. Det som synes klart er at han også ønsker å «gjenreise Guds transcendens i møte med liberalismens immanente teologi¹⁰⁴», men samtidig da være særdeles årvåken for den skjulte tilstedeværelse og det virkelige nærvær som Jesus Kristus tilbyr i vår virkelighet i dag. Det er imidlertid mange av de kristologiske refleksjoner som han ikke fikk anledning til å systematisere. Som det vil bli drøftet videre i sammenheng med utfordringen fra boken *Honest to God*, ble Bonhoeffers refleksjoner lagt til grunn for å tilrettelegge en kristologisk forståelse som ikke eier en tradisjonell kristen teisme som fundament. Spørsmålet

⁹⁹ *20. århundrets teologi*, 172-174.

¹⁰⁰ Ibid. 174.

¹⁰¹ Ibid. 174-175.

¹⁰² Ibid. 175.

¹⁰³ Ibid. 176.

¹⁰⁴ Ibid. 177.

for Robinson var nemlig hvordan Jesus Kristus kunne forstås i en religionsløs tid, i en intellektuell *myndiggjort* tid som, ifølge ham, av åpenbare årsaker måtte fundamentere en kristologi etter først å ha vokst fra seg tidligere forestillinger av Gud som et transcendent vesen. Det er mange gode grunner til å stille spørsmålstegn ved Robinsons bruk av Bonhoeffer. Det er et betydelig spenn i Bonhoeffers refleksjoner, slik at utdrag fra hans ulike bøker har vært brukt som argumentasjon for å legitimere nokså vidt forskjellige teologiske posisjoner i den kristne teologiske samtale. Dette kan det ikke vies oppmerksomhet til å utforske eller finne eksempler på, men det er i det minste mulig å konkludere med at Bonhoeffer rakk å legge et grunnlag for hvordan de kristologiske hovedlinjer kan bli stående i en tid som stadig vinner mer kunnskap om den virkelighet vi er en del av og som tilsynelatende virker å kunne klare seg utmerket uten «arbeidshypotesen» Gud.

3.1.2: Barth

Ved å nå kaste et lite blick på den sveitsiske reformerte teologen Karl Barth, vil det fremme denne avhandlingens siktemål å trekke frem det som kan stilles opp som særlige kontraster til det som er Ramseys kristologiske hovedlinjer. Jeg velger først å trekke frem et avsnitt som kan illustrerer særlig én kontrast. Den finske teologen Veli-Matti Kärkäinen skriver følgende om Barth i sin innføringsbok om kristologi:

«It was characterized by a sharp dialectic between the otherness of God and humankind, the impossibility of humanity's knowing anything about God apart from God's self-revelation, and so on. In this dialectical theology, God and world were set in antithesis, as were revelation and religions (...) For Barth, God is totally Other. There is no contact point between humankind and God apart from that which God has created, that is, the person of Jesus Christ¹⁰⁵».

Selv om Barth av mange gode grunner kan regnes som en kristosentrisk teolog mener jeg det er store forskjeller på mellom Barth og Ramsey hva gjelder synet på hvor og hvordan Kristus kan komme til syne i vår verden. Barth sin avvisning av analogier til Gud i den verden vi lever i er noe som står i kontrast til Ramsey og hans tilhørighet i en mer tradisjonell katolsk teologi som eier en sterk bevissthet av at den naturlige åpenbaring bærer med seg et reelt gudommelig nærvær som er tilgjengelig for alle skapte vesener. Åpenheten for et mulig kjennskap til Gud utenfor den spesielle åpenbaring, konkretisert forstått som Guds Ord, har i reformerte kretser aldri blitt særlig verken anerkjent eller verdsatt. Kärkäinen presiserer dette slik:

¹⁰⁵ Kärkäinen: *Christology – A global introduction*, 112.

«Revelation is possible only by virtue of Christ's mediation. Thomas Aquinas and other medieval theologians had assumed with their *analogy of being* conception that knowledge of God is an innate capacity within human experience or human nature; in other words, they assumed an analogy between creation and the Creator. Barth repudiates this idea and suggest the principle of an *analogy of faith* (...)»¹⁰⁶.

I det oppgjørets time som Barth ønsket å ta med den liberale teologis romantisering av den immanente Guds nærvær i verden, kommer Barth med fremstillingen av Gud som den som er *totalt annerledes* og et totalt transcendent vesen som mennesket ingenlunde eier noen kontaktpunkt for å verken kunnskap eller kjennskap til, uten at det på Gud suverene initiativ ordnes med et rom for direkte tale. Barths innflytelse og reaksjon var noe Ramsey ble nødt å forholde seg til i sin samtid. Om det klimaet Barth bringer med deg inn i en banebrytende fase av det 20. århundrets teologi skriver artikkelforfatteren Niels Henrik Gregersen fra antologien *Moderne teologi*:

«Med den tidlige dialektiske teologi (ca. 1920-1933) kom det til et oppgør med den protestantiske danneskultur (...) For Barth og de andre dialektiske teologer er Gud det helt annerledes, *das ganz Andere* (...) Forbindelsen skabes kun dør, hvor åpenbaringen ligesom et granatnedslag slår ned i det menneskelige – uden at kunne holdes fast; kun bombekrateret bliver tilbage»¹⁰⁷.

Ut fra denne beskrivelsen antyder artikkelforfatteren også i det videre den barthianske tendens til å vektlegge det personlige øyeblikket som åpenbaringspunkt¹⁰⁸. Det er det transcendent guds-nærvær som da bryter inn i det enkelte menneskets eksistens som et plutselig og uventet gudommelig nærvær midt i tiden. Forfatteren peker videre på den nektelsen Barth hadde mot at det eksisterte tilknytningspunkter til Kristus i skapelsen, i menneskets erfaring eller i den generelle historie. Forskjellen mellom teologen Tillich, som det vil kastes med lys over etter hvert i drøftelsen, og Barth blir da at mens Barth kategorisk avviser tanken om annet enn det ene sentrum for åpenbaringen som er Kristus, utvikler Tillich det som blir omtalt som korrelasjonsmetoden som forutsetter en samklang mellom menneskers eksistensielle spørsmål og de svar den kristne tro kan gi på disse. Tillich er betydelig mer positivt innstilt til at teologien må koordineres med samtidens filosofi og at disse to vitenskapelige disipliner kan finne et fruktbart samarbeid. Når Ramsey mot slutten av boken *God, Christ and the world* drøfter innholdet i Karl Barth sin store og brede troslære kommer han først inn på en uenighet i analysen av nytestamentlige historisiteten som Barth

¹⁰⁶ Ibid. 116.

¹⁰⁷ Gregersen i *Moderne teologi*, 33.

¹⁰⁸ Ibid.

ikke så den nødvendige betydning av å vurdere som viktig. Ramseys posisjon er annerledes. Det at evangeliefortellingen viser et sannferdig bilde av den historiske Jesus er *viktig* for det moderne kristne mennesket å vite. Forholdet til den historiske Jesus er vesentlig viktig for det nålevende menneskets eksistens. Barth er mer opptatt av å betone at *troens Kristus* møter mennesket i et nåværende kontaktpunkt. I en sammenheng hvor Ramsey først gjenkjenner det han oppfatter som det gode og det sanne i den liberale teologiske bevegelse¹⁰⁹, anerkjenner han likevel langt på vei nødvendigheten av den radikale respons Barth etter hvert utøvde mot denne liberale teologi. Dette for å gjenoppdage Guds transcendent virkelighet:

«It was in reaction from liberal theology that Karl Barth and his school uttered afresh the message of God's otherness and sovereignty and His mighty act in the Resurrection, as the war of 1914-1918 was drawing to its close¹¹⁰».

Under overskriften *Protestantisk teologi i det 20. århundre* fra antologien til Rise og Kristiansen, nevner artikkelforfatter Gregersen noen sentrale aspekt knyttet til Barths kristologi. Her tas det med et utdrag som særlig kan være aktuell å sammenstille med den kristosentriske teisme som det i hoveddelen skal argumenteres for finnes hos Ramsey. Artikkelforfatteren nevner i forkant av dette at «den indre trehed i Gud giver sig af Kristus-åbenbaringen¹¹¹», samt at denne teologiske norm ble mer utbredt i løpet av 1960-årene gjennom arbeidene til Wolfhart Pannenberg, Jürgen Moltmann, Robert Jenson og Eberhard Jüngel. Gregersen fremstiller Barths teisme og kristologi slik:

«-Gud (Faderen) åbenbarer sig.

-Gud åbenbarer sig gennem sig selv (Helligånden).

-Gud åbenbarer sig som sig selv (Sønnen)¹¹²».

For Barth så er altså Gud åpenbart i Kristus – og det gir dermed ikke rom for at han kan finnes verken i tidsånden, i generelle analogitilslutninger i denne verden. Barth vil heller ikke, ifølge Gregersen, åpne opp for den tanken Luther i sin tid åpnet for, nemlig at det fremdeles er en skjult side ved Gud – til tross for åbenbaringen i Jesus Kristus¹¹³. Det er definitivt mer som

¹⁰⁹ Ramsey: *The resurrection of Christ*, 119. Om den liberale teologi skriver Ramsey her: «It knew that the world was made by God, and that in Him was life, and the life was the light of men (...) It was able to shew how the processes of evolution in nature and of history in man were a gradual unfolding of the Spirit of God the Creator. It related creation with evolution., revalation with historical development. God is present in tie and in change, as the created world with man as its crown struggles forward towards its goal».

¹¹⁰ Ibid. 119-120.

¹¹¹ Gregersen i *Moderne teologi*, 36.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid.

kan nevnes om Barths kristologiske hovedlinjer. Hvordan erkjennelsen av Gud kun ene og alene kan finnes i Kristus-åpenbaringen, uten at det liv den historiske Jesus fra Nasaret får avgjørende betydning, fremstår for meg som litt ubegripelig. Lenger tid og mer analyse ville nok gitt bedre forståelse av dette. En viss grunntone er likevel gitt og det vil være flere referanser til ulike toner i hans kristologi gjennom drøftelsen.

3.1.3: Bultmann

Kaster vi et blikk på boken som på norsk har tittelen *Jesus – hva ville han* av Rudolf Bultmann kommer det frem noen kontraster til hvordan Ramsey forankrer sine kristologiske hovedlinjer. En tydelig ulikhet beror særlig på hvordan det kan godtgjøres å trekke kristologiske linjer ut fra det samlede nytestamentlige vitnesbyrd. Bultmann skriver i denne boken at:

«Den kritiske forskning viser at hele den overlevering om Jesus som foreligger i de tre synoptiske evangelier- hos Matheus, Markus og Lukas – faller i en rekke forskjellige lag som temmelig sikkert kan skilles fra hverandre i grove trekk, men denne sondering er i mange enkeltheter vanskelig og tvilsom. Johannesevangeliet kommer overhode ikke i betraktning som kilde til Jesu liv, og der er derfor heller ikke tatt hensyn til i denne fremstilling¹¹⁴».

Det er nok sannsynlig at også mye av den paulinske teologi vil tilskrives ur-menighetens «spesielle menighetsinteresser», slik Bultmann formulerer seg¹¹⁵. Som det er nevnt tidligere er ikke Ramsey på noen måte ubelest på sin samtids bibelkritikk, og han er ikke fremmed for at stadig nye innsikter i den hele tiden pågående bibelforskningen må få korrigere tidligere oppfatninger der dette synes rimelig. Samtidig fremstår det som om Ramsey tillater å la den samlede nytestamentlige *læren om Jesus* i stor grad være tidløse lærdommer som ingen innsikter vunnet i noen (frem)tid kan true. Om nye virkelighetshorisonter i den moderne verden kan endre oppfatningene om *skapelsen* fra det som tradisjonelt har vært kirkens oppfatning, er dette noe som ikke bryter på dypt vann hva gjelder evangeliets troverdighet i å tegne et sannferdig bilde av det historiske mennesket Jesus Kristus. Skal jeg forsøke å forstå Ramseys posisjon, vil det på den annen side være en trussel mot troens troverdighet om det samlede nytestamentlige vitnesbyrd om Jesus viser seg å være såpass lang unna den virkelige historiske Jesus at det er minimalt med *egentlig* informasjon om Jesus i Det nye testamentet. Det virker ikke som Ramsey følger linjen til Barth eller Bultmann som forlanger forpliktelse

¹¹⁴ Bultmann: *Jesus. Hva ville han?* (Oversatt av Trond Berg Eriksen, 1968), 18.

¹¹⁵ Ibid. 18.

på troen for dem som lever og har sitt eksistensgrunnlag i denne verden- uten at dem som skal forplikte seg på kristentroen dermed kan forlange en tro som kan la seg forankre i en troverdig historie-fortelling. Bultmann er nemlig, som sin samtidige kollega Barth, tydelig på at troens Kristus forkynnelse er relevant og krever vår respons. Den tidligere norske teologen, forskeren og politikeren, Inge Lønning¹¹⁶, skriver blant annet dette i forordet til den nevnte boken som kom av Bultmann:

«Mange av Bultmanns kritikere har stilt det spørsmål som ganske sikkert også vil melde seg for leseren av denne bok: hvorledes er det mulig å forene den radikalt kritiske til evangelieoverleveringens historiske troverdighet (...) med den like radikale forkynnelse av kristentroens absolutt forpliktende karakter (...)»¹¹⁷.

Lønning peker her på et sentralt trekk ved det kristologiske prosjektet Bultmann bygget opp og kaller dette en «uforståelig inkonsekvens¹¹⁸» mellom teologen og historikeren Bultmann. Denne troens forpliktelse for vår eksistens som ikke forlanger at troen har tilgang til historisk pålitelige kilder, synes for meg nokså forvirrende og om denne eksistensteologien vil det bli drøftet ytterligere også i neste avsnitt. Lønning presiserer videre de forutsetninger som preget det hele det 19. og de første årtier av det 20. århundre, nemlig «kampen» om å finne den historiske Jesus og slik «bestemme det egentlige relevante i teologisk henseende¹¹⁹», og den stadige diskusjonen mellom de liberale og konservative i dette spørsmålet. Deretter skriver Lønning slik om teologen og historikeren Bultmann:

«Ut fra en slik tankegang må Bultmanns posisjon fortone seg som katastrofal: den historiske Jesus – dvs. Jesus slik han er tilgjengelig for den moderne historievitenskap med de vanlige midler som står til dens rådighet – skrumper inn til en meget liten gruppe av *sikre* (for så vidt det overhoder gir mening å tale om sikkerhet i historieforskningen) utsagn, tilbake blir urkirkens Kristus-forkynnelse¹²⁰».

Dette er i stor grad oppsummerende for historikeren Bultmann. Det er nødvendig å forkynne Kristus her og nå. Ramsey fundamentet sin kristologi i større grad på det som forfatteren av Apostlenes gjerninger skriver helt innledningsvis av Lukas-evangeliet, nemlig i det at forfatteren «(...) skrev om alt det Jesus gjorde og lærte, fra han begynte og helt til han ble tatt opp til himmelen¹²¹». Hvorvidt Jesus-fortellingen i Lukas er urkirkens Kristus-forkynnelse

¹¹⁶ Norsk teolog, forsker og politiker. 1938-2013.

¹¹⁷ *Jesus. Hva ville han?* 9.

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ Bibelselskapet 2011: *Apostlenes gjerninger* første kapittel 1b-2a.

eller tett på en beskrivelse som ligger nært på den historiske Jesus blir et historisk spørsmål som altså ulike teologer vil måtte utmeisle forskjellige kristologiske hovedlinjer ut fra. Ramsey vil tillegge vekt på den nytestamentlige *lære om Jesus*¹²². I dette materiale er det rikelige kilder til å meisle ut kristologiske hovedlinjer – og skulle mye av dette skrelles vekk, vil utgangspunktet for kristologien være ulik. Kanskje kan det hevdes at mens Bultmann fokuserer sin kristologi mot *Jesu lære* - er Ramsey villig til å la, den paulinske *læren om Jesus*, samt Jesu egen lære om sin person ifølge Johannesevangeliet, få stå som et nokså urokkelig forankret utgangspunkt for kristologien. Samtidig er det nettopp fylden og bredden i det Jesus *gjorde og lærte* som hos Ramsey er den fundamentale kilden til erkjennelsen av hvem Gud er. Dette vil det bli drøftet mer om under overskriften *kristosentrisk teisme*.

Jan Olav Henriksen vier også Bultmann en oppmerksomhet som her kort skal gis noe rom til hjelp for å forstå noe av det prosjektet Bultmann bygget opp i det 20. århundre. Her er det en observasjon av Jesus-forskningen, hvor Bultmann altså var tungt involvert, som kommenteres og som samsvarer med dem som allerede er nevnt:

«Schweitzers¹²³ kritikk av første fase i Jesus-forskningen fikk den kjente nytestamentleren *Rudolf Bultmann* (...) til å trekke dramatiske konsekvenser. Bultmann mente at man nesten ikke kunne vite noe som helst med historisk sikkerhet om hvem Jesus var, eller om de historiske begivenhetene rundt hans liv¹²⁴».

Henriksen konstaterer i forlengelsen av dette at evangeliene ikke kunne stå som en pålitelig kilde til kunnskapen om den historiske Jesus. Det påpekes at forskningen på den historiske Jesus nettopp har som prosjekt å ville bidra til å skape et klarere bilde av hva i evangeliene som er uttrykk for Jesu egen forkynnelse og hva som er urmenighetens forkynnelse av Kristus¹²⁵. Det er med andre ord av vesentlig betydning hvordan det samlede nytestamentlige vitnesbyrd om Jesus vurderes og systemiseres. For det er nemlig en betydelig mengde ord og vitneutsagn som enten da skrelles vekk som u-dokumenterte opplysninger om person Jesus fra Nasaret, eller så blir de samme ord og vitnesbyrd stående som en ryggmarg i utviklingen av den kristologiske forståelsen. Det er altså i hovedsak problematiseringen av hvordan

¹²² Her tenkes særlig på ansatser som tilrettelegger for en forståelse av Jesus som identifiserer ham som pre-eksistent, i relasjon til Faderen og Den hellige ånd og som kan betegnes som den «kosmiske Kristus-forståelsen av mannen fra Nasaret». Både flere paulinske brev og ikke minst den johanneiske brevlitteratur, samt andre halvdel av Johannesevangeliet bringer frem en lære hvor Jesu selvforståelse og forståelsen av Jesus setter ham i en «høy-kristologisk» posisjon.

¹²³ Albert Schweitzer. Tysk protestantisk teolog m.m. Særlig aktuell med sine synspunkt i forskningen på den historiske Jesus. 1875-1965.

¹²⁴ Henriksen: *Jesus: Gave og begjær*, 33.

¹²⁵ Ibid. 35.

kristologien kan forankres i Det nye testamentet som helhet som trer frem som en kontrast målt opp mot Ramsey. Den spesifikt manglende villighet til å innrømme at den kristne tro nødvendigvis må forankres i det nytestamentlige historiske vitnesbyrd¹²⁶, synes for meg som den viktigste kontrastflaten å tegne opp mellom Ramsey og Bultmann. Kärkäinen påpeker bemerkelsesverdig at Bultmann ikke var en systematiker, men en nytestamentlig historiker og ekseget. Likevel influerte altså hans arbeid i stor grad den systematiske teologi¹²⁷.

3.2: Gud i det dype – i vår værens grunn

Gjennom hele det 20. århundre synes det å foreligge en bred konsensus om nødvendigheten til å ta hensyn for at det eksisterer en betydelig avstand i den virkelighetshorisont som mennesker i det første århundre kunne eie sammenlignet med den horisont som er tilgjengelig for den moderne verden. Dette blir en viktig oppgave for den systematiske teologi. Nå kan det være gode grunner for å sette spørsmålstejn ved forestillingen om at det 20. århundre gjorde menneskene i verden «myndige». Kanskje kan det bli en misforstått forutsetning hvis det historiske verdensbilde tegnes opp som i stadig utvikling og at tidligere århundrer ikke hadde et modent forhold til verden og virkeligheten slik den er. Likevel er nettopp begrep som «den myndiggjorte verden» uttrykk som mange teologer vil regne med som treffende for den innovative tid som preget det 20. århundre. Ikke minst vil Robinson i sin bok *Honest to God* vektlegge en slik forståelse av en pågående historisk utvikling av innsikt i virkeligheten. Mye av Bultmann sitt livsverk innenfor teologien var nettopp å avsløre og avmytologisere elementer som en moderne bibelleser bør skrelle vekk for å komme til det som virkelig er den eksistensielle kjernen i Jesu budskap. Spørsmålet som det ble arbeidet mye med å tilrettelegge var hvordan gamle tekster kan tale inn i vår eksistensielle virkelighet i dag. Til dette forelå det nok også etter hvert en også frykt hos mange for at religionens plass i samfunnet var ved veis ende, all den tid vår virkelighets eksistens utmerket kan klare seg uten religiøse forestillinger. En allmenn antakelse var gjerne at Gud var skjøvet ut til å være relevant og gyldig kun helt ved livets terskel, like ved grensen for vår eksistens. Midt i vår eksistens klarte mennesket seg fint uten. Ville Gud kunne bli skjøvet definitivt ut- en gang for alle? Disse spørsmålene, som Bonhoeffer står som en særlig spørsmålsstiller for- var for mange en reel frykt – for andre var det en mulig lettelse, da religionens byrde endelig kunne slippe fra det moderne menneskets skuldre. Med Barth sin radikale reaksjon på antakelsen om at verden stadig vokser i «alder og visdom» angående virkelighetsforståelsen og erkjennelsen av Gud og mennesket, endte han

¹²⁶ Se Kärkäinen: *Christology*, 125.

¹²⁷ Ibid. 119.

opp med radikal posisjon der bibelens selvåpenbaring skulle korrigere nærmest hele samfunnet og sivilisasjonen slik denne var. Forfatterne av boken *Det 20. århundrets teologi*, skriver om den kontekst som den følgende diskusjon skal ta tak i. Først kan kort konstateres med andre ord det som også ble nevnt ovenfor:

«Historisk-kritisk forskning hadde ført til en bevissthet om at det eksisterte et stort gap mellom den moderne tid og de bibelske forfatters intellektuelle verden. Bultmann tok opp også dette problemfeltet¹²⁸».

Om Guds immanens innen det sekulære – et blikk på 1960-tiåret, skriver forfatterne videre om dette tiårets stadige raske forandringer innen det teologiske arbeidet. I forkant av 60-årene påpekes det at ny-ortodoksien i ulike utgaver hadde bidratt til å dreie det teologiske klimaet mot en tydeligere transcendent vektlegging. Denne tendens møtte så en motreaksjon på 60-tallet slik forfatterne skisserer det opp:

«På 1960-tallet ble imidlertid ny-ortodoksiens dominans utfordret fra mange grupperinger. Yngre teologer famlet etter nye uttrykk for, og nye tilnærminger til, den teologiske oppgave å på nytt få Guds immanens frem i lyset¹²⁹».

Det er nemlig en påtrengende problematisering av en klassisk transcendent gudsforståelse som etter hvert på 60-tallet kom til å skape en intens teologisk diskusjon, som Ramsey skulle bli tungt involvert i. Dette gjenspeiles i de to bøkene fra 60-tallet som denne avhandlingen benytter. På protestantisk, romersk-katolsk og anglikansk kirkelig mark ble det for mange teologer et åpenbart gap mellom moderne fornuft og klassisk kristen tro. Dette gapet ble, og blir stadig, forsøkt brolagt på ulikt vis. Dette var ikke en ny problemstilling. Hele den liberale teologis prosjekt ved inngangen til det 20-århundre mener jeg kan sees på som et helt eller delvis apologetisk ønske om å bevare en rasjonell Gudstro som står seg i møte med samtidens tilgang på kunnskap og innsikt om virkeligheten. Det kan virke som det ble en konsentrasjon mot disse spørsmål, med forholdet mellom den immanente og transcendent Gud som et kjernepunkt for den teologiske debatt gjennom 60-årene. Om denne drivkraften bak denne periodens nokså kaotiske teologiske arbeid presiserer forfatterne Grenz og Olson at det som sto i sentrum var å forstå *det sekulæres mening* og dets betydning for teologien. Det påpekes at det er selve gudsforståelsen som ble sentral, «noe den radikale Guds-død-bevegelsen viser¹³⁰». Likevel, påpekes det at den teologiske prosessen gjennom 60-årene ikke førte til at

¹²⁸ Grenz, Olson: *20. århundrets teologi*, 123-124.

¹²⁹ Ibid. 163.

¹³⁰ Ibid. 164.

det var én teologisk posisjonering som vant frem. Følgende skriver de om 60-tallets teologiske spørsmålsstilling:

«Tiårets radikale teologer svarte på den vektlegging av transcendenten som de arvet fra sine lærere ved å starte en ny søken etter Guds immanens. De ville finne den guddommelige virkelighets nærvær innenfor det moderne livs temporale virkelighet¹³¹».

Det guddommelige nærvær innenfor denne verdens virkelighet er hos Ramsey forankret både i at Gud er tilgjengelig for menneskene gjennom sin pågående aktivitet i skaperverket, samt i eksklusiv forstand for den som gjennom dåpen blir født på ny av ånd og vann. På samme måte er da også nattverdens sakrament noe som skaper et reelt hellig nærvær i tid og rom. Dette kommer frem gjennom Ramseys allmenne tilslutning til kirkens tro og tradisjon. Jesu reele nærvær i tid og rom er tilgjengelig gjennom nådemidlenes realpresens. Ved siden av dette immanente guddommelige nærværs faktum, mener jeg det likevel er uunngåelig å lese Ramsey slik at han opprettholder tanken om Gud som et transcendent vesen – *der opp* eller *der ute*. Som englene sang på Betlehemsmarkene og som gjentas ved vært eneste *Gloria* i kirken – så lyder det *et ære være Gud i det høyeste*. Hvordan mennesker, teologer og for så vidt Ramsey konkret har forestilt seg dette Guddomsvesen *der oppe* – er vanskelig å eksakt vite. Mennesker tenker ulikt om det abstrakte og det konkrete i språket, men en klassisk tradisjonell kristen teisme har etter mitt skjønn alltid forholdt seg til troen en transcendent Gud som er i himmelen.

Boken *Honest to God* kom ut i 1963 og skapte en betydelig oppmerksomhet fordi den med et apologetisk sikte ville fastholde det rasjonelle ved å eie en Gudstro, også i den moderne verden som stadig utvikler seg og vinner ny kunnskap. Samtidig velter den nokså radikalt om på kirkens tradisjonelle forståelse av sine egne dogmer. Mest sentralt er det treenighetslæren og kristologien som blir kommet inn under et nokså underlig nytt lys. I boken rammer dette også den kristne forståelsen av etikken, men dette er først og fremst et resultat av den dogmatikken som blir presentert. Det er kristentroen som helhet som diskuteres i lys av sin samtids kontekst. Ikke minst utfordrer Robinson den klassiske anglikanske tradisjonelle forståelse av inkarnasjonen. Boken kom som nevnt til å bli meget diskutert i vide kretser i sin samtid, og det er svært tydelig at Robinson lener seg på Paul Tillich. Gud som en personlig ontologisk virkelighet problematiseres, og det moderne mennesket som stadig tilegner seg nye kunnskaper innenfor mange ulike vitenskaper, kan ikke forventes å reelt tro på Gud som *en*

¹³¹ Ibid. 164.

der ute eller *en der oppe*. Gud må forstås som vår værens Grunn (Ground og Being). Av mange kritikere er dette blitt oppfattet som en forkastelse av kirkens klassiske teisme. Ved siden av Tillich er det da også i stor grad refleksjoner fra Bonhoeffer som fungerer som et grunnlag som Robinson bygger på i denne boken. Ramsey kjenner tydelig til Robinsons *Honest to God*, når han i 1969 utgir boken som på norsk er oversatt med tittelen *Gud, Kristus og verden*. Her finnes det direkte referanser til Robinson og hans bokprosjekt. I senere bøker er det også på ulike måter tydelig at Ramsey bestreber seg på å kombinere og tilrettelegge forholdet mellom Gud og verden på en seriøs måte som vier et seriøst hensyn til de premisser som Robinson legger for dagen, samt en fastholdelse av kirkens tradisjonelle kristologi. Robinson bygger videre på Bonhoeffers usystematiserte refleksjoner og finner det urimelig vanskelig å forsvare en tro på Gud som et transcendent vesen *der oppe* – selv om denne Gud skulle være aldri så involvert i denne verdens prosesser. Det moderne mennesket er blitt *myndig*- og må legge av seg den arbeidshypotesen som mennesket har laget seg forestillinger om i så lang tid. Det synes ikke krevende å tenke seg at mennesket gjennom alle tider – kastet som det er inn i en utrygg tilværelse – har hatt behov for en Gud som er *alltid større* og kan være et vern for de som opplever skyggesidene i denne tilfeldige eksistensen som mennesket uten egen vilje er blitt en del av. Ved hjelp av skoleteologen Paul Tillich skriver Robinson altså skarpt og folkelig nok til at boken *Honest to God* ble en bestselger i et bredt lag av en internasjonal leserkrets. I det følgende kan det fremheves noen sentrale punkt i den tros lære og kristologi som Tillich representerte og Robinson da tok til orde for. Ved siden av Tillich er det også et ikke ubetydelig innslag av Bultmann og hans nytestamentlige kritikk som fungerer som en teologisk medspiller for den kristologi Robinson argumenterer for i boken. Det som nå i det følgende skal tas frem vil forhåpentligvis hjelpe til med å forstå den betydelige endringsvillighet noen teologer i Ramseys nære kontekst argumenterte for hva gjelder forståelsen av hvem Jesus Kristus er. Som det vil komme frem kan det vanskelig unngås å skimtes en argumentasjonslogikk som setter som premiss at *seriøse* teologer, som tar innover seg tilgjengelig kunnskap og innsikter, bør legge fra seg klassiske og tradisjonelle kristne dogmer i den moderne tid. Det er med andre ord mye som kan tyde på at den nokså klassiske og tradisjonelle kristologi som Ramsey i stor grad representerer, var under et ikke ubetydelig press i sin tid. Eksempelvis synes dette særlig tydelig i et avsnitt hvor Robinson skriver om den den klassiske forsoningslæren:

«(...), the whole schema of a supernatural Being coming down from heaven to *save* mankind from sin, in the way that a man might put his finger into a glass of water to rescue a struggling insect, is frankly incredible to man *come of age*, who no longer believes in such a *deus ex machina*¹³²».

Det er her en nokså oppsiktsvekkende mangel på inkarnatorisk virkelighetsforståelse som blir presentert. Likevel, i mangel på mulighet for å la Robinson komme til orde med hele den sammenhengen som overnevnte sitat er hentet fra, skal det ikke annet enn kun kort konstateres et lite spørsmålsteget ved hvilken inkarnasjonsteologi dette er uttrykk for. Det er i det minste utfordrende og stimulerer til nyttig refleksjon over så vel kristologi og trinitarisk teologi. Et lignende spor som overnevnte sitat sikter mot er når Robinson også reflekterer over at kristologien historisk sett har satt seg fast i dype hjulspor det ikke kommer ut av. Dette hjulsporet kretser da ifølge Robinson rundt et overnaturlig skjema som opprettholder ideen om en *nedstigelse* og *oppstigelse* og som ender i en evig runddans knyttet til hvordan Jesus samtidig er dennesidig og hinsidig¹³³. Læren om Jesus Kristus kommer seg altså ikke videre fra en tradisjonell transcendent teisme som fungerer som ramme for den kristologiske diskusjon. Robinson tar deretter for seg Bonhoeffers kristologi og mener at den kristologi som ville kommet frem om det hadde blitt gitt den tyske teologen mulighet til å jobbe videre systematisk med sin troslære, er en lære om Gud som på sett og vis flytter ham fra *der oppe* til å være *i det dype*, forstått som *vår værens grunn*. Robinson siterer Bonhoeffer fra en rekke ulike steder, hvor gjennomgangstemaet er Guds avmakt i denne verden. Eksempelvis er det interessant når følgende sitat fra Bonhoeffer siteres. Dette blir da oversettelse av oversettelse, men det er altså slik Bonhoeffer er sitert i den norske utgaven av *Honest to God*:

«Gud lar seg fortrenge fra verden og korsfeste, Gud er avmektig og svak i verden, og nettopp og bare slik er han med oss og hjelper oss (...)»¹³⁴.

Dette er et sitat som nok kan tolkes ulikt. Likevel vil det være naturlig å tenke seg at det her er en kristologisk forståelse som tilrettelegger for en forståelse av at Gud både er *i det høyeste*¹³⁵, samtidig som Gud som er forankret og tilgjengelig i menneskets og tilværelsens dypeste grunn. Gud Sønnen har vært avmektig og sårbar i konkret person i verden, men forskjellen mellom konsekvensene Robinson og Ramsey trekker er altså at sistnevnte opprettholder den tradisjonelle tro som bringer Jesus opp fra grav og dødsrike og plasserer ham ved Faderens

¹³² Robinson: *Honest to God*, 78.

¹³³ Robinson: *Ærlig for Gud*, 64-65.

¹³⁴ Ibid. 75.

¹³⁵ Altså at han fremdeles er forstått som *Gud, den allmektige*, slik første trosartikkel i Apostolicum og Nicenum uttrykker troens språk.

høyre hånd i det høye. Det er når Robinson spør hva Kristus kan være for oss i dag at mye av hans kristologi kommer tydelig frem. Like etter at han har sitert Bonhoeffer skriver Robinson om en forståelse av Jesus hvor det bærende poeng er at Jesus er en som er til for andre, en person hvis er preget fullstendig av kjærlighet og nært bundet til sin værens grunn. Dette er det nærmeste Robinson synes å forstå Jesus som et menneske i et annerledes, transcendent lys, nemlig at Jesus fra Nasaret levde i samsvar med sin værens grunn. Ja, dette er det som egentligste forstand gir begrepet transcendens mening når en taler om Jesus Kristus¹³⁶, ifølge Robinson. Følgende konstatering kan gi et tydelig innblikk i hans kristologiske refleksjoner:

«For at this point, of love *to the uttermost*, we encounter *God*, the ultimate *depth* of our being, the unconditional in the conditioned. This is what the New Testament means by saying that *God was in Christ* and that *what God was the Word was*¹³⁷».

Ramseys aktsomhet for at det kan være snev av sannhet også i denne pågående samtalen om en nokså radikal forandring av den kristne tros innhold vises i boken *Sacred and secular*, hvor det samtidig vises en skarp fastholdelse av en tradisjonell forankret inkarnatorisk orientert kristologi. Igjen blir Ramsey da en utmerket representant for det anglikanske sinnelag, som alltid søker å være åpen for å gjenkjenne sannheten over alt. Denne boken ble utgitt få år etter Robinsons bok og det er ikke usannsynlig at det er momenter fra denne boken som fungerer som utgangspunkt for den refleksjonen som her kommer frem, selv om det ikke gis er en konkret referanse til Robinson:

«Secondly, the turning of attention from God above, beyond and around to God in the depths of the self is a live issue of discussion. But it is not a new issue, and, if we are to get to grips with it, we should look to the great teachers of Christendom for whom the discovery of God in the depths of the self was the key to the knowledge of God above, about and around¹³⁸».

Selv om det er noen radikale nye teologiske og kristologiske refleksjoner i Robinsons *Honest to God*, hjelper Ramsey oss her til å bli oppmerksom på at det nok finnes lignende innvendinger fra tidligere kirkehistorie. Likevel kan nok de spesifikke utfordringene fra *den moderne verden* være nye. Fra samme bok berører også Ramsey den situasjonstilværelse som Bonhoeffer opplevde. Kommentaren som følger her i forhold til de refleksjoner fengselsbrevene tar opp, illustrerer tydelig at de linjene som trekkes av Bonhoeffers

¹³⁶ *Ærlig for Gud*, 76.

¹³⁷ Robinson: *Honest to God*, 76.

¹³⁸ Ramsey: *Sacred and secular*, 45.

refleksjoner om den svake Kristus, er ulike ut fra hvilke øyne som leser Bonhoeffer. Ramsey kommenterer følgende om sin lesning av den tyske motstandsteologen:

«I find two things vividly impressed upon me. First, that God is found in the tragedy of the world, far outside the religious camp. Secondly, that for all that Bonhoeffer says about religion, religion is growing powerfully in his own soul. Again and again in the letters he is expressing dependence upon God through the medium of his own memory of hymns and psalms and music, the rhythm of the Christian year, the stuff of the worshipping tradition¹³⁹».

Som allerede nevnt; tolkningen av Bonhoeffer kan brukes for å argumentere for nokså ulike kristologiske posisjoner. Tilbake til Robinsons bok, så spør han tidlig, etter at han har foretatt en analyse av Bultmanns avmytologiseringsprogram, etter hva vi i dag mener med Gud som begrep? Til dette svarer han bekreftende på at han vil opp av de dype tradisjonelle kristologiske hjulsporene han mener de forståelsen av Kristus har havnet i. Slik uttrykker han seg:

«In order to express the *trans-historical* character of the historical event of Jesus of Nazareth, the New Testament writers used the *mythological* language of pre-existence, incarnation, ascent and descent, miraculous intervention, cosmic catastrophe, and so on, which according to Bultmann, make sense only on a now completely antiquated world-view¹⁴⁰».

Den oppmerksomheten Robinson hele tiden viser for avstanden mellom den moderne verden og den nytestamentlige verden er tydelig. Dette er noe som også noe mange moderne teologer vier betydelig oppmerksomhet, og som allerede nevnt er dette et ansvar som den systematiske teologi må tilrettelegge for. Det er nok ulikt hvor skarpt ulike teologer skiller det mytologiske element ut fra Det nye testamentet. Det nye testamentets begreper om Gud og virkeligheten er rik og omfattende. Teologen Tillich virker å være villig til å skjære vekk også det som i Det nye testamentet virker som å fungere som en grunnleggende tro på Gud som en ontologisk reel personlighet eller transcendent virkelighet. Hvordan teologien skal overføre det gjennomgripende mytologiske element som nytestamentlige verden og vitnesbyrd er bærer av og fortolke det inn i rammen av den moderne tid er et spørsmål som har vært diskutert i stor grad gjennom det 20. århundre. Utfordringen i å koble det nytestamentlige vitnesbyrd inn i den fundamentalt annerledes verden som den moderne tid representerer, mener jeg kan få frem hvordan ulike teologer konserverer kristologien i større eller mindre grad. Det er kort

¹³⁹ Ibid. 52.

¹⁴⁰ Robinson: *Honest to God*, 24.

fotfalt en upersonlig Gud som Tillich gjennom sitt systematiske arbeid kommer frem til¹⁴¹. Et nærliggende begrep for å forklare Tillich sin forståelse av Gud vil være ordet *kraft* eller det som blir brukt i boken, nemlig at Gud er i det dype – i *vår værens grunn*. Gud blir han/den eller *det*, som i det dype på en eller annen måte holder tilværelsen oppe. Jesus blir da en hjelper til å komme i den rette kontakt med vår værens grunn – slik at vi kan leve i samsvar med denne dypeste livstolkning. Jesus blir da et eksempel til hjelp for vår egen eksistens her og nå. Dette ønsker jeg å komme tilbake til under punktet som tar for seg utfordringen fra eksistensteologien. Det som vil være nyttig og nødvendig nå er å søke å sammenligne de kristologiske hovedlinjer hos Ramsey opp mot den systematiserte troslære som skinner gjennom hos Tillich via Robinsons bok. Tillich argumenterer altså for at spørsmålet om *væren* er det sentrale spørsmålet i teologi og filosofi, da sammen med spørsmålet om *ikke-væren*¹⁴². Utfordringen for alt og alle som *er*, kommer i møte med tilværelsens endelighet. Tillich utvikler da Gudsbegrepet til å være den eller det som opprettholder alt som *er*. For den eller det som *er* – det konstante – vil hjelpe oss når vi nærmer oss livets slutt, når det å ikke lenger *være* er en eksistensiell trussel for mennesket. Kärkäinen skriver slik om Tillich utvikling av Gudsforståelsen:

«The gateway to Tillich's doctrine of God and Jesus Christ is the ontological question, that is, what it means to say that something is, that it exists¹⁴³».

Slik Robinson også anvender det blir da Gud forstått som all værens grunn. Det er vanskelig å dermed ikke komme til en annen konklusjon enn at Tillich endrer nokså fundamentalt den klassiske kristne tanken om en værende Gud *der oppe* eller *der ute*. Nettopp det er det også Kärkäinen konkluderer med når han skriver: «For Tillich, the God who is being itself or the Ground of Being is superior to the supposedly finite God of traditional Christian theism¹⁴⁴».

Hvor finnes da Gud? I det høye eller i det dype? Med den inkarnatoriske kristologi som grunnmur vil nok Ramsey svare ja til både i det høye og i det dype. Den tydeligste kontrasten mellom Robinson/Tillich og Ramsey vil nok finnes i hvorvidt det i det hele tatt finnes et transcendent guddomsvesen utenfor tid og rom. For Ramsey er ikke Gud en kraft, men heller en som *gir* kraft. Begrepet *kraft* brukes i Tillich tros- og tankeunivers på en eller annen måte som det som best beskriver det (Gud) som ligger til grunn for virkeligheten. Gud hos Tillich

¹⁴¹ Se eks: *20. århundrets teologi*, 153ff.

¹⁴² Kärkäinen: *Christology*, 128.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid. 129.

kan da være den «kjærlighetens kraft som helbreder fornuften ved å gjenforene dens polare elementer som i eksistensen har kommet i konflikt med hverandre¹⁴⁵». Panteisme har, som det beskrives i denne sammenhengen, ofte vært en merkelapp som er blitt satt på Tillich teologi. Nå kommer ikke Tillich til orde på egenhånd, så ingenting skal konstateres om hvorvidt det er et rett stempel å sette på Tillich. Denne avhandlingens fokus er å få frem hvordan Robinson benytter denne tysk-amerikanske teologen som sin fagteologiske allianse i sin bok. Det som kommer frem gjennom deres tilretteleggelse av forholdet mellom Gud og verden er et forsøk på å føre Gud og verden svært tett sammen, slik at det immanente Guds nærvær for alle praktiske formål er det som får betydning¹⁴⁶. I dette immanente teologiske skjema blir det ikke vesentlig viktig å forstå forholdet mellom det guddommelige og menneskelige i personen Jesus Kristus, og han regnes i dette skjema ikke som annerledes enn oss i substans, men i dannelselse og i samsvar med sin værens grunn. Jeg mener at Ramsey på en helt annen måte tilrettelegger for en inkarnatorisk kristologi, som ikke fjerner forståelsen av Gud som den som er annerledes enn oss, og som vi naturlig står i et a-symmetrisk avhengighetsforhold til. Min lesning av Ramsey er at han ikke velter om på den klassiske kristne teisme eller kristologi, men snarere bemerkelsesverdig er gjennomgående konserverende, også gjennom 60-årenes ringvirkninger av Robinsons utgivelse. Fra Ramseys tidlige bok *The Gospel and the Catholic Church* kan følgende leses i sammenheng med at han både siterer og omtaler de oldkirkelige bekjennelsene Apostolicum og Nicenum:

«The Creeds, therefore, have authority not as scholastic definitions of Christianity, but as a part of the structure which points behind scholasticism and philosophy to the Messianic work of Jesus. They point away from speculative theories which would swamp the Gospel, (...) But the Creeds are not in themselves the Christian Faith; Christians do not *believe in the Creeds* but, with the Creeds to help them, they believe in God¹⁴⁷».

Både her og gjennom hele Ramseys forfatterskap vil det komme til syne en tradisjonell kristologisk forståelse som har som sitt premiss det alle tre trosartikler tydeliggjør, nemlig at den kristne tro retter seg mot tre bestemte personer i Faderen, Sønnen og Den hellige ånd, og slik disse har handlet gjennom skapelse, frelse og livgivende opprettholdelse. Den inkarnatoriske kristologi som Ramsey, som identifiserer og gjenkjenner Kristus i det menneskelige liv, lukker likevel ikke døren for å fastholde en høy-kristologi, som sterkt

¹⁴⁵ Grenz/Olson: *20. århundrets teologi*, 153.

¹⁴⁶ Ibid. 153-157. Ifølge denne beskrivelsen skal Tillich selv ha forstått panteisme som en legitim tolkning av sin teologi. Se 157.

¹⁴⁷ Ramsey: *The gospel and the catholic church*, 127.

identifiserer Jesus som den allmektige Sønn ved den himmelske Faders høyre hånd, som skal komme igjen i makt og herlighet for å dømme levende og døde. Ramsey retter i boken *Sacred and Secular* blikket inn i evangeliene fortelling om det hinsidige og det dennesidige, noe som kan illustrere hvordan han på sett og vis makter å holde to kristologiske tanker i hodet samtidig:

«The Gospel shows us that for Jesus there is no exclusion of his God and Father from any part of nature and humanity. God is found in the flowers and in the fields, in the scenes of domestic life, in the reactions of little children, in the catastrophes of history¹⁴⁸».

I tillegg til dette påpeker Ramsey at Jesus like fullt kan observeres i synagogen, og helt og fullt deltakende i den jødiske religiøse rytme. Bønn og lesning av den gammeltestamentlige litteratur hørte med til hans hverdagsliv. Det Jesus gjorde, ifølge Ramsey, var å åpne øynene til sin samtids religiøse ledere ved å åpne deres øyne for «the activity of God outside the religious camp¹⁴⁹». I forbindelse med at Ramsey i *The Gospel and the Catholic Church* kommenterer det teologiske språket som blir brukt i Kalkedonbekjennelsen¹⁵⁰, kan det igjen kort vises til at det hos Ramsey i stor grad er hovedlinjer i hans lære om Jesus Kristus som er lite villig til å utfordre den kristologi slik den er bekjent i de oldkirkelige symboler. Det betyr nødvendigvis ikke at kristologien på et er statisk eller låst fast i dype hjulspor, selv om det fra en side sett er nettopp det som synes som et gjennomgående eiendommelig trekk ved de hovedlinjene som Ramsey drar i sin kristologiske systematisering. I møte med utfordringen fra Robinson er det hos Ramsey en liten villighet til å utfordre kirkens klassiske bekjennelse til Jesus som sann Gud og sant menneske. Denne bekjennelsen er viktig for enhver tid, og der Robinson ser en meningsløs paradoksal runddans omkring forståelsen av Jesu person som sann Gud og sant menneske, er det tydelig at Ramsey ikke vil legge vekk viktigheten av dette gamle troens mysterium. Ramsey skriver blant annet følgende om forholdet mellom Jesus som gudommelig og menneskelig:

«This one term asserts that Christ is as Divine as the Father; and that all that constitutes Deity and all, whereby God is God, belongs to Jesus Christ (...) He is also human as ourselves; the truth for which Antioch has contended is right. Yet He is not Divine *because* He is perfect human; God and Man, even God and perfect Man, are not synonyms, nor differently graded instances of the same species¹⁵¹».

¹⁴⁸ Ramsey: *Sacred and secular*, 54.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Fra år 451. Tar særlig opp spørsmålet om forståelsen av Kristi person og forholdet mellom hans to naturer.

¹⁵¹ Ramsey: *The gospel and the catholic church*, 130.

På tross av en klassisk betoning av viktigheten av å bekjenne Jesu samtidige menneskelighet og guddommelighet, finner jeg mange friske pust og ansatser til at dette ikke bare er gamle gjentakelser som gjør dype hjulspor i kristologien enda dypere. Denne bekjennelsen bærer i seg sannheter som kan frigjøre mennesket til å forstå seg selv, den verden Gud har skapt, og ikke minst, Gud i seg selv. Kontrasten mellom den Jesus som hos Ramsey er en samtidig inkarnert og opphøyet Jesus, og den Jesus som Tillich og Robinson omtaler som vår værens grunn er imidlertid også av en slik karakter at den stikker nettopp *dypere* enn at det utelukkende handler om en avvisning av den kosmiske og opphøyede Kristus ved Majestetens høyre hånd. Det handler nemlig om selve forståelsen av Jesus som historisk person og forholdet mellom hans aktivitet og identitet. Det er dette som vil søkes å drøftes under neste avsnitt.

3.3: Ramsey i møte med eksistensteologien

Det fenomenet som eksistensteologien er kan ikke utforskes sin dybde og bredde, men likevel synes det som nødvendig å vie det noe oppmerksomhet for derved å konkretisere det som kjennetegner hovedlinjene i Ramseys kristologi. Et spørsmål¹⁵² som er formulert for å få frem kontrastfylte posisjoner til læren om Jesus Kristus, kan få frem noe av det jeg mener er essensen i den kristologiske grunntanke hos representanter for denne teologiske tendensen. Til det nedenfor stilte spørsmål kan det selvsagt svares *både/og*, det er ikke nødvendigvis *enten/eller*. Spørsmålet her skal ikke søkes å besvares på en grundig måte, men fungere som en refleksjon over hvordan kristologien begrunnes og forankres. Er det i Jesu *aktivitet* (Jesu lære/gjerning) eller i Jesu *identitet* (læren om Jesus) vi i dag skal forstå Jesus fra Nasarets betydning? Med begrepet *aktivitet* kan her tenkes på den historiske aktivitet som Jesus ifølge evangeliene utførte, men gjerne i større grad den pågående aktivitet som kan være til hjelp for menneskers eksistens i dag. Det kristologiske spørsmål lyder:

Er Jesus Guds Sønn fordi han hjelper meg- eller hjelper Jesus meg fordi han er Guds Sønn?

Jeg vil her argumentere for at Ramsey vil stille seg bak den siste påstanden i overnevnte spørsmål. Deretter vil jeg argumentere for at eksistensteologien vil tendere til å kunne svare bekræftende på at Jesus er Guds Sønn *fordi han hjelper meg*. Det er Jesu aktivitet inn mot *min eksistens* – hva gjør Jesus for meg i dag, som blir det avgjørende argument for en relevant

¹⁵² Det har ikke lyktes meg å finne ut av hvem og nøyaktig hvordan dette kristologiske spørsmål opprinnelig er stilt. Likevel fører jeg det opp i visshet om at det er et lånt sitat. For alle praktiske formål mener jeg det på en god måte hjelper å få frem innholdet i det som nå ønskes å drøftes.

kristologi. For å prøve å formulere det annerledes handler det da mer om *hvordan* og med *hva* Guds Sønn hjelper meg heller enn om *hvem* som ble født i Betlehem, døpt i Jordanselve og døde korsdøden i Jerusalem. Det vil nok være stor variasjon også mellom dem som eventuelt vil svare bekreftende på første utsagn i det overnevnte kristologiske spørsmål på hvorvidt den eller det som kan være til hjelp for meg identifiseres helt og fullt som Jesus fra Nasaret, Guds Sønn. Hos Ramsey vil jeg mene å observere en klar tanke om at Jesu identitet som Guds Sønn på alle mulige måter er til hjelp for det enkelte mennesket – i dag- og slik vil det være til alle tider. Spørsmålet er i bunn og grunn om det egentlig er Jesu *identitet* eller hans *aktivitet* som hjelper oss? Her vil jeg kort anføre et sitat som poengterer treffende hovedlinjen i Ramseys kristologi, som peker på viktigheten av Jesu identitet.

«For Jesus Christ came not only to preach a Gospel but to *be* a Gospel, and He is the Gospel of God in all that He did for the deliverance of mankind¹⁵³».

Dette fremhever med tydelighet at Jesus sin egen person er det som er det avgjørende punkt for hvordan vi skal forstå hans forkynnelse og aktivitet. Fordi han er den pre-eksistente Sønnen til Faderen er han ved sitt komme, sitt virke, sin død og sin oppstandelse– gode nyheter for menneskene¹⁵⁴. Det kan være mange som bringer mennesket gode budskap, men Jesus er i sin person det gode budskap i kraft av at han er den han er. Mange kan *hjelp* meg, men for en kristologi som vektlegger Jesu *identitet* er hjelperen Jesus fra Nasaret, det bestemte historiske mennesket. Kristus er ikke en tittel oppnådd ved en guddommelig gitt grad Jesus fra Nasaret fikk for god dannelselse og høyt refleksjonsnivå, et dannelsesnivå som andre mennesker kan strebe etter å nå, men Jesus fra Nasaret er *den salvende* fordi han er Faderens enbårne Sønn. Når Jesus ifølge Lukas som tolvåring går frem i alder og visdom¹⁵⁵, er det på alle måter en reell utvikling og en virkelig overgang fra barn til voksen Jesus går gjennom. Like fullt er det denne tolvåringen som ble med foreldrene hjem fra Jerusalem til

¹⁵³ Ramsey: *The resurrection of Christ*, 10-11 og 90.

¹⁵⁴ I Den norske kirke brukes av og til følgende nattverdsbønn, som bærer navnet *Johannesordningen*. Her siteres kort det som uttrykkes om Sønnens gjerning: «(...) *Og da tiden var kommet sendte du din Sønn, han som i ord og gjerning forkynte ditt rike og var lydige mot din vilje helt til døden*». Det er ikke hensiktsmessig å problematisere denne formuleringen unødvendig, men en viss tendens som kanskje fokuserer mer på Sønnens aktivitet heller enn identitet er etter mitt skjønn mulig å observere i lys av Ramseys vektlegging om at evangeliet handler om en som *en som er*, mer enn hva han utretter eller forkynner. (Se *Gudstjenestebok for Den norske kirke 1992, del I*, 290-291).

¹⁵⁵ Bibelselskapet 2011: Lukas 2, 52. «*Og Jesus gikk fram i alder og visdom. Han var til glede for Gud og mennesker*».

Nasaret som *er* Visdommen¹⁵⁶ som har vært fra eldgamle dager av¹⁵⁷. Dette er en kirkelig lesning og anvendelse av gammel og mellomtestamentlig litteratur, men får frem det poeng som ligger i en eksklusiv tilbedelse av en historisk, konkret, synlig, hørbar og sansbar person¹⁵⁸. Den hjelpen som han gir hjelper fordi det er han som gir den. Et annet sitat fra samme bok får også frem denne tydelige røde tråden i Ramseys kristologi, som jeg mener konsentrerer seg om en betoning av Jesu identitet:

«But the Resurrection could not of itself create the apostolic confession. It was not the Resurrection of X, it was the Resurrection of Jesus whose life and teaching had already made their impact¹⁵⁹».

De gode nyhetene er ikke om en oppstandelse av *hvem som helst*. Han som ifølge evangeliene hadde en tydelig bevissthet om sitt Fadergitte frelsesoppdrag *før* sin død¹⁶⁰, fikk denne sin identitet stadfestet ved oppstandelsen fra de døde¹⁶¹. Jesus gir ikke bare menneskene brød å spise, han er samtidig brødet fra himmelen i sin egen person. Jesus forkynner ikke bare om Guds rike, han *er* Guds rike. Forfatterne av boken *det 20. Århundrets teologi* skriver slik om de funn Bultmann gjorde i Det Nye testamentet og som leder inn på den eksistensielle trend i kristologien som preget teologer i Ramseys samtid. De påpeker at det for Bultmann ikke var en ulempe at han som historiker kom frem til at det mangler substans hva gjelder kunnskap om historiens Jesus. Slik Bultmann forstod Det nye testamentets budskap var det sentrale ikke historiens Jesus, men det som omtales som kirkens *kerygma* eller budskap. De poengterer Bultmanns poeng om at *tro ikke oppstår som resultat av historisk forskning*¹⁶². Videre formulerer de seg slik:

«Troens nøkkelspørsmål er ikke ens evne til å tilegne seg kunnskap om historiens Jesus, men en personlig konfrontasjon med Kristus i nåtiden. Tro er ikke kunnskap om historiske kjensgjerninger, men et personlig gjensvar til den Kristus man blir konfrontert med i evangeliets budskap – den proklamasjon Gud foretok i Jesus¹⁶³».

¹⁵⁶ Ibid: Ordspråkene 8, 22ff.

¹⁵⁷ Se eksempel den deuterokanoniske boken Baruk 3, 38: «*Siden ble visdommen synlig på jorden, og den tok bolig blant menneskene*». Noen sentrale visdomstekster fra den deuterokanoniske litteratur er videre eksempelvis: Sirak 24 ff og Visdommens bok kapittel seks og syv.

¹⁵⁸ 1. Johannesbrev 1, 1-2: «*Det som var fra begynnelsen, det vi har hørt, det vi har sett med våre øyne, det vi så og våre hender tok på, om det bærer vi bud, om livets ord. Og livet ble åpenbart, vi har sett det og vitner om det og forkynner dere det evige liv, som var hos Faderen og ble åpenbart for oss*».

¹⁵⁹ Ramsey: *God, Christ and the world*, 91.

¹⁶⁰ Bibel 2011: Se eks. Matteus 17, 21ff med parallelltekster, samt Johannes 10, 18b.

¹⁶¹ Ibid: Romerbrevet 1, 4: «*(...) Ved hellighets ånd innsatt som Guds mektige Sønn da han sto opp fra de døde*».

¹⁶² Grenz/Olson: *20. Århundrets teologi*, 120.

¹⁶³ Ibid.

Kristus her og nå fremfor *Jesus fra Nasaret der og da* fremstår da som den vektlegging Bultmann foretar. Det faktum at nytestamentlig teisme er oppstandelses- teisme, som dermed er relevant i vår tid henger for Ramsey uløselig sammen med den historiske person som er oppstått, nemlig Jesus Kristus fra Nasaret. En kristologisk posisjonering som tydelig viser at Ramsey både er oppmerksom og uenig i en for ensidig forståelse på at det er en nåtidig konfrontasjon med Kristus i nåtiden som er det avgjørende, kommer frem av det følgende:

«It is sometimes said that the one really important fact is that the life of Jesus continues, and therefore the act whereby this was effected cannot greatly matter¹⁶⁴».

I det videre tilbakeviser Ramsey denne påstanden, som jeg vil hevde viser en annen kristologisk hovedlinje enn det mønster han synes å tegne opp. Når Ramsey i boken *Gud, Kristus og verden* diskuterer eksistensteologien, viser han en bekreftende holdning knyttet til at det tross alt er en berettigelse i det som handler om vår eksistensielle respons på evangeliet. Troens fornuftighet var noe apostlene også var naturlig opptatt med, og Ramsey påpeker:

«Trass i påsketroens eksistensielle karakter, var det om å gjøre for apostlene å bekrefte overfor seg selv og andre at det var en rimelig tro og at bare oppstandelsen kunne forklare det som var hendt¹⁶⁵».

Det holder altså ikke med et hver for seg personlig eksistensielt møte med Kristus. Troen må i større grad rotfestes i det liv og med de hendelser som virkelig skjedde med Jesus fra Nasaret. Det er interessant å observere, det som ble nevnt tidligere angående Bultmann, nemlig at han med sin nytestamentlige kritikk makter å bygge et teologisk system som fremkaller betydningen vår lydige respons på Jesu lære. I samme spor kan det tilsynelatende se ut som også Barth er på vei i da Kärkäinen skriver slik om den barthianske kristologi at for den som vil sette sin tro og tillit til Jesus Kristus, så er eksakt informasjon om det liv Jesus fra Nasaret levde av liten betydning¹⁶⁶, uten at Barth dermed uten videre kan plasseres i en felles kategori som eksistensteolog. Slik jeg leser Kärkäinens fremstilling av dem er det en fellesnevner hos dem i det at begrunnelsen for vår respons på evangeliene ikke avgjøres i hvilken grad det kan sannsynliggjøres eller godtgjøres for om evangeliefortellingen *er* virkelig historie. Kanskje er det den eksistensialistiske filosofiske arven fra Kierkegaard¹⁶⁷ om å leve autentiske tros liv som driver de fremover i sin teologiske argumentasjon. En annen norsk teolog som beskriver noe av kjernen i eksistensteologien er professor i teologi og filosofi, Jan Olav Henriksen. Han

¹⁶⁴ Ramsey: *The resurrection of Christ*, 29.

¹⁶⁵ Ramsey: *Gud, Kristus og verden*, 78.

¹⁶⁶ Kärkäinen: *Christology*, 114-115.

¹⁶⁷ Dansk filosof som har øvd stor innflytelse over eksistensialismen innen filosofi og religion. Regnes i mange omtaler som grunnlegger og far til eksistensfilosofien. 1813-1855.

påpeker i boken *Jesus: Gave og begjær* at Bultmanns eksistensielle fortolkning av det nytestamentlige budskap samsvarer med eksistensfilosofiens oppfatning om viktigheten av å leve autentisk og nevner i sammenheng med dette:

«Bultmanns egen teologi reiser likevel spørsmålet om hvordan hans teologi kan bygge på Det nye testamentets kilder og likevel løsrive Jesu betydning fra historien om ham, slik vi finner den i evangeliene¹⁶⁸».

En eiendommelighet ved Barth og Bultmann er altså, på tross av ulikhetene på mange områder, en felles enighet om at evangeliet først og fremst avgjøres av at det er en er tiltale til mennesket her og nå. I innledningen til boken *Jesus* oversatt til norsk språk skriver Inge Lønning om den teologiske tendensen på protestantisk mark som får betegnelsen *eksistensteologien*. Her tegner Lønning opp en avhengighet og likhet mellom Bultmann og Luther. Det er impulsen fra Luther som gjør at Bultmann sammen med sin professorkollega, Martin Heidegger¹⁶⁹, studerer Luthers Romerbrevskommentar. Denne felles lesningen av reformatoren setter, ifølge Lønning, sammen med mellomkrigstidens Kierkegaard-renessanse, opp en teologisk trend som «man med en rommelig og rikelig upresis betegnelse pleier å kalle eksistensteologien¹⁷⁰». Det er en grunntone hos Ramsey som opprettholdt at det som skjedde *der og da* i Galilea, Samaria og Judea er vesentlig viktig *her og nå*. Troens respons må kreve å finne en troverdig grunn i etterprøvable historisitet. Jesus fra Nasaret *hjelper meg* fordi/hvis *han er Guds Sønn*. Jesu identitet er det alt står og faller på. For Ramsey synes det ikke som om Jesus løsrevet mer eller mindre fra tid og rom i særlig grad kan være til eksistensiell hjelp. Hvis det ikke var Gud som lå i krybben i Betlehem en konkret dag på et bestemt geografisk sted, så hjelper Jesus oss lite eller ingenting. I en motargumentasjon til Bultmanns nytestamentlige virkelighetsbeskrivelse skriver Ramsey ærlig om at evangeliene ikke presenterer noen biografi om Jesus, samt at fortolkning av tekstene og fortolkning i tekstene er noe som hører med til historien. Deretter påpeker likevel Ramsey:

«Ikke desto mindre viser hentydningene til Jesus i brevene og den brede plass Jesu ord og gjerninger har fått i evangelietradisjonen at kirken var interessert ikke bare i den ting at Gud kom menneskeheten i møte gjennom et visst menneskets død, men også i dette menneskets karakter og person¹⁷¹».

¹⁶⁸ Henriksen: *Gave og begjær*, 34.

¹⁶⁹ Tysk filosof og professor. En sentral og viktig stemme innen eksistensfilosofien. 1889-1976.

¹⁷⁰ Lønning i forordet til: *Jesus - Hva ville han?* 10.

¹⁷¹ Ramsey: *Gud, Kristus og verden*, 54-55.

Ramsey hevder at de karaktertrekk som evangelistene og brevforfatterne i Det nye testamentet gir til mennesket Jesus Kristus ikke får noe rom i den nytestamentlige kristendom Bultmann representerer. I denne innholdsrettede kritikk finner vi ansatser til den sult og lengsel Ramsey nærer å ha til Jesu liv, hans person og karakter. Det er dermed ingenting som faktisk blir viktigere enn Jesu aktivitet, hans lære og virke. Den erfaringen som et eksistensielt møte med Jesus er, blir av Ramsey på ingen måte oversett eller redusert til kun uviktige parenteser. I det samme kapittelet kommenterer han hvilken posisjon det eksistensielle element i Det nye testamentet inntar. Her innrømmes det en sentral plass og han anerkjenner at den eksistensielle teologien har vært i stand til å gjenoppdage det element som tross alt er en del av Det nye testamentets vitnesbyrd. For den personlige frelsesopplevelsen påpeker Ramsey at eksistensialismen «synes å være tilstrekkelig, for Frelseren er definerbar som *hva han betyr for meg*¹⁷²». Likevel er det for Ramsey viktig å samtidig minne om at liturgien i gudstjenesten er «opptatt med *En som er*¹⁷³». I møte med denne værende mener Ramsey at tilbederen vil:

«(...) glemme sin egen tilværelse og sine egne erfaringer, og dette guddommens «*er*» er noe som alltid er der, foran og bak, nå og i all evighet¹⁷⁴».

Dette er påtrengende fremtredende i Det nye testamentet, og menneskers møte med Jesu liv og død, i evangeliene, mener Ramsey viser til den herlighet som guddommen er i evigheten. Til dette konkluderer han med følgende utsagn: «(...) Ontologiens *er* og *væren* hører uutslettelig med til nytestamentlig kristendom¹⁷⁵».

I denne refleksjon synes det å skimtes klare hovedlinjer i Ramseys kristologi. Kristologien er nemlig ikke godt nok forankret i svaret på hvem Jesus *er for meg*, men ved å samtidig stille det mest grunnleggende spørsmålet, nemlig *hvem er Jesus i evangeliene, den unge jenten Marias sønn som slo seg ned i Nasaret?* En setning fra en julesalme kan kanskje summere noe opp det som jeg oppfatter som selve essensen og poenget i det Ramsey nevner i forrige sitat. Følgende vers illustrerer nemlig tydelig hvordan Jesu *identitet* er det som kan være til hjelp for mennesker uansett livssituasjon og omstendigheter. Det er fjerde vers fra den norske julesalmen *Nå vandrer fra hver en verdens krok*: «Og finner du ham i krybbens høy som hyrder så, som hyrder så, da eier du nok til freidig å dø og leve på, og leve på¹⁷⁶».

¹⁷² Ibid. 56.

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Norsk salmebok, 2013: *Nå vandrer fra hver en verdens krok*. Fjerde vers. Tekst: Jonas Dahl (1895, 1904).

Den kristne tilbedelsen er opptatt med en som *er*. Når det forstås hvem han er, barnet i Betlehem, som den gamle Simeon fikk ta og føle på¹⁷⁷, var det utvilsomt Jesu identitet som gav han sjelefred på dørstokken ut av denne virkelighets tid og rom. Kanskje kan det også hevdes at dette er et eksistensielt møte hvor Simeon erfarer Gud. Likevel gjenstår det da i sortere mellom hvorvidt det er erfaringen i seg selv eller *den* som erfares som blir det avgjørende. Det må presiseres at det mellom Barth, Bultmann og Tillich helt sikkert må skjelnes mellom deres fulle og hele tilrettelegging av kristologi og eksistensteologi. Da Barth var en reformert og dialektisk orientert teolog ønsket Tillich å sy sammen en tett forbindelse mellom filosofi og kristologi, ofte omtalt som korrelasjonsmetoden¹⁷⁸. Likevel er det ikke kontrasten dem imellom som er det vesentlige å trekke frem her, men den felles distinksjonen de, til forskjell fra Ramsey, konstruerer mellom Jesu liv og identitet – åpenbart på et gitt tidspunkt i historien- og den eksistens som våre liv er en del av. For denne avhandlingens formål er det å få frem en felles plattform i forståelsen av forholdet mellom Jesu aktivitet og hans identitet, mellom forkynnelsens Kristus og evangelienes Jesus, som søkes å synliggjøre en kontrast til hovedlinjene i Ramseys systematisering av kristologien. I overnevnte sitat skinner det nemlig gjennom en tydelig kontrast til den kristologi som Ramsey arbeider seg i retning av. Uten at Tillich selv kommer til orde i det videre, skal det kun varsomt antydes at det er en helt spesiell og radikal forståelse av kristologien som følger en allerede omfattende forandring av den kristne teisme generelt. Disse ulike teologiske svarene på samtidens spørsmål kan, skriver artikkelforfatter Gregersen, på mange vis forstås som til dels totale motsetninger, men de kan også ses på som svar på den felles utfordring som datidens teologer opplevde, nemlig antakelsen om at religionens tid er forbi. Hvordan kunne troen forbli forståelig i en verden som opplevde stadig hurtig fremgang på kunnskapens og vitenskapens arenaer? Hvordan kunne den kristne tros dogmatikk og etikk holdes sammen i et slikt samfunnsklimate og hvordan kunne den kristne tro erfares for et menneske i den moderne verden, hvor mennesket på Europas kontinent nå befant seg langt fra den virkelighet som den apostoliske tro engang utgikk fra¹⁷⁹. Kunnskapen må innrømmes betydelig bredere og større, sammenlignet med midten av den antikke periode innerst i Middelhavet hvor den kristne

¹⁷⁷ Lukas 2, 22.

¹⁷⁸ Grenz/Olson: *20. århundrets teologi*, 145. «På bakgrunn av disse forutsetningene foreslo Tillich en metode for teologien som både skulle være trofast mot det opprinnelige kristne budskapet og aktuell for samtiden i sin uttrykksform; korrelasjonsmetoden. Denne tilnæringsmåten bestemte hele strukturen og formen i hans systematiske teologi og anses ofte å være en av hans mest varige bidrag til moderne teologi. Korrelasjonsmetoden skulle ifølge Tillich *forklare innholdet i den kristne tro gjennom eksistensielle spørsmål og teologiske svar i gjensidig avhengighet*».

¹⁷⁹ Gregersen: *Moderne teologi*, 39-41.

kirkes Nye testamentets skrifter ble til. Verden hadde «vokst i alder og visdom», og blitt «myndiggjort.» Hvordan utfordret dette kirkens hyrder og teologer? Slik det innledningsvis, under punktet *om kristologiens forankring i evangeliet* er redegjort for, leser jeg Ramsey slik at hans tilretteleggelse av Det nye testamentet som åpenbaring får en grunnleggende betydning og eksklusiv «rett» til å beskrive Jesus fra Nasaret sin identitet som enhver (etter)tid må la seg bli korrigert ut fra. For hvis Jesus for ensidig skal hjelpe oss isolert fra den historien som bærer hans navn, nemlig evangeliefortellingene i Det nye testamentet, blir fortellingen om Jesus fra Nasaret nødvendigvis ingen vanntett åpenbaring av Guds ansikt – slik Guds ansikt faktisk er. For det kan ikke utelukkes at det vil være mange personer som kan gi hjelp på livets vei – det være seg livstolkning eller kunsten å leve autentiske liv, som med filosofen Kierkegaard handler om å nå det *estetiske* og *etiske* stadiet. En kontrast til en eksistensialistisk orientert kristologisk tilretteleggelse synliggjøres muligens om blikket vendes mot den likhet som synes mellom Pannenberg og Ramsey hva gjelder opptfattelsen av den betydning den historiske Jesus ifølge evangeliene gir som ramme for den kristologi som skal systematiseres. Om Pannenberg påpeker nemlig Kärkäinen:

«Pannenberg begins his consideration of the divinity of Christ right here. Rather than appealing to Christology from above, which presupposes what it argues, Pannenberg begins with the historical foundation of Jesus' claims and their validation by the Father through the raising of Jesus from the dead¹⁸⁰».

Når Pannenberg virker å starte i *historien* og forankre kristologien i det liv som Jesus fra Nasaret levde, er det en betydelig kontrast til den betydning Tillich tegner opp av evangeliene historiske vitnesbyrd. Nå må dette bildet av Pannenberg, slik Kärkäinen tegner det opp, også nyanseres¹⁸¹. Historisk granskning kan ikke garantere troen. Likevel poengteres det med tydelighet at slik Pannenberg tilrettelegger treenighetslæren starter han ikke i filosofisk spekulasjon, men baserer sin systematisering på slik Faderen, Sønnen og Den hellige ånd har vist seg i konkret historie. I kontrast til dette finner jeg Tillich som baserer kristologien langt bortenfor den konkrete historie som evangeliene mener å være vitnesbyrd om. Et eksempel som får frem vektleggingen av den nåværende kristologiske aktivitet er følgende beskrivelse om Tillich kristologi som slår fast at navn og detaljer til Jesu liv i Tillich skjema er lite relevante. Ja, om historisk forskning skulle kunne avskrive Jesus-skikkelsen

¹⁸⁰ Kärkäinen: *Christology*, 158.

¹⁸¹ Ibid. 156: «Pannenberg believes that historical study alone is not capable of leading one to a final commitment of faith in the divinity of the person of Jesus Christ».

som en utelukkende poetisk skikkelse vill ikke det prege Kristus-nærværet *her og nå*. Det eksistensielle fokus skimtes klart om følgende sitat får forbli en rett gjengivelse av Tillich:

«Han forklarte at det er deltakelse, ikke historiske argumenter, som garanterer virkeligheten av den hendelse som kristendommen er bygget på. Den garanterer et personlig liv hvor den Nye Væren har overvunnet den gamle. Men det garanterer ikke at hans navn er Jesus fra Nasaret¹⁸² (...)».

For å vende tilbake til det kristologiske spørsmål som ble stilt, vil det ut fra den gitte beskrivelse av Tillich kristologi være slik at *den* eller *det* som hjelper meg, vil kunne være Guds Sønn eller Guds utsending i en eller annen forstand. Det trenger da ikke være *Jesus fra Nasaret* som hjelper meg til rette med min eksistens og mine eksistensielle spørsmål. For Ramsey synes det som mannen fra Nasaret sin identitet som Guds Sønn er det som gjør ham til hjelperen i bestemt form entall. Det er allerede blitt nevnt kort om eksempelvis den iboende inkarnatoriske avkallstanken som ligger innebygd i Det nye testamentets forståelse av Jesus som Faderens evige Sønn. Denne identitet skaper en forståelsesramme om Jesu livs aktivitet, hans ord og gjerning slik evangeliene forteller dem. Til dette kan følgende betraktning om Tillich kristologi tas frem, som etter mitt skjønn da nettopp viser hvor lite det historiske liv Jesus levde betyr i en ren-dyrket eksistensteologi:

«Det burde ikke komme som noen overraskelse at Tillich benektet Jesu legemlige oppstandelse. Han foretrakk *restitusjons-teorien*: Den Nye Værens innvirkning på disiplene førte til at *Jesus ble restituert til verdigheten som Kristus i disiplenes tanke* etter Jesu død. Samtidig forsøkte Tillich å *de-litralisere* (*av-bokstaveliggjøre*) symboler som Jesu pre-eksistens som Logos, jomfrufødselen, himmelfarten og gjenkomsten¹⁸³».

Hos Ramsey mener jeg altså i motsetning det er en påaktet oppmerksomhet knyttet til Jesu identitet slik denne identitet dannes av forfatterne i Det nye testamentet. Jesus hjelper oss i dag fordi han faktisk er Guds enbårne Sønn. Fordi Jesus er Guds Sønn kan fortellingen om hans liv åpne opp for innsyn i det liv som er i/hos Gud. Dermed blir også Jesu aktivitet i høyeste grad av enorm betydning. Dette er, som nevnt under punktet *Kristologiens kilder i evangeliene*, ikke en ukritisk nyttiggjøring av den kristologi som Det nye testamentet bygger på, men en forankring av kristologien i det som trer frem gjennom denne forståelsesramme. Her tenkes særlig på inkarnasjonstanken som et kristologisk premiss hvor Det nye testamentets vitnesbyrd om den pre-eksistente Sønnen som *blir unnfanget* inn i tiden fra en (god) tilværelse utenfor tiden. Dette vil fungere som en vedvarende viktig kristologisk nøkkel

¹⁸² Grenz/Olson: *20. århundrets teologi*, 159.

¹⁸³ Ibid. 160.

som ingen ny kunnskap kan utfordre. Nettopp i dette skjema er det Kristushymnen i Filipperbrevet opererer¹⁸⁴ med avkalls-tanken hvis utgangspunkt ligger i at Sønnen var hos Gud i en pre-eksistent evig tilværelse, fullkommen og rik på alt, men så la av seg alt dette – og ble fattig, sårbar og et dødelig menneske i det første århundre. Dette trosunivers kan vanskelig verken påvises eller bestemt avvises, men forutsetter etter mitt skjønn *et troens øye* på hvilken identitet Jesus fra Nasaret har. Hvis Jesu pre-eksistens, unnfangelse og avkallstanken fremstår meningsløs i den moderne verden, blir det like fullt et tydelig brudd med den hele kirkens tradisjon og kjernen i de oldkirkelige kristologiske bekjennelser dersom disse forutsetninger for kristologien skal skjæres vekk. Det synes gjennomgående fremmed for Ramsey å tenke slik. Samtidig som Ramsey altså mange ganger og på mange måter gjør det klart at all virkelighet er Guds virkelighet¹⁸⁵, er det ikke til å komme utenom at kristendommen bæres av mystiske elementer¹⁸⁶. Nattverdens realpresens og bønnens vesen kan være pågående kirkelige praksiser som eksemplifiserer dette. Det er noe uforklarlig ved den kristne tro som ikke den sekulære verden skulle kunne få øye på uten å eie et troens øye til disse religiøse fenomenene. Til dette hører også de nytestamentlige premissene knyttet til kristologien. Pre-eksistens, unnfangelse ved Den hellige ånd, derav avkallstanken og det Gud-Fader-baserte oppdraget med liv-gjennom død som rammeforståelse av Jesu liv. Dette kan ikke kan skrelles vekk i den moderne tid. Dette fordi Jesu identitet er for sterkt knyttet til denne forståelseshorisont av kristologien. Evangeliefortellingen om det historiske Jesu liv åpner så opp vår horisont for å kunne forstå det som egentlig ikke kan forstås, nemlig Guds vesens mysterium. Mot disse spor vil avhandlingen i det videre rette sitt fokus.

3.4: Kristosentrisk teisme

Først kan det gis et overblikk gitt i artikkelen fra boken *Glory Descending* hvor Rowan Williams skriver om Ramsey og som også ble oversatt til norsk og direkte satt inn i antologien *Moderne teologi*¹⁸⁷. Her bringer Williams på banen flere synspunkter ut fra sin lesning av Ramsey og disse kan definitivt være til hjelp for å finne frem til noen av hovedlinjene som Ramsey hadde utviklet i sin lære om hvem Jesus Kristus er for oss i den moderne verden i dag. Williams skriver mye om ulike tema i Ramseys teologi. Om det i korthet skal trekkes frem noe av essensen av Ramseys teologiske profil, er det mye som kan

¹⁸⁴ Filipperbrevet 2, 6ff.

¹⁸⁵ Et eks kan være i *Sacred and secular*: «There is God against religion, for his care for the world reaches far beyond religious occupations», 55.

¹⁸⁶ Ibid. «Mysticism» er eksempelvis et eget kapittel i *Sacred and secular*.

¹⁸⁷ Kristiansen og Rise: *Moderne teologi*, 479ff.

summeres opp i konstateringen av at vi finner en gjennomgående kristosentrisk teisme. Først kan påpekes at Williams bemerkelsesverdig skriver at den romersk-katolske teolog von Balthasar benytter Ramsey i sin systematiske tilrettelegging av Det nye testamentet og mener det kan peke på hvilken retning Ramseys «grunnleggende teologiske innsikter kunne føre oss, dersom de hadde blitt utviklet mer systematisk¹⁸⁸». Hvor dette peker mot kan det være mange svar på. Balthasar har en omfattende publikasjonsliste. Her fokuseres først på begrepet *kristosentriske teisme*. Gjennom dette kommer det til syne hvor sterkt Ramsey forankrer Jesu liv som kilden til innsikt i hvem Gud er. Denne koblingen kan nok på mange måter fremstå som den reneste selvfølgelighet. Enhver bibelleser som følger med i timen vil måtte innrømme at Jesus fremstilles både i evangelietekstene og i brevlitteraturen som bærer av et særlig guddommelig nærvær. Hvor sterk identifiseringen mellom Jesus og Gud er, vil det imidlertid være ulike teologiske tradisjoner på. Da en del av bibelkritikken har vært skeptiske til den teologien som trer frem gjennom Johannesevangeliet og Paulus' brevlitteratur fremstår Ramseys kristologi på ingen måte å være vaksinert for å la vitnesbyrd i disse tekstene være normerende for forståelsen av Jesus Kristus. Dette kan eksempelvis være paulinske utsagn og vers som har et høykristologisk preg som lovprisningene i starten av Efeserbrevet og Kolosserbrevet¹⁸⁹. Rowan Williams trekker frem sammenhengen mellom Jesu liv og det dette liv representerer av guddommelig karakter. Slik uttrykker han seg om Ramseys bruk av begrepet *herlighet*:

«Mot dette bakteppet er det klart at begrepet *herlighet i Kristi ansikt* umiddelbart taler om Kristus som en åpenbarer av guddommelig vesen – Guds indre integritet, kan vi kanskje si- i de siste dager som var lovet¹⁹⁰».

Nettopp begrepet *herlighet* er et ord som Ramsey har drøftet inngående i boken *The Glory of God and the transfiguration of Christ*. Det er bemerkelsesverdig er at det er johanneisk kristologi som i stor grad styrer Ramsey i sin forståelse og utleggelse av herlighets-begrepet i denne boken. De første hovedlinjer som skal trekkes frem av Ramseys egen litteratur er nettopp en konsekvent og konsentrert kristosentrisk teisme. Det kan hentes frem flere sentrale sitat som kan gi dette begrepet det rette innhold. Noe av det som ble gjengitt angående *Jesu identitet* under forrige punkt kunne også godt fungert som gode eksempler her. Det kan

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ I Bibel 2011 har Efeserbrevet 1, 3ff fått overskriften «*Alt i Kristus*» og Kolosserbrevet 1, 15ff har fått overskriften «*Skapelse og forsoning ved Kristus*». Disse vers inneholder en tydelig understrekning av at Gud var i Kristus, samt at den pre-eksistente Sønnen er et premiss som lovprisningene til Jesus springer ut fra.

¹⁹⁰ *Moderne teologi*, 480.

forsøkes å formuleres en setning som jeg mener oppsummerer mye av de hovedlinjer Ramsey eier i sin kristologi: *Slik Jesus er ifølge evangeliene – slik er Gud* –. I dette perspektiv blir nettopp Jesu aktivitet svært så sentralt. Eksempelvis er salmistens oppfordring i første salme om å ha sin glede i Herrens lov og grunne på Herrens lov dag og natt¹⁹¹ - i den nye pakts lyslite annet enn å grunne på Jesu lære og aktivitet – slik evangeliene samlet sett portretterer ham. For Jesu liv er Herrens lov – i virkelig levd liv. Slik vil det være mulig å argumentere for både en sterk forankring av Jesu identitet og aktivitet i Ramseys kristologiske hovedlinjer. Det samme vil komme for øye om blikket vendes mot boken *God, Christ and the world* fra 1965. Dette er en bok hvor Ramsey gjennomgår mange temaer knyttet til forholdet mellom datidens pågående sekularisering og de klassiske kristne dogmenes relevans for denne tiden. Ramsey drøfter og argumenterer for hvordan transcendens kan forstås innenfor horisonten til den sekulære verden. Hvordan kan bibelens budskap gjøre krav på igjen å slå rot i den nåværende og fremtidige kulturelle sivilisasjon? Her er det påfallende å observere en sterk forankring i det som ikke på noen måte er en ny kirkelig tanke, men en tradisjonell kristus-sentrert forståelse av Gud. Ramsey synes her sterkt opptatt av at hele vår virkelighetsforståelse må forankres i Kristus. Ved første øyekast kan det være fristende å koble Ramsey opp mot en barthiansk teologi, der Guds selvåpenbaring i Kristus ene og alene skal kaste lys over all virkelighet og at tilgjengelig informasjon om skapelsens og frelsens Gud utenfor nedslaget i evangeliet ikke er mulig å finne. Ramsey eier imidlertid en betydelig tillit til at Gud har lagt ned tilgjengelig informasjon om seg selv gjennom tilværelsens og virkelighetens grunn. Det er en rik skapelsesteologi som skimter frem samtidig med den kristosentriske teisme som Ramsey tilrettelegger for. Innledningsvis i denne boken fra midten av 60-tallet kommer det en innsiktsfull og kanskje noe oppgitt konstatering fra Ramseys til uttrykk:

«Det som går under navnet ateisme i vår tid, er ikke alltid en forkastelse av Gud slik han er åpenbart i Jesus Kristus, men en forkastelse av guddommen slik den fremstilles av mange kristne¹⁹²».

Det som er verdt å legge merke til i denne boken, som altså kommer ut i 60-tallets stadig mer sekulære og kristendomskritiske engelske samfunn, er en hengivenhet til å fremstille Gud slik Jesus er ifølge evangeliene. Uansett hvordan samfunnets tilbedelse og moral er, handler ikke Gud annerledes med verden enn slik Jesus handler med den i evangeliene. Det innebærer at bredden og fylden av Jesu lære og virke er avslørende for den Gud er. Kanskje kan det formuleres slik at Guds finger i dag ikke kan gjøre noe vesentlig annerledes eller handle på en

¹⁹¹ Salme 1, vers 1a-2.

¹⁹² Ramsey: *God, Kristus og verden*, 8.

annen måte enn slik Jesu hånd gjorde det i traktene rundt Galilea og Judea for snart 2000 år siden. Kirken og dens tro, tilbedelse og systematiske teologi må være både dialogisk, lydhør for denne verdens innsikter, og dialektisk, det vil si tro mot at Gud i Kristus viser noe nytt og annerledes som verden ellers ikke på noe annen måte kunne lært eller kjent til. Tradisjon og fornuft er følgesvenner til Guds åpenbaring i Jesus Kristus. Ramsey eier fintfølelse av at verden er Guds verden. All virkelighet er Guds virkelighet. I denne boken har Ramsey til tider mange fronter å diskutere mot. En av dem er Bultmann og en ensidig eksistensiell kristologi, en annen er Barths radikale transcendens, en tredje er teologer som paradoksalt nok taler om at Jesu død innebar en virkelig oppgivelse av Guds eksistens og dermed gjorde seg til talsmenn for en nesten absurd *kristen ateisme*. Til denne *Gud-er død- teologien* som opptar Ramsey en del, særlig i bøkene som kommer ut fra 60-tallet og utover, kan det ikke nevnes så mye annet enn at den bestod i en radikal forståelse av Jesu død. Denne forståelsen ledet til en avvisning av klassisk kristen teisme i troen på *Gud, den allmektige*, og teisme ble erstattet av ateisme da Gud ikke lenger eksisterte, men var og forble *død*. Til denne situasjonen er det Ramsey er opptatt av å eie et lærende sinnelag, samtidig som han maler et varsomt, men bestemt Gudsbilde som er forankret i den historiske Jesus Kristus: «Hvis kristen ateisme er en utrolig *mytologi*, må svaret finnes i en smertelig gjenoppdagelse av guddommens Kristus-likhet¹⁹³».

Følges sporet noe videre angående Ramseys diskusjon mot *Gud-er-død-* teoriene, er det mulig å oppdage en svært så konkret referanse til den kristosentriske teisme:

«Golgatas selvpoppivende kjærlighet avdekker ikke guddommens avskaffelse, men guddommens evige og fullkomne vesen. Gud er lik Kristus, og i Ham finnes ikke noe som ikke er lik Kristus, og Guds herlighet i all evighet er den uopphørlige og selvpoppivende kjærlighet som Golgata utmåler for oss¹⁹⁴».

Her berører Ramsey samme strengen som det er vist til før, nemlig en svært sterk identifikasjon mellom Guds vesen og Jesu liv slik det presenteres ifølge evangeliene. Det kan være gode grunner for å her sammenligne Ramseys kristologi med den velkjente Karl Rahners¹⁹⁵ regel som lyder slik: *Den økonomiske treenighet er den immanente treenighet og den immanente treenighet er den økonomiske treenighet*. Denne regel har hatt en stor innflytelse på det 20. århundrets treenighetsteologi og kort forklart er det i denne et

¹⁹³ Ibid. 103.

¹⁹⁴ Ibid. 41.

¹⁹⁵ Romersk-katolsk teolog. 1904-1984. Særlig involvert i prosessen rundt det andre vatikankonsil (1962-1965).

hovedpoeng at slik Gud *handler* med verden, altså slik Gud er kjent for oss gjennom hans handlinger i historien, slik er også Gud i sitt eget vesen. Av Guds handlinger med verden i historien er det da inkarnasjonen det absolutte høydepunkt hvor Gud utleverer seg og sitt vesen totalt. Vel har Gud talt gjennom skaperverket, i fedrehistorien fra Abrahams dager og Den hellige ånd har talt gjennom profetene¹⁹⁶, men alt dette blir en skygge, kun en ørliten smak av hva barnet som blir synlig i krybben i Betlehem avslører av Guds ansikt. I Ham og gjennom Ham skinner Guds herlighet fullt ut og han er bildet av Guds eget vesen¹⁹⁷, synlig i konkret forstand for dem som opplevde ham. I sammenheng med diskusjonen Ramsey fører mot en Kristendom uten teisme, skimtes det igjen samme essens i Ramseys kristologiske hovedlinjer:

«Dette forsøk på å forkaste teismen og samtidig fastholde Kristi betydning er ikke uten lærdom for oss kristne. Det er så altfor lett å bekjenne seg til ortodoks lære og samtidig svikte når det gjelder å holde fast på Jesu suverenitet i vår forståelse av Gud. Selve kjernen i den kristne lære er ikke bare det at Jesus er guddommelig, men at Gud er lik Kristus og i Ham finnes ikke noe som ikke er lik Kristus¹⁹⁸».

Videre starter Ramsey i et senere kapittel med å drøfte hvilke implikasjoner det gir for vår forståelse av Gud at den eldste kristne trosbekjennelse var og er utsagnet om at: *Jesus Kristus er Herre*. Ramsey befatter seg her med påstanden om at «Jesus viser oss gudsbegrepets mening og menneskets verd¹⁹⁹». Sønnens liv i verden er det sted som avslører det som har vært skjult for profetene og fedrene i de tidligere tider. Dette er en dramaturgi av bibelhistorien som Det nye testamentet selv legger opp til. Ramsey er opptatt med å referere²⁰⁰ til den såkalte *mer enn*-kristologien som det uttrykkes i evangeliene. Både Matteus og Lukas eier denne konstateringen fra Jesu egen munn:

«Folk fra Ninive skal stå fram i dommen sammen med denne slekten og dømme den. For de vendte om da Jona forkynte sitt budskap – og her er mer enn Jona! Dronningen fra landet i sør skal stå fram i dommen sammen med denne slekten og dømme den. For hun kom helt fra jordens ytterste grenser for å lytte til Salomos visdom – og her er mer enn Salomo!²⁰¹».

Forfatteren av 1. Petersbrev forteller også om at: «Denne frelsen var det profetene søkte etter og ville utforske da de profeterte om den nåden dere skulle få²⁰²» Fortellingen om den gamle

¹⁹⁶ Se Nikeabekjennelsens tredje ledd. «(...) og som har talt gjennom/ved profetene».

¹⁹⁷ Se Hebrerbrevet 1, 3a: *Han er utstrålingen av Guds herlighet og bildet av hans vesen*.

¹⁹⁸ Ramsey: *Gud, Kristus og verden*, 37.

¹⁹⁹ Ibid. 83.

²⁰⁰ Ibid. 86.

²⁰¹ Matteus 12, 41- 42 og Lukas 11, 31-32.

²⁰² 1. Petersbrev 1, 10.

Simon som fikk se Herrens frelse²⁰³ er også et uttrykk for den konstatering som Paulus eier i starten av 2. Korinterbrev, nemlig at: «For i ham har alle Guds løfter fått sitt ja. Derfor sier vi også ved ham vårt amen, til Guds ære²⁰⁴». For å kort vende tilbake til Williams omtale av Ramsey påpekes det en forståelse av Jesu liv, det han gjorde og lærte, er åpenbarer av det indre-trinitariske liv. Williams påpeker at Balthasar refererer Ramsey for å påpeke at «Jesu totale eksistens skal demonstrere herlighet²⁰⁵». På den måten mener Williams:

«Uttrykker Sønnen i begrenset skikkelse sin evige selv-overgivelse eller selv-tildekkelse overfor Faderen. Han ønsker ikke å være *synlig* unntatt som Faderens levende handling. Dette leder oss tilbake til Ramseys stadige understrekning av det evige og indre-trinitariske grunnlaget i Johannes' oppfatning av herlighet²⁰⁶».

Ramsey vektlegger at Jesu konkrete historie avdekker åpenbaringen av Gud slik han er. Som det vil komme mer frem under neste hovedpunkt er det samtidig slik å forstå at vi ikke fullt ut kan begripe Gud slik han er. Gud vil alltid forbli *større* enn språket makter å romme. Likevel vil jeg argumentere for at en kristosentrisk teisme bærer med seg en forståelse av at Jesusfortellingen avslører Guds virkelige identitet som et avhengighetsfellesskap mellom Faderen, Sønnen og Den hellige ånd. Om det gis rom for et kort sideblikk i en artikkel i antologien *The Oxford Handbook of The trinity*, kan det være med å bringe lys over hva Ramseys kristologiske forståelse rommer av innsikter. I artikkelen *Trinitarian christology: The eternal Son*: kan det leses:

«(...) in employing the biblical designations of *Father* and *Son* the Council of Nicaea implicitly affirmed that such names are dogmatically authoritative in that they define God's immanent being. Other names or titles attributed to the Father, such as Creator, or to the Son, such as Redeemer, specify actions that are within the economy and as such these names or titles do not intrinsically define their eternal being as do the names *Father* and *Son* (and *Holy Spirit*)²⁰⁷».

Det er særlig første del av denne konstateringen som viser at Jesus med sitt liv inviterer inn i en intim forståelse av hvem Gud er. Jesu egen undervisning i andre halvdel av Johannesevangeliet er eksempelvis en konkret undervisning av disiplene av hvem Faderen, Sønnen og Den hellige ånd er. Hele Jesu liv kan for så vidt rammes inn i en forståelse som peker *ut mot* som den Farsrelasjonen Jesus har hatt fra evighet. Summen av det Ramsey

²⁰³ Lukas 2, 25ff.

²⁰⁴ 2. Korinterbrev 1, 20.

²⁰⁵ Williams: *Moderne teologi*, 484.

²⁰⁶ Ibid. 484-485.

²⁰⁷ Weinandy: *The Oxford Handbook of the trinity*, 388.

skriver i flere av sine bøker er en gjennomgående vektlegging av evangeliehistorien som åpenbaringsrom. Dette ser for meg ut som å samsvare med det som påpekes angående Pannenberg «sin vektlegging av historien som åpenbaringssted» i boken *Systematisk teologi*. Forfatter av denne boken, Marius Timman Mjaaland skriver: «Budskapet får betydning i kraft av konkrete historiske hendelser som blir avgjørende for at åpenbaringen skal bli meningsfull²⁰⁸».

Den amerikanske teologen Robert W. Jenson²⁰⁹ skriver også om det på en måte som kan hjelpe til med å trengre inn i Ramseys kristologiske hovedlinjer, når han skriver følgende i boken, her oversatt til dansk, *Den Treenige identitet – Gud ifølge evangeliet*:

«Evangeliefortællingens innhold er, at Gud nu kan kendes som *Hvem end der oprejste Jesus fra de døde* (...) Det treenige navn faldt naturligvis ikke ned fra himlen; det blev dannet af de troende for den Gud, som vi har opdaget, vi er forbundet med. *Fader* var Jesus' særegne måde at henvende sig til den bestemte Transcendens på, i forhold til hvilken han levede²¹⁰».

Gud kjennes gjennom det liv Jesus levde og slik Sønnen på jorden levde i relasjon til Faderen gjenspeiler relasjonen mellom dem slik det er i evighet. Inkarnasjonen er det sted hvis tid møter evighet. Det liv den inkarnerte Sønnen avslører livet som har vært, er og slik det vil være fra evighet til evighet. Det mener jeg kan oppsummere det som så langt er vist å være de kristologiske hovedlinjer som Ramsey fremholder sterkt. Den kristosentriske teisme kommer til uttrykk i en bestemt historie, og der er en bestemt historisk person som åpner opp for en forståelse av Gud som er radikalt ny. Gud er i tiden, immanent i konkret skikkelse. Likevel bevarer evangeliet med all tydelighet at Gud samtidig er og forblir den transcendent Gud. Ramsey synes å eie en klar forståelse for at inkarnasjonen avslører hele Gud. Selv om mange teologer gjerne på papiret er enige i hvor sentral inkarnasjonen er – og hva den innebærer – så drar Ramsey konsekvenser av det faktum som inkarnasjonen er – og lar Jesus fra Nasaret være Guds eksakte bilde. Særlig virker denne forståelsen å gripe inn i en teologi som skjelner tydelig mellom den gamle og den nye pakt. En hovedlinje i Ramseys kristologi vil være at: *Slik Gud er ifølge evangeliene – slik er Gud*. Det åpner som vi nå skal se for å dra linjer og innsikter inn i Guds vesen, slik at det for den kristne tanke finnes muligheter til å formulere bekreftende utsagn om Gud. Det er nettopp bevisstheten omkring forankringen av en

²⁰⁸ Mjaaland: *Systematisk teologi*, 45.

²⁰⁹ Luthersk teolog med tydelig økumenisk profil. 1930-2017.

²¹⁰ Jenson: *Den treenige identitet*, 48 og 54.

kristosentrisk teisme som gjør Jesu liv til et vindu inn i Guds eget vesen. Artikkelforfatteren i *The Oxford Handbook of the Trinity* skriver oppsummerende:

«The interior life of the immanent Trinity is now played out on earth through the visible, historical life of Jesus, the Son of God incarnate²¹¹».

Den kristosentriske teisme vil også tre tydelig frem i det neste avsnitt, disse overskriftene henger som allerede nevnt tett på hverandre i innhold.

3.5: Kjærligheten søker ikke sitt eget²¹² – om Guds indre liv

«Det er i korset at Gud åpenbarer det essensielle i det å være Gud²¹³».

Slik uttrykker Ramsey seg under kapitteloverskriften *Gud – død eller levende* i boken som kom ut på slutten av et ti-år som hadde en noe kaotisk teologisk samtale om sentrale kristologiske spørsmål. Er det et ord som flere steder og i mange ulike sammenhenger trer frem som en viktig nøkkel av den kristologiske forståelsen hos Ramsey, så er det ordet *selvhengivelse*²¹⁴. Denne egenskapen ved Jesu liv, lære og hele hans eksistens er noe som Ramsey gjentar i mange ulike bøker, både tidlig og sent i sitt virke og forfatterskap. Dette er altså et forsøk på å beskrive en egenskap som er en integrert del av Guds immanente liv. Livet i Gud er da forstått som det fellesskapet som eksisterer mellom personene *Faderen, Sønnen og Den hellige ånd*. Det er slik å forstå at Jesus sitt liv ifølge evangeliene er bærer av innsikter om det livet som er i Gud. Jesu liv ifølge evangeliene blir da en åpenbaring av det livet som har eksistert i Gud fra evighet til evighet. Ramsey skriver senere i samme bok at inkarnasjonen innebar at «meningsfylden i Hans eksistens som Gud ble blottlagt som aldri før²¹⁵». Det er ordet selvpoppivelse som nevnes i forbindelse med at denne egenskapen er en integrert del i Gud slik han er. Gjennom det historiske mennesket Jesus i evangeliene er det «Gud som åpenbarer hva det er å være Gud²¹⁶». I denne fortellingen mener Ramsey at menneskeheten finner sin egen sanne betydning, i det konkrete historiske livet Jesus levde får «vi se hva det er å være et sant menneske, nemlig i den selvpoppivelse som skjer når mennesket blir grepet av Gud²¹⁷».

²¹¹ Weinandy: *The Oxford Handbook of the Trinity*, 395.

²¹² 1. Korinterbrev 13, 5.

²¹³ Ramsey: *Gud, Kristus og verden*, 43.

²¹⁴ Selvhengivelse, selvpoppivelse og selvpoppofrelse brukes fra nå av som synonymer slik også tilfelle er med Ramsey.

²¹⁵ *Gud, Kristus og verden*, 99.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid. 100.

Det er altså særlig gjennom begrepet *selvoppgivelse* åpenbaringen i Jesus viser oss det som er spesifikt *annerledes* ved Gud. Det er ikke mulig å skulle fremlegge en grundig og saksvarende argumentasjonsrekke for at *selvhevdelse*²¹⁸ er en generell menneskelig tendens, men begrepet kan få stå som et forslag til et kontrastfylt oppsett mellom Gud og mennesker som blir synlig gjennom det liv og den lære Jesus fra Nasaret representerer. Videre kan en lesning av evangeliene føre til den for så vidt naturlige konklusjon om at korslidelsen er et konkret uttrykk for den villighet Gud viser til å oppgi seg selv, fullt og helt, for *den annens skyld*. Det kan leses som Guds, den Treenige, forhold til verden eller i et indre-trinitarisk lys, som Sønnens villige lydighet til å fullføre Faderens oppdrag. Slik Jesus fremstilles i evangeliene, med korslidelsen som høydepunkt, er altså uttrykk for en karakter som er forankret i Guds evige vesen. Det innebærer at hele Jesu liv er en vei mot stadig mer fullkommen lydighet. Dette indre liv i Gud har vi som kristne tilgang til først og fremst gjennom Jesu liv slik det er åpenbart i evangeliene. Når Ramsey virker opptatt med å vise til Jesus sin villighet til å alltid søke bort fra seg selv og til *den andre*, og at dette impliserer en egenskap som er ulik den tilstand som mennesket opprinnelig eier, kommer det nok også av erfaringen av å leve med Kristus i verden. Det er noe annerledes som kommer til syne når Jesus fra Nasaret vandrer omkring i områdene rundt Samaria, Galilea og Judea. På samme måte er det noe annerledes ved dem som hører med til Jesu kropp i vår verden i dag. *Selvoppgivelse* er noe som hele tiden har det ved seg at det søker bort fra seg selv. Det er Jesu liv ifølge evangeliene som er primærkilden til denne erfaringen av *annerledeshet*, men det er absolutt mulig å samtidig holde fast ved at den samme erfaringen kan oppleves i den kristne erfaringen av det kristne livet. Slik blir det et naturlig samsvar mellom Kristus som historisk skikkelse og den kristne som lever det kristne livet. Det som kristologien da åpner opp en innsikt for, og som Kristushymnen i Filipperebrevet²¹⁹ nok er det fremste eksempelet på, er da at ydmykhet eller svakhet blir kategorisert som en dyd istedenfor en last. Ramsey skriver om dette:

«Det følger herav at ydmykhet har en vedvarende plass i den kristne etikk som sekulære former for etikk har funnet det meget vanskelig å forstå gjennom alle tider²²⁰».

I boken *Holy Spirit* føres også ydmykhetens fremtredende plass frem som en naturlig konsekvens av at det kristne livet midt i verden som en Åndens frukt og gave kan trekke

²¹⁸ Eventuelt andre synonymer som «selvdyrkelse» eller «selvopptatthet». Se eksempelvis Augustin «*Incurvatus in se*» og Luther om menneskets tilstand som å være «*turned inward on oneself*» eller det «å være innkrøkt i seg selv».

²¹⁹ Se Filipperebrevet 2, 6ff.

²²⁰ *Gud, Kristus og verden*, 85.

likheter med livet Guds Sønn levde på jorden. Kjernen i det livet som er annerledes avslører seg som en villighet til ydmykhet. Ut fra laste- og dydskatalogen i Galaterbrevet skriver Ramsey følgende:

«And the climax is the plea for humble, brotherly relations. The death to self which the Christian has died (*crucified the flesh with its passions and desires*) is as much a death to divisive selfishness as to carnal lust. The harvest of the Spirit contains those gifts of character which belong to un-selfish fellowship²²¹».

Ramsey sin forståelse av at evangeliet om Jesus er avslørende for Guds identitet er noe som kan finne respons også i kristologien til andre viktige teologer fra Ramseys samtid. I det følgende skal det trekkes frem et sitat vedrørende kristologien til den tyske teologen Wolfhart Pannenberg som etter mitt skjønn samsvarer i svært stor grad med den forståelsen av evangeliens karakter som kommer til syne hos Ramsey. Denne tenkningen forutsetter, slik jeg oppfatter det, viktigheten av at evangeliene gir et i hovedsak historisk korrekt bilde av Jesus fra Nasaret. Dette er viktig fordi at det trekkes en tydelig linje fra den historiske Jesus og inn i selve Guds identitet som den han er. Da blir det vesentlig at det stemmer det som Lukas skriver, nemlig at hans evangelium virkelig er en korrekt fremstilling av det «*Jesus gjorde og lærte, fra han begynte og helt til den dagen han ble tatt opp til himmelen*²²²».

Teologen og forfatteren Svein Rise skriver følgende om Pannenberg, som jeg vil argumentere for å være samsvarende med den forståelsen som den Ramsey tilrettelegger for. Rise mener å finne at slik Pannenberg knytter sammenheng mellom «Guds vesen og Jesu historie²²³», blir det klart «Jesu historie åpenbarer Gud²²⁴». Før inkarnasjonen gjorde Gud synlig for oss, gjennom historien om ham, det vil si Jesu liv, død og oppstandelse, var det ikke mulig å forestille seg Gud. Deretter poengterer Rise:

«Skal en forstå hva det treenige livet i Gud handler om, er det ikke noe annet enn dette livets utfoldelse i historien som kan fortelle oss det²²⁵».

Til disse kristologiske refleksjoner som Rise altså hevder finnes i Pannebergs arbeid kan det trekkes frem følgende sitat fra boken *Holy Spirit*, som kan vise det faktum at Ramsey også trekker linjene mellom Jesu livshistorie og Guds evige identitet:

²²¹ Ramsey: *Holy Spirit*, 69.

²²² Apostlenes gjerninger 1, 1b-2a.

²²³ Rise: *Treenig teologi*. 91.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid. 92.

«The Fourth Gospel takes the further step of suggesting that the divine relationship, known in the historic mission of Jesus and its sequel, reflects the being of God in eternity. Here the key is found in John's concept of the glory. The glory of self-giving love in the passion and the mission of the Paraclete is one with the glory of God before the world began²²⁶».

Hvordan det presist tilrettelegges for å grunngi hva i Jesu liv som var en naturlig konsekvens av at han var en jøde i det første århundret, og hva i Jesu liv som uttrykker det nøyaktige bildet av Guds vesen, vil være krevende å begrunne konsekvent. Jesus var nemlig bundet til sin kontekst, slik alle mennesker blir påvirket og innrammet av den tid og det sted de vokser opp. Tatt i betraktning Ramsey sin vektlegging av at Jesus er bærer av det eksakte guddommelige bildet – slik Gud faktisk er- vil det være sannsynlig at Ramsey i liten grad vil trekke noe i Jesu liv vekk fra det faktum at det kan åpenbare sannheter om Guds vesen. Her kan tas med en betraktning fra artikkelen i *The Oxford Handbook of the Trinity* som det etter mitt skjønn vil være god grunn for å hevde at Ramsey vil kunne slutte seg til. Her reflekteres det over betydningen av at Jesus er Guds bilde og det sanne mennesket – gjennom bredden og fylden av det liv Jesus førte:

«Moreover, the actions that Jesus performed, whether they were the routine human actions of eating, walking, sleeping, etc., or the divine actions of healing the sick, raising the dead, casting out demons, or other miracles, all such actions were done by the Son in human manner (...) As the Son revealed his divine identity through his human words, so he equally revealed his divine identity through his human actions²²⁷».

Dette samsvarer i stor grad med det Ramsey skriver i boken *Jesus and the living past*, hvor det er gjenkjennelig både en sterk oppstandelsestro, samt en tydelig kristologisk kjerne som fremhever Guds handling i og med Jesus fra Nasaret. Fylden av Jesu liv avslører i konkret forstand Guds vesen slik der er:

«It has come about through the belief that in the life, death and resurrection of Jesus God acted with powerful significance in relation to the world. God's mighty power was manifested in the resurrection of Jesus. But, more than that, God was at work in all the events in a divine self-giving²²⁸».

²²⁶ Ramsey: *Holy Spirit*, 119-120.

²²⁷ Weinandy: *The oxford Handbook of the trinity*, 395.

²²⁸ Ramsey: *Jesus and the living past*, 42.

I fylден av Jesu liv²²⁹ avsløres og opplyses det oss om hvem Gud er. For Ramsey er det oppstandelsen som reiser ikke bare Jesu kropp opp av fra døden, men den reiser også opp Jesu liv og lære til å få være den eksklusive og endelige innsikt i hvem Gud er. Det er da både det totale overblikket over Jesu liv – med korshendelen og oppstandelsen som sentrum og høydepunkt – samt en samlet forståelse av Jesu virke og lære Ramsey har som bakgrunn når han trekker frem *selvoppgivelse* som en grunnleggende kristologisk åpenbaring av Guds vesens identitet. Det har blitt trukket frem denne egenskapen som et tydelig eksempel på en annerledeshet mellom Gud og verden. Verden og menneskene er preget av selvopptatthet og Guds åpenbaring i Jesus Kristus viser verden noe nytt, noe annerledes. Dette blir både bekreftet og korrigeret om det kastes et blikk på hva Ramsey skriver om dette mot slutten av boken *The Resurrection of Christ*. Her kommer det igjen et eksempel på den tydelige sterke skapelsesteologien som trer frem i Ramseys kristologi, samt viser det hvor sentralt han systematiserer tanken om selvoppgivelse som han mener er et svært fremtredende trekk i Jesu liv. Her tas med et utdrag som står plassert som en oppsummering helt mot slutten av denne boken. Det er formuleringen *liv-gjennom-død* som møter oss, men det er sannsynlig og mange steder tydelig i det Ramsey skriver at forståelsen av dette begrepet *liv-gjennom-død* ligger nært opp til begrepet *selvoppgivelse*. Dette henger nøye sammen med det å gi avkall på seg selv. Vi finner både Jesu ord om at den som «mister sitt liv for hans skyld, skal berge det²³⁰», samt den paulinske formuleringen: «(...) Enda han var rik, ble han fattig for deres skyld, så dere skulle bli rike ved hans fattigdom²³¹», som nytestamentlige eksempler å at selvoppgivelse er knyttet til kristologien og livet som en Kristi etterfølger. Ramsey presiserer først at selv om åpenbaringen av Kristus bryter inn i verden ovenfra, er det ikke noe totalt annerledes som kommer til syne i Jesu liv. Dette fordi det er en sammenheng mellom den skapende og inkarnerte Gud. Det som kommer til syne i Jesu liv, den selvoppgivende vilje, er da ikke totalt fremmed for menneskelig erkjennelse. Menneskene vil kunne gjenkjenne et slikt selvoppofrende liv som noe godt, eller *det egentlige gode liv*. Ramsey mener denne gjenkjennelsen ligger iboende i skaperverket og hos alle mennesker, men ofte blir glemt da syndens, dødens og selvopptatthetens slør stadig så lett fester seg til det menneskelige sinn. Ramsey konkluderer slik om selvoppgivelsens sammenheng mellom Jesu liv og våre liv:

²²⁹ Her er fokuset at Jesu liv opplyser oss om Gud. Likevel kan påpekes en referanse til Romerbrevets femte kapittel som nevner at vi også blir frelst ved Jesu liv: «Da vi ennå var Guds fiender, ble vi forsonet med ham ved hans Sønnens død. Når vi nå er forsonet, hvor mye mer skal vi ikke da bli frelst ved hans liv» (vers 10).

²³⁰ Lukas 9, 24 med parallelltekst i også alle de andre tre evangelier.

²³¹ 2. Korinterbrev 8, 9.

«The Gospel of the glory of God in the face of Jesus Christ is both strange to mankind and yet nearer to mankind than the breath which they breathe. For the truth in Him is also the truth in them²³²».

Flyttes fokuset mot slutten av en senere bok, nemlig *Holy Spirit* fra 1977, kommer denne fokuseringen på selvoppgivelse igjen frem som en annerledeshet som har sin primærkilde i Jesu liv ifølge evangeliene, og sin sekundærkilde gjennom erfaringen av det nye, gjenfødte liv som Den hellige ånd skaper i den kristne. Ramsey er i denne sammenhengen²³³ tydelig på at det kristne livet fører med seg en hellighet og et barnekår, som med nødvendighet vil fremstå som en synlig *annerledeshet* inn i den sekulære verden. Under kapitteloverskriften *Afterthoughts* kommer det noen klargjørende og interessante bemerkninger om at livet i Kristi etterfølgelse skal videreføre det selvoppgivende liv Jesus levde:

«There is the constant belief that as Jesus did the work of God in his mission in history, so the Spirit continues the work of Jesus which is also the work of God²³⁴».

I kapitlet om *The theology of the gospel narratives* i *Resurrection of Christ*, finner vi samme tydelige poeng, nemlig samklagen mellom det livet Jesus fra Nasaret levde, og livet den dømte kristne skal leve ut i sin samtid og i sin kontekst, midt i verden. Det skal altså være mulig å gjenkjenne Kristus i den kristne, en gjenkjenning som er en frukt av Åndens arbeid i og gjennom den enkelte. Det tydeligste kjennemerket på å gjenkjenne Kristus er da nettopp *liv-gjennom-død* eller selvoppgivelsens karakter.

«For Holy Spirit is given so as to reproduce in the disciples *the things of Jesus*, namely the Life-through-death which is the essence of His life²³⁵».

I boken *Jesus and the living past* sentres også mye av tematikken omkring selvoppgivelsens karakter. Den er forstått som en del av Guds integrerte liv. Det liv Jesus levde til ære for både mennesker og sin Far har altså sin kilde i en evig selvhengivende kjærlighet som er en del av Guds evige indre liv. Det er ene og alene Jesus fra Nasaret som gir oss tilgang til å kunne få begreper og innsikter om dette indre-trinitariske liv. Jesus sin avhengighet av Faderen viser til det indre-trinitariske avhengighetsforhold som er fra evighet til evighet. Ramsey poengterer slik i denne bok:

²³² Ramsey: *The Resurrection of Christ*, 121-122.

²³³ Ramsey: *Holy Spirit*. Under deloverskriften *The Christians in the world*, 62-70.

²³⁴ Ibid. 117.

²³⁵ Ramsey: *The resurrection of Christ*, 87.

«Finally, there is the Fourth Gospel the concept of the divine glory as the eternal self-giving love of the Father and the Son signally revealed in the life and the death of Jesus²³⁶».

En konsekvens av den kristosentriske teisme som Ramsey fremlegger er at det gir oss en innsikt og et språk for at det er mye om Gud som kan uttrykkes med ord – fordi Jesu lære og virke lærer legger landskapet åpent for å sette ord på Gud slik han er. Dette kommer ikke til å bety at inkarnasjonen med Jesus som åpenbarer av det guddommelige vesen gir oss et tilstrekkelig språk for å kunne uttrykke alt som er å si om Gud. Flere steder og på mange måter gir Ramsey nemlig til kjenne en kristologisk og generell teologisk språkføring som hører med til det apofatiske språket. Det er kort fortalt et språk som tar hensyn til at åpenbaringen av Gud har en grense og at Gud uansett *alltid er større* enn de ord og begreper som tas i bruk for å prøve å beskrive ham. Blant annet skriver Ramsey:

«Dogmatiske formuleringer kan bli en fetisj med mindre det blir forstått at de ikke er annet enn piler som peker i retning av Gud hvis virkelighet intet menneskespråk kan uttrykke (...) Troen på at kirken har vært guddommelig inspirert i utformingen av sin lære forandrer ikke erkjennelsen at alt språk er inadekvat når det kommer til å uttrykke mysteriet om at Gud var i Kristus²³⁷».

Dette var en erkjennelse som også er synlig i den tidlige fasen av forfatterskapet. Dette viser oss at de kristologiske hovedlinjer hos Ramsey altså kan trekkes langt inn i det guddommelige mysterium, men at han samtidig gjennom hele sitt systematiske arbeid synes å vite at det finnes en grense for bekreftende utsagn om Den treenige Gud, på tross av at åpenbaringen i Jesus Kristus åpner innsikt. Om sannhetens ubegripelighet og uutgrunnelighet skriver Ramsey følgende, hele tiden vekslende med erkjennelsen av at Jesus som åpenbarer av mysteriet gir kirken mulighet til å formulere bekreftende utsagn om Den treenige Gud.

«For the more the Church learns of God, the more it is aware of the incomprehensible mystery of His being, in creation and in transcendence and on the Cross (...) The more the Church knows, the more is it aware that a great unknown lies ahead²³⁸».

Uerkjennbarhetens faktum ikke må stå i veien for at den kristne tanke og troens språk må forsøke å romme det evangeliefortellingen åpner opp for av erkjennelsesmuligheter. Om dette påpeker Ramsey videre:

²³⁶ Ramsey: *Jesus and the living past*, 42.

²³⁷ Ramsey: *Gud, Kristus og verden*, 43 og 104.

²³⁸ Ramsey: *The gospel and the catholic church*, 126.

«Human language can never express it. Yet the Church, like its Lord, must partly commit it to human speech and thought, and is indeed commissioned to do this in every age and civilization²³⁹».

Ramsey skriver blant annet her om den gjensidige avhengigheten som alltid har vært en del av Guds indre liv. For Gud er nemlig et avhengighetsforhold i seg selv. Uten at Ramsey spesifikt nevner noe om dette i den følgende sammenheng kan det tenkes at slik Jesus fra Nasaret i evangeliefortellingene er avhengig av Far, er det også et uttrykk som ikke er eksklusiv fra og med inkarnasjonen, men det peker utover eller innover mot en ontologisk realitet. Faderen kan ikke alltid ha vært Fader hvis det heller ikke også alltid har vært en Sønn²⁴⁰. Sønnen har alltid vært – det er både et urkirkelig og oldkirkelig premiss og utgangspunkt, og dermed er avhengighetsfellesskapet som tydelig skimtes i evangeliefortellingene et uttrykk for at Gud er nettopp det – et avhengighetsfellesskap. Historien om Jesus er nemlig historien om Gud. Ramsey nevner tidlig i boken fra 1936 om at Sønnens selvbevisste identitet som Sønn avslører at han finner Faderen som sentrum i hans egen eksistens²⁴¹. Uten Faderen kan ikke Sønnen eie et forhold til Faderen eller i det hele tatt være Sønnen slik han er. Deretter formulerer Ramsey seg slik:

«The self has its centre in Another. And this attitude and action of the Son in history reveals the character of the eternal God, the mutual love of Father and Son (...) And this eternal love and this *losing life to find it* in the very being of God is especially manifested when the Son of God moves towards his death²⁴²».

Vendes blikket ut mot andre teologer fra Ramseys samtid er det særlig påfallende å legge merke til hvordan Kärkäinen portretterer Pannenberg's kristologi med den samme betoning på hva den historiske fortellingen om Jesus åpenbarer og avslører av Gud slik han virkelig er:

«(...) Pannenberg bases everything he says about the Trinity on revelation, namely, the way the Father, Son and Spirit appeared in the event of revelation (...) At the heart of Pannenberg's doctrine is his concept of *self-differentiation* (in line with Hegel), namely, that the essence of person lies in the act of giving oneself to one's counterpart and thereby gaining one's identity from the other²⁴³».

Når selvoppgivelse trekkes inn som vesentlig for å beskrive Gud slik han er, blir det vesentlig viktig å eie bevissthet rundt det faktum at det i Gud er tre personer som kan leve ut

²³⁹ Ibid. 126-127.

²⁴⁰ Ikke her ment å bli fremsatt som min originale påstand, men er en allmenn kjent refleksjon fra oldkirkens kristologiske diskusjoner, som jeg her ikke kunne finne den eksakte referanse til.

²⁴¹ Ramsey: *The gospel and the catholic church*, 25.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Kärkäinen: *Christology*, 160.

selvoppgivelsens egenskap i et relasjonsfellesskap. Det er utvilsomt at det hos Ramsey hele tiden ligger en forståelse av Jesus som pre-eksistent overfor sin himmelske Fader. Videre kan det kort tas med en betraktning av åpenbaringen evangeliefortellingen gir av Treenigheten som et avhengighetsfellesskap, slik Kärkäinen beskriver Pannenberg:

«The key to Pannenberg's trinitarian doctrine, then, is the *Reciprocal Self-distinction of Father, Son, and Spirit as the Concrete Form of Trinitarian Relations*. Applying Hegel's concept of *self-differentiation*, which means that by giving oneself to one's counterpart one gains one's identity from the other, Pannenberg maintains that the Father is *dependent* on the Son for his identity and that the Son and the Spirit are *dependent* on the Father and each other²⁴⁴».

Dette samsvarer i stor grad med den oppfatning som Williams tilskriver Ramsey i det følgende:

«Han mottar herlighet fra Faderen fordi han gjør det han ser Faderen gjøre; han aksepterer sin identitet, sitt livs hensikt og mål, fra Faderens hånd, slik at hans herlighet alltid er herligheten til en Sønn som får sin eksistens fra Faderens eksistens (Joh 1, 14)²⁴⁵».

Det Ramsey mer enn noe annet trekker ut som hovedlinjer fra kristologien er altså tanken om å gi avkall på seg selv som en ontologisk realitet ved Guds egen væren. Det er viktig i denne sammenheng å ikke tro at dette er originale tanker i Ramseys kristologi. Michael Ramsey var som nevnt innledningsvis økumenisk anlagt, og hans inspirasjon til sin forståelse av Jesus Kristus kan nok ha mange kilder. Det er eksempelvis tydelig i boken *The Resurrection Of Christ* at den østlig-ortodokse kirke kan ha gitt Ramsey næring til troen på flere områder. Ramsey er helt sikkert ikke alene om å være en teolog som befatter seg med å beskrive bestemte egenskaper ved Guds vesen ut fra åpenbaringen i Kristus. Likevel er det et påfallende fokus. Ydmykheten, selvoppgivelsen og det å *søke den andre* er det liv Jesus inviterer inn i gjennom dåpens sakrament. Jesus er både frelse for meg og frelse fra «jeg». Dette hører med til selve kjærlighetens vesen å ikke søke sitt eget. I sin egentlige mening er kjærlighetens vesen ingen annen enn Gud. 1. Johannesbrev det den bibelske referanse som eksplisitt uttaler at *Gud er kjærlighet*²⁴⁶ og sammenholdt med den paulinske påminnelse fra kjærlighetens høysang i 1. Kor 13 om at *kjærligheten ikke søker sitt eget* finnes det i Ramseys kristologi en tydelig forståelse av at Jesu liv i evangeliene peker utover og innover mot det evige livet – slik det faktisk finnes i Den treenige Gud.

²⁴⁴ Kärkäinen: *The doctrine of God*, 150-151.

²⁴⁵ Williams: *Moderne teologi*, 481.

²⁴⁶ 1. Johannesbrev 4, 8; 16.

4. Avsluttende del

4.1: Tilbake til mannen fra Nasaret – fortellingen om ham er fortellingen om Gud

Det tegner seg for meg en definitivt synlig hovedlinje gjennom den primær og sekundær-litteraturen om og av Ramsey som denne avhandlingen har vist. Først og fremst tegner det seg et bilde av en kristologi som jeg oppfatter som i stor grad å være konserverende i et århundre med mange ulike teologiske utfordringer. I motsetning til en rendyrket eksistensteologi må også et møte med Kristus være rotfestet i historien. Jesus er avhengig av den historien som er skrevet om ham. Den fremstilling og den fortelling som Jesus fra Nasaret rammes inn i, må være mulig å feste en grunnleggende tillit til. Det utelukker verken for det faktum at Jesus også kan virke direkte inn i vår eksistens i dag, eller at det er gode grunner for å stille kritiske spørsmålsteget ved det nytestamentlige materiale. For Ramsey er det historiske livet Jesus levde avgjørende også i det eksistensielle møte som måtte oppstå mellom Jesus og den enkelte i dag. Et møte med Kristus er bare et mulig når det er klargjort at det er den konkrete Jesus fra Nasaret i Galilea som presenterer seg for oss. På samme måte som kristologien dermed må være rotfestet i den evangeliske fortellingen om ham, kan heller ikke Ramsey løse Jesus fra tradisjonen. Kirken og historien er nemlig bærer av spor som Den hellige ånd har lagt ned i den. Dette mener jeg forteller like mye om Ramseys kristologi som hans ekklesiologi. Det er nemlig et uttrykk for en inkarnatorisk forankring av kristologien som er jordnær, bundet til Skriftene og den kirkelige tradisjonen i konkret forstand. Jesus- fortellingen som historie må granskes fordi Gud nettopp er åpenbart i og gjennom historien. Ramseys kristologi forutsetter at Visdommen har lagt ned sport av seg selv som er tilgjengelig for alle som lever, beveger seg og er til²⁴⁷ i det skaperverk som finnes. Observasjoner, kunnskap og innsikt i virkeligheten som mennesket erfarer og tilegner seg kan føre mennesker til Kristus, men likevel er det en fastholdelse av skjelningen mellom den generelle og spesielle åpenbaring som Ramsey er tydelig bevisst på å opprettholde.

Rettes blikket mot selve evangeliets og den kristne tradisjons innhold er det hos Ramsey en tydelig betoning av at *liv-gjennom-død* er evangeliets hovedfortelling og den kirkelige tradisjons viktigste vitnesbyrd om Jesus. Korshendelsen og oppstandelsen er det som bringer lys ned over fylde av Jesu liv – og evangeliet har både *liv gjennom død* og *seier over død* som den sentrale fortelling. *Jesu virke og lære* ifølge evangeliene får verdi fordi *læren om Jesus* ifølge evangeliene får være grunnmuren i den systematiske kristologi. Kort fortalt kan

²⁴⁷ Apostlenes gjerninger 17, 28a.

Ramseys hovedlinje i kristologien uttrykkes på denne måten: *Slik Jesus fra Nasaret er – slik er Gud*. Med omvendt rekkefølge: *Gud er slik Jesus fra Nasaret er*. Kanskje er dette en nærmest selvfølgelighet i et kristent tankeunivers, men Ramseys refleksjoner finner jeg i svært konkret forstand som nettopp så *kristelige*. Når Guds ansikt i Jesus Kristus er åpenbart, og denne åpenbaringen i stor grad er historisk pålitelig – gis det ikke mye rom for å tale om skjulte sider ved Gud. For Gud nettopp er kristelig. Likevel forblir Gud et ugjennomtrengelig mysterium gjennom Ramseys gjennomførte kristosentriske teisme. Ramsey lukker ikke døren for at Gud er et mysterium som ingen tanke eller noe begrep noensinne kan forstå. Det vil alltid være *mer å si* om Gud, men det som da sies om Gud kan ikke være vesentlig annerledes fra det liv Guds Sønn levde i historien – i Galilea, Samaria og Judea på et bestemt tidspunkt i historien. Det må være en samklang mellom det Gud *gjør her og nå* og det Jesus *gjorde der og da*. I dette Jesu liv er det da særlig noen trekk som det fokuseres særlig på. Det er avkallstanken. I en klassisk krisologisk overordnet forståelsesramme, som jeg mener Ramsey opererer innenfor, er hele Jesu liv en sammenhengende bevegelse mot å gi avkall på sitt eget liv. Sendelsen, unnfangelsen og det Fader-baserte oppdrag om å gi sitt liv er uttrykk for en villighet til konkret selvhengivelse- for den annens skyld. I et Gud Fader-perspektiv er også ikke minst villigheten til å «gi sin enbårne Sønn til verden²⁴⁸» ufattelig uttrykk for avkall, om det forutsetter at Sønnen er Faderens eneste Sønn, hvis kjærlighetsbånd dem imellom har vært fra evighet til evighet. Evangelienes Jesus har en villighet til å søke den andre – både menneskers behov, samt Faderens vilje. Åpenbaringen av Jesu historiske liv er da en åpenbaring av den tre-ene Guds karakter og vesen, med villigheten til avkall fra å søke sitt eget som den mest overraskende annerledeshet ved Den treenige Gud. Rowan Williams skriver om den kristosentriske teisme og nevner i sammenheng med analysen av boken som eksegerer over betydningen av ordet *Glory*²⁴⁹ det bibelordet som han mener «trolig oppsummerer alt det Michael Ramsey mente var av størst betydning i den kristne tro og teologi²⁵⁰». Dette bibelordet som han refererer til lyder i sin helhet:

«For Gud, som sa: *Lys skal stråle fram fra mørket*, han har også latt lyset skinne i våre hjerter, for at kunnskapen om Guds herlighet i Jesu Kristi ansikt skal lyse fram²⁵¹».

Dette kan på alle måter, som Williams da også konkluderer med i sin artikkel, også stå som sluttord for de hovedlinjer jeg selv finner hos Ramsey. Mange teologer vil gjerne ikke være

²⁴⁸ Johannes 3, 16.

²⁴⁹ Det er boken *The Glory of God and the transfiguration of Christ*.

²⁵⁰ Rise og Kristiansen: *Moderne teologi*, 479.

²⁵¹ 2. Korinterbrev 4, 6. Her gjengitt ikke ordrett fra Williams oversatte artikkel, men fra Bibelselskapet 2011.

direkte uenig i at Jesus er en åpenbarer av et/det guddommelig vesen, men der det gjenstår å la denne sannheten få gjennomsyre hele fylden, dybden og bredden av den teologiske refleksjon om Gud og virkeligheten, er denne endelige åpenbaring av Gud i Jesu Kristi ansikt en rød tråd og et fundament som hos Ramsey ikke bare et «et rom blant flere», men selve grunnmuren som all kristen tro og tanke står på. Ramsey har i konkret og absolutt forstand en klar kristen tanke. Denne kristne tanken er ikke filosofisk abstrakt fundert, men inkarnatorisk forankret i evangeliets fortelling om Jesus Kristus.

4.2: Utblikk

En Gud som tåler å bli spottet, tåler å bli glemt og en Gud som er sterkt identifiserbar i og hos det svake mennesket – vil være forestillinger som konkret gjenfinnes i Jesus-fortellingen. I 2009 gav teolog Eskil Skjeldal²⁵² ut essaysamlingen *Den svake Gud*. Her inviterer forfatteren leseren til «å revurdere tradisjonelle oppfatninger om Gud²⁵³.» og bidrar på ulike måter til å gi elementer som kan danne seg som svært utradisjonelle og forstyrrende gudsbilder²⁵⁴. I kjølvannet av denne boken, samt gjennom Skjeldals senere reise vekk fra den kristne tro, kom det opp en diskusjon mellom forfatteren og biskop emeritus Tor Berger Jørgensen²⁵⁵ i avisen Vårt Land og på nettsiden verdidebatt.no. Noe av responsen fra den tidligere biskopen synes interessant i lys av det jeg mener å være hovedlinjene i Ramseys kristologi. Jørgensen uttrykker at Skjeldal både da boken ble utgitt i 2009, og i forbindelse med Skjeldals nyere bok *Eg slepper deg utan at du velsignar meg* fra 2017, virker lite opptatt «av det bilde av Gud som den kristne kirke forholder seg til». Jørgensen påpeker med en apologetisk tone at; «Uten bildet av Jesus, et konkret ansikt, et konkret liv i vår historie, ville også min tro vært uten mening». Jørgensen etterlyser det bilde av Gud som evangeliene tegner og påpeker at «det er få referanser til og refleksjoner rundt evangelietekster i de to viktige bøkene til Skjeldal». Det retoriske spørsmålet Jørgensen stiller er da: «Er det ikke nettopp i disse tekstenes univers at kirkens tro henter sin næring?» Den tidligere biskopen i Den norske kirke presenterer i denne debatten sitt personlige «Gudsbilde» som i konkret forstand er Guds bilde²⁵⁶. Dette savnet av en kristosentrisk teisme ligner svært på det som også jeg forestiller meg ville vært den anglikanske biskops etterspørsel. Det kommer i artikkelen frem at Jørgensen, så også som

²⁵² Teolog og forfatter. Tidligere ansatt ved MF, nå uttalt ikke-troende.

²⁵³ Se bokomtale av *Den svake Gud* på Efrems forlags nettside.

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Tidligere misjonær i Japan for NMS og biskop i Den norske kirke fra 2007 til 2016 i Sør-Hålogaland. Født 1945.

²⁵⁶ Se Kolosserbrevet 1, 15.

Ramsey, er opplyst om at bibelforskningen vinner ny kunnskap om tekstenes tilblivelse og tolkningshistorie. Likevel, slik Jørgensen leser Skjeldals teologiske bøker og refleksjoner, konstaterer han: «Det undrer meg altså at ikke Skjeldal vier evangeliene bilder av Kristi ansikt større oppmerksomhet²⁵⁷». Om dette er en rettferdig kritikk av Skjeldal skal ikke tas stilling til her. I artikkelen *Sanger fra andre etasje* kommer han med en respons til Jørgensen som innledes slik:

«Forestillingen om at vi bare kan erfare Gud gjennom Jesus er dypt problematisk i et religionsdialogisk perspektiv. Videre er det problematisk rent vitenskapsteoretisk²⁵⁸».

Nå er det vel en fare for at Jørgensen og Skjeldal snakker litt forbi hverandre. Skjeldal gjør det klart at det ikke er mistillit til «evangeliene faktisitet²⁵⁹» som er årsak til at Jesus Kristus ikke fremstår som så viktig i hans søken etter gudsbilder og gudstro, men det faktum at han søkte mer grunnleggende rundt spørsmålet om Gud i det hele tatt kunne finnes – ut fra sine erfaringer av virkeligheten. Årsakene til at han nå har forlatt den kristne tro²⁶⁰ kan være gode og sammensatte. Likevel; om det gis rom for å tro at det er substans i Jørgensen etterlysning av mennesket Jesus i Skjeldals Gudsbilde, er det særlig et poeng fra Ramsey som synes relevant i denne sammenheng:

«Det som går under navnet ateisme i vår tid, er ikke alltid en forkastelse av Gud slik han er åpenbart i Jesus Kristus, men en forkastelse av guddommen slik den fremstilles av mange kristne²⁶¹».

Guddommens Kristus-likhet er noe som tydelig lå på Ramseys hjerte. Jørgensen poengterer til slutt i artikkelen at bildet av den svake Kristus gir et troverdig bilde av Gud. Det er jeg enig i. Den kristne tro kan synes å bli skyvet mer og mer ut i randsonen i den vestlige sekulære verden, slik Bonhoeffer i sin tid antydte. Ikke slik at jeg vil svartmale denne tiden som mer ukristelig enn andre tider. Samfunnet gjør fremskritt som er prisverdig samtidig som Den hellige ånd skaper tro når og hvor han vil²⁶², definitivt også i vår verden og i denne tid. Gud har i Jesus fra Nasaret vist at han tåler å bli skjøvet ut i mørket, bli forlatt, glemt, utmagret og

²⁵⁷ Jørgensen: Alle sitat fra ham i denne sammenheng er hentet fra artikkelen *Mer om den svake Gud*, publisert 15/05/2017: <http://www.verdidebatt.no/innlegg/11684506-mer-om-den-svake-gud>.

²⁵⁸ Skjeldal: *Sanger fra andre etasje*, publisert 22/05/2017: <http://www.verdidebatt.no/innlegg/11685075-sanger-fra-andre-etasje>.

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Skjeldals trosreise slik han selv gjør rede for den kan leses i boken *Eg slepper deg utan at du velsignar meg*, 2017.

²⁶¹ Ramsey. *Gud, Kristus og verden*, 8.

²⁶² Brunvoll og Sannes. Femte artikkel i *Confessio Augustana: «(...) gir han Den hellige ånd som virker troen, når og hvor han vil (...)»*.

satt i bås i Pilatus borg. Jesus er som kjærligheten, han er tålmodig, utholder alt og tåler alt²⁶³ - da også å bli skjøvet ut i randsonen av den sekulære virkelighet og i enkeltmenneskets liv. Dette er ikke nye refleksjoner i kirken, men vil være et utblikk på verden som kan eies om Ramseyes påminnelse om Guds vesens Kristus-likhet får være en stadig korreksjon for den kristne tanke. Om mennesket kjenner et svakt hellig nærvær, har en svak tro, en ustødig ånd og stadig bukker under for sine verste tilbøyeligheter, blir ikke det så definitivt avgjørende når den tro som finnes er forankret i Jesu *identitet*. For det er ikke troen som frelser meg – men frelseren jeg tror på. Jesus fra Nasaret *hjelper meg* fordi han er – den værende.

²⁶³ Ord hentet fra 1. Korinterbrev 13, 7.

5. Kilder

5.1: Litteraturliste

- Andersen, Øyvind. *Troslære*. Stiftelsen – På Bibelens grunn (1997), Nærbø – Oslo
- Austad, Torleiv. *Kristologi. En innføring*. Cappelen Damm Høyskoleforlaget (1. utgave 1. opplag 2012).
- Bibelselskapet. *Bibelen. Den hellige skrift* (2011).
- Bonhoeffer, Dietrich. *Christology*. (Translated by John Bowden). Collins Fontana Library (First published 1960), London.
- Brunvoll, Arve. *Den norske kirkes bekjennesskrifter*. Lunde forlag (14. opplag 2016), Oslo.
- Brunvoll, Arve. Sannes, Kjell Olav. *Den norske kirkes bekjennesskrifter/Vedkjenningsskriftene til den norske kyrkja*. Lunde forlag (2017), Oslo.
- Dales, Douglas. Habgood, John. Rowell, Geoffrey. Williams, Rowan. *Glory descending*. Michael Ramsey & His writings. Canterbury Press (2005), Norwich.
- Det Norske Bibelselskap. *Bibelen. Det gamle og det nye testamente med de apokryfiske bøker*. (1978/85).
- Emery, O.P Gilles and Lvering Matthew. *The Oxford Handbook of the trinity*. Oxford University press (2011), Oxford (UK).
- Ford, David F (editor). *The modern theologians. An introduction to Christian Theology sinde 1918*. Third edition. Blackwell Publishing (2005), USA, UK, Australia.
- Grenz, Stanley J and Olson, Roger E. *20. Århundrets teologi*. Oversatt av Ivar Smedsrød. Credo Forlag A.S (1995), Oslo.
- Hegstad, Harald. *Gud, verden og håpet. Innføring i kristen dogmatikk*. Lunde forlag (2015), Oslo.
- Henriksen, Jan-Olav. *Teologi i dag. Samvittighet og selvkritikk*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS (2007), Bergen.
- Henriksen, Jan Olav. *Jesus: Gave og begjær*. Gyldendal Akademisk (1. utgave, 1. opplag 2008), Oslo.

- Jenson, Robert W. *Den treenige identitet. Gud ifølge evangeliet*. Inledning og oversættelse ved Karten Farup Hansen og Lars Sandberg. Forlaget ANIS (2008), København.
- Kärkäinen, Veli-Matti. *Christology. A global introduction. An ecumenical, international, and contextual perspective*. Baker Academic (2003), USA.
- Kärkäinen, Veli-Matti. *The Doctrine of God. A global introduction. A biblical, historical, and contemporary survey*. Baker Academic (2004), USA.
- Kirken, Den norske. *Gudstjenestebok for Den norske kirke. Del I. Verbum* (Andaktsbokselskapet) 1992.
- Kirkerådet (opphavsrett) *Norsk Salmebok*. Eide forlag AS (2013), Stavanger.
- Kristiansen, Ståle Johannes og Rise, Svein (red). *Moderne teologi. Tradisjon og nytenkning hos det 20. århundrets teologer*. Høyskoleforlaget (2008), Kristiansand.
- Mjaaland, Marius Timman. *Systematisk teologi*. Verbum Akademisk (2017).
- Molland, Einar. *Kristenhetens kirker og trossamfunn*. Gyldendal norsk forlag (1976), Oslo.
- Mæland, Jens Olav. *Konkordieboken. Den evangelisk-lutherske kirkes bekjennelsesskrifter*. Lunde forlag (4. opplag 2015), Oslo.
- Ramsey, Arthur Michael. *The Glory of God and the transfiguration of Christ*. Longmans, Green and co. (First published 1949), London.
- Ramsey, Arthur Michael. *The Gospel and the catholic church*. Longmans, Green and co. (Second edition, 1956), London.
- Ramsey, Arthur Michael. *The resurrection of Christ*. Collins Fontana Books. (Revised edition, 1961), London and Glasgow.
- Ramsey, Arthur Michael. *Sacred and Secular*. Longmans, Green & Co LTD (Third impression 1966), London.
- Ramsey, Arthur Michael. *God, Christ & The World. A study in contemporary Theology*. SCM Press LTD, (1969), London.
- Ramsey, Arthur Michael. *Gud, Kristus og verden*. Nomi forlag (1971), Stavanger. Oversatt av Sverre Holth.

Ramsey, Arthur Michael. *Holy Spirit*. Holy Trinity Church (1977), Marylebone Road, London.

Ramsey, Arthur Michael. *Jesus and the living past*. Oxford University press (1980), Oxford, London, Glasgow.

Rise, Svein. *Treenig teologi*. Cappelen Damn Akademisk (2017).

Robinson, John A.T. *Honest to God*. SCM Press LTD. Bloomsbury street London. First published March 1963.

Robinson, John A.T. *Ærlig for Gud (Honest to God). Med en kritisk kommentar av Alasdair MacIntyre og et svar dra forfatteren. Forord av dr. teol. Ragnar Leivestad. Oversatt av Nils Heyerdal og gjennomsett av universitetsstipendiat cand. Theol. Inge Lønning. Dreyers forlag (3. opplag 1964), Oslo.*

Nettressurser:

Alfsvåg, Knut. *Martin Luther og den inkarnatoriske virkelighetsforståelsen*. Teologisk tidsskrift 03/2017, Volume 6.

https://www.idunn.no/tt/2017/03/martin_luther_og_den_inkarnatoriske_virkelighetsforstaaelsen (Lesedato: 25/02/2018)

Bultmann, Rudolf. *Jesus. Hva ville han?* (Oversatt av Trond Berg Eriksen). Forord av Inge Lønning. Gyldendal norsk forlag (1968), Oslo.

<https://www.nb.no/items/b08826d4ba9f5b157c761d176d94c263?page=0&searchText=rudolf%20bultmann> (Lesedato: 17/01/2018).

Bøhn Duenger, Einar. *Metafysikk*. <https://snl.no/metafysikk> (Lesedato: 13/03/2018).

Efrem forlag: <https://efremforlag.no/products/skjeldal-den-svake-gud>

Engelsviken, Tormod (Fagkonsulent for artikkelen); *Arthur Michael Ramsey*.

https://snl.no/Arthur_Michael_Ramsey. (Lesedato: 06/01/2018).

Howard, Christian. *Michael Ramsey*. The modern churchman, Volume XXXI, No 2, 1989.

<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=c70a5b87-fede-41f7-9991-391c2c8a8029%40sessionmgr4006> (Lesedato: 30/01/2018).

Jørgensen, Tor Berger. *Mer om den svake Gud*. <http://www.verdidebatt.no/innlegg/11684506-mer-om-den-svake-gud> (Lesedato: 25/04/2018).

Kirken, Den norske. *Ordning for hovedgudstjeneste*. Fra Gudstjenesteboken 2011.

[https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-troen/gudstjeneste---](https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-troen/gudstjeneste---liturgi/gudst2011_2012_ordning_hovedgudstj_bokm.pdf)

[liturgi/gudst2011_2012_ordning_hovedgudstj_bokm.pdf](https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-troen/gudstjeneste---liturgi/gudst2011_2012_ordning_hovedgudstj_bokm.pdf) (Lesedato: 05/05/2018).

Lønning, Per. *Catholsk i hovedet – noen observasjoner rundt Benedict XVI's teologi*. *Nytt norsk tidsskrift* 02/2005 (Volum 22), 221-231. <https://www.idunn.no/nnt/2005/02/portrett> (Lesedato: 17/03/2018).

Nla Høgskolen. *Kristologi i møte med vår tid*.

<https://www.nla.no/studietilbud/emner/2018/kristologi-i-mote-med-var-tid/> (Lesedato: 28/04/2018).

Skjeldal, Eskil. *Sanger fra andre etasje*. <http://www.verdidebatt.no/innlegg/11685075-sanger-fra-andre-etasje>. (Lesedato: 26/04/2018).

Ådna, Jostein. *Før og etter påske*. <http://www.verdidebatt.no/jadna> (Lesedato: 01/03/2018).

5.2: Tillegg: Oversikt over Ramseys bibliografi²⁶⁴

Reunion and Intercommunion, Sobornost, Vol. 2, NS, 1935.

The Gospel and the Catholic Church, 1936/1956, reprinted 1990 (Longmans, Green and co, London).

The Significance of Anglican-Orthodox Relations's, Sobornost, 1938.

The Resurrection of Christ, 1945, revised edition, 1961. (Collins Fontana Books, London and Glasgow).

What is Anglican Theology?', Theology, 1945. The Church of England and the Eastern Orthodox Church: Why their Unity is Important, 1946.

The Glory of God and the Transfiguration of Christ, 1949, revised edition, 1967. (Longmans, Green and co, London).

F.D. Maurice and the Conflicts of Modern Theology, 1951 (Reprinted 2011). (Publisher: Cambridge U.P, 1951).

Charles Gore and Anglican Theology, 1955.

Durham Essays and Addresses, 1956 (Reprinted 1957). (Publisher: S.P.C.K; Reprint edition, 1957).

From Gore to Temple: The Development of Anglican Theology between Lux Mundi and the Second World War 1889-1939, 1960. (Publisher: Charles Scribner's Sons, 1960).

Introducing the Christian faith, 1961 (Reprinted 1994 and 2012). (Publisher: S.C.M. Press, 1961).

The Authority of the Bible, in Black, M, ed, Peake's Commentary on the Bible, 1962. (Publisher: Thomas Nelson and Sons Ltd, 1962).

Constantinople and Canterbury: A Lecture in the University of Athens, 1962 (Publisher: S.P.C.K; First edition, 1962).

²⁶⁴ Hentet fra boken *Glory descending*, 251. (Mine tilføyelser av utfyllende informasjon i parentes der jeg har funnet det mulig å legge til). Alle tilføyelser i disse parentesene er hentet ved hjelp av søkemotoren på nettsiden Amazon.com. Søkene på denne siden vil i stor grad avdekke tilgjengeligheten til bøkene som er listet opp, selv om det også eventuelt vil være flere muligheter til å søke opp bøkene gjennom andre nettsider. Der jeg har tilføyd flere utgivelser av samme bok vil det helt sikkert også i mange tilfeller være flere opplag enn dem jeg har klart å registrere.

The Narratives of the Passion (Contemporary studies in theology), 1962. (Publisher: A. R. Mowbray & Company Limited, 1962).

Image Old and New, 1963. (Publisher: S.P.C.K; First Edition edition, 1963).

Canterbury Essays and Addresses, 1964. (Publisher: Seabury Press, 1964).

Christ Crucified for the World, 1964. (Publisher: A. R. Mowbray, January 1, 1964).

The Meaning of Prayer, 1964. (Publisher: Morehouse-Barlow, 1965).

Sacred and Secular, 1965 (Third impression, 1966. Longmans, Green & Co LTD London).

Jesus and the living Lord, 1966 (Oxford: SLG Press, 1992).

Problems of Christian Belief, London: BBC Publications, 1966

Rome and Canterbury, 1967.

God, Christ and the World: A study in Contemporary Theology, 1969. (SCM Press LTD, London).

Freedom, Faith and the Future, 1970. (Reprinted 2010). (Wipf & Stock Pub; Reprint edition (July 1, 2010).

The Future of the Christian Church, 1971 (Reprinted 1973 and 2013). (SCM-Canterbury Press Ltd; New edition 1973).

The Christian Priest Today, 1972, revised edition 1985 (and 2009). (Publisher first edition: Society for Promoting Christian Knowledge).

Presidential Address at the Annual General Meeting of Fellowship of St Alban and St Sergius, 19 March 1972, Sobornost, Ser. 6, No 5, Spring 1972.

Canterbury Pilgrim, 1974. (Publisher: Society for Promoting Christian Knowledge; English Language edition (September 12).

The Charismatic Christ, 1974. (Publisher: Morehouse-Barlow Co).

The Christian Concept of Sacrifice, Oxford: SLG Press, 1974

The Mysricism of Evelyn Underhill, 1975, in Ramsey, AM., and Allchin, A.M, Evelyn Underhill – Anglican Mystic, Oxford: SLG Press, 1996.

Come Holy Spirit, New York ,1976. (By Michael Ramsey & Joseph Leon Suenens. Darton, Longman & Todd LTD; 1st Ed. Edition).

(The²⁶⁵) *Holy Spirit: a biblical study* 1977. (Holy Trinity Church, Marylebone Road, London).

Bruising the Serpent's Head: Father Benson and the Antonement, in M. Smith (ed.), Benson of Cowley, 1980.

The Cross and this World, 1980. (Publisher: BBC).

Jesus and the Living Past, Oxford, 1980. (Oxford University press. Oxford, London, Glasgow).

Lent with St John, 1980. (SPCK Publishing; 1 st Paperback Edition).

The Communion of Saints', Sobornost, incorporating Eastern Churches Review, Vol. 3, No.2, 1981.

Foreword to Gordon S. Wakefield (ed.), EC. Hoskyns and F.N Davey, *Crucifixion-Resurrection: the Pattern of the Theology and Ethics of New Testament*, 1981.

Be still and Know, 1982 (A study in the life of prayer. Seabury Pr. August 1, 1983 – Wipf & Stock Pub; Reprint edition, January 16, 2012).

²⁶⁵ Ofte gjengitt og referert til som *The Holy Spirit*, men det eksemplar jeg har funnet har tittelen *Holy Spirit*. For alle praktiske formål er det samme bok som menes.